

આ પુસ્તકનું 'ચુંદડી' એવું પ્રથમ નામ
 પાડનાર અને 'ચુંદડી'માં પોતાના અંતરના
 નિર્મળા રંગો પૂરનાર અખંડ ચુંદડિયાળી કેવ.
 બહેન વસંતના નિબ્ધાપ, સૌમ્ય અને નિર્દોષ

આત્માને

વીરની વીરપસલી

નિવેદન

મવા મે વર્ષે કપર, રટ્ટીયાગી રાત તાગ મીનના નિવેદનમા અમારેકું વચન આજે પાગી મકાય છે તે બદન પ્રભુના મળ માટે હું લોક-ગીતોમા ધાતુ ચડિયાતુ સ્થાન રોકતો વક્ત-ગીતોનો પ્રદેગ બની મકાયુ તેટલા શુદ્ધ સ્વરૂપમા, અસથી નાળ મળદને વફાદાર રીતે આહી રત્નુ કડી મકાયો છે, એમાથી ભાવનામે હરેકવાનુ મમ મે મારી પોતાની જવામદારી ઉપર કહેવુ છે જેઓને મારી દરમીયાનગીરી ન ગમે, તેમણે મુખેથી મ્વળ પાક-સમ્રાટ જ વાચી કાઢ્યો ગીતોમા તો મે મારો એક અક્ષર પણ નથી ઉમેર્યો

આ સમ્રાટમા મને ધગી મોગી સદાય મે બહેન જવામદારી તથા રન બહેન વસતકુમારી દામીની મળા છે તેમાના એક બહેનનો તો મારે અત રિક્ષમા જ આભાર માન્યો પડ્યો એવુ ન્હોતુ ધાર્યું. તે સિવાય મે અન્ય ગીતમ મલોની પણ છૂટથી સદાય લીધી છે. તે સહુનો હું મગી છું.

રાદલના, સીમન્તના પગેરે ગીતો બાકી રહ્યા છે તે બીજા સમ્રાટની યોજનામા આપી રાકારો.

પદ્ય સમ્રાટમા હવે છેલ્લો વારો બજનોનો અને ચારણી હોનો આવે છે. બન્નેની વ્યવસ્થિત યોજના ચાલુ છે. બજનોનો તો મદાસાગર જ પૂરતી રહ્યો છે. એ લોક-ધન તો અલેડ જ છે અને આજ્ઞ કવિ સર પો. રમેશ સમ્રાટ "The Border Minstrelsy" ની માફક આપણે પશુ સૌરાષ્ટ્રના સીમાન્ત-મગમો વિષે રચાયલા અનેક ચારણી ગીત હો પ્રગટ કરી સૌરજી ઇતિહાસના કેઇ ભાગે ઇતિહાસકારના દાયમા સાચા ઇતિહાસની યોગિક નરી મામમી ધરી દઇશું એવી મારી શ્રદ્ધા છે.

મારા એ કાર્યમાં હું સદુ મારાખૂપ્રેમીઓનો સહકાર યાચુ છું.

સા. સા. મ.
ધૈત્ર શુદ ૧ : ૧૯૮૪

મં'પાદક

સાંકળિયું

ચુદડીના રંગો [પ્રવેશન]

ગણેશ કૃદાગા

૫૪
૧-૨૩

૨૫

૧ : અવયવર વિભાગ.

૧	ધરતીમા બાળ સરખ્યા બે જણા	ચક વવાવરાનું	૧
૨	કેની કોરે ઉમેના વાન	પ્રજાતીનું	૨
૩	જુદે છટા ચણે		૪
૪	દુધે તે કદી રે તન નહી	નામરાતું	૪
૫	મારા ખેતરને રોડડે	બાળ જાતી વેળા	૬
૬	એક તે સજ દ્વારકામા રમતા	પ્રજાતીનું	૭
૭	કન્યા દાદાજીને જોળે બેઠા	સાજીયા	૮
૮	કુવારી ચક રે કમાડ	માળા નાખતી વખતે	૧૦
૯	લાખી તે લાખી સરવરિયાની પાળ	પ્રેક્ષા સમયે	૧૧
૧૦	{ ગળીયા ગોળ વહેચાય રે મે તો વાર્યા રે . . . બાળ વાડકા		૧૨

૨ : શાણગાર વિભાગ.

૧૧	ધગમે ધગમે તાડા વજ્ર મંગા મોઢો	માડના વખતે	૧૩
૧૨	લગન બાળેલી ને મે તરે જીયા	માળા નાખતી વખતે	૧૪
૧૩	લીના છાતની નાર કરાવા રે	મગ જોતી વખતે	૧૫
૧૪	પાછલી પછીને ચાપડીયો રો મોઢો		૧૬
૧૫	પાત કૂતી કુવડે માણ બાળે રે		૧૮
૧૬	ધોળી અમલ અમલ પગ મડ	રણનું નીળ	૧૮
૧૭	મહવડે રે કાઠ ઢાળેને બાળેલી	નામરા સમયે	૨૦
૧૮	પીતી પીતી પાખરો ભરડો રે	"	૨૧
૧૯	કુમર કોરીને નીસરો સમરો	"	૨
૨૦	પીળો પીળો રે વાનો મે સુણો	પીળી સમયે	૨૩
૨૧	પીલી ચાણે રે પીતરા ઠી	"	૨
૨૨	નાડો નાહોને મીથા બસ રે	નામરા સમયે	૨
૨૩	હસો ચારો ચદન ચોખડો	માળા નાખતી વેળા	
૨૪	સુરજ હસો રે રંગચાની ફણને	પ્રજાતીનું	૨૧

૨૫	આતા લીધું વારા વઢાવો રે	પ્રભાતીયુ	૮૨
૨૬	સીંદૂરી નતીના રે સૂરજ ડગિવા	પ્રભાતીયુ	૮૩
*૨૪	મારે તે આગળુ આખનો	પ્રભાતીયુ	૮૪
*૨૫	માલતી વીંત્રે નવતરીના કુનરે	વતરાડા વખતે	૮૫
*૨૬	હોને બોળી વીંછળોને ગોળી	પ્રભાતીયુ	૮૬
૨૭	રાયલુ વીયા પી રે	પ્રભાતીયુ	૮૭

૩. દર્શન વિભાગ

૨૮	ગાગર ઉપર બેઠે લીંગે દસ રે	માળા નાખતી વેળા	૪૧
૨૯	ઝલ રે મગીયાનો ઝલ રે સીવડાવો	પસ વેળા	૪૩
૩૦	કુવર પોડે ચડ્યા ને જગ નેવા મળ્યું	કુલેમ સમયે	૪૩
૩૧	કેમરીઆ ચડો વરપોડે	વતપોડે ચડતા	૪૪
૩૨	ધૂળ પડે રગ મોવમા રે	નન જતી વેળા	૪૫
૩૩	કહ્કડા હડમા રે મોઢા મૂલના	"	૪૫
૩૪	પાગલડે મગ દહ ચડો રે વરરામ	નન ઉવંતતા	૪૭
૩૫	હાતી મુદાવતી નીસગી	ચોખતી વખતે	૪૮
૩૬	મેઘવરણા વાધા વરરામ	નનમા	૫૦
૩૭	મોર તારી સોનાની ચાચ	નનમા	૫૧
૩૮	છીયા ગામ ગડ્યા રે નિશાન	વરપોડાના	૫૩
૩૯	આમે આવે રે વામુદેવનો નદ	તોરણે આવતા	૫૪
૪૦	નવેનગરથી ચોળ સુદી વાપરી	સામૈયા સમયે	૫૫
૪૧	હયા હયા રે દાદે ગઢ રે ચણાઆ	માળા નાખતા	૫૬
૪૨	હયા હયા મોઢા મારે ધર રે	માળા નાખતા	૫૮
૪૩	કુલડે છાયો મારો માડવો	સામૈયા સમયે	૫૯
૪૪	કન્યા ચડ્યા રે દાદાજીની મેઢી	"	૬૦
૪૫	આગલિયો સખી શીળો	માડવા વખતે	૬૨

૪. મિલન વિભાગ

૪૬	સીતાને તોરણુ રામ પાર્યા	ચોખતી વેળા	૬૫
૪૭	બાર પધારો સોરગ સુદી	ચોખતી વેળા	૬૬
૪૮	અમદાવાદી સુદી વાપરી રે	પસ ભારવતા	૬૭
૪૯	યાળી કમળીને વરવહુના હાથ મળ્યા	ચોરી સમયે	૬૮
૫૦	પેટું તે મગળ વસ્તીયુ	દરત મેળાપ	૬૯

૫૧	લાડી લાડી જામે રે કંસાર	કંસારે જામતી વેળા	૭૦
૫૨	ઠાણે ઠાણે ઠાકણીઆળી ચૂકી રે	જન પાછી વળતા	૭૨
૫૩	સૂર્યા ઠાયવડીને રિનવે રે		૭૩
૫૪	ચોરીમા ચરકગડી રે બોલે	ચોરી વખતે	૭૪
૫૫	આણે કંકડું વોળ્યે રે લાડી	"	૭૫
૫૬	મે તો હુંગર કોરીને ધર કર્યા રે	પરજી ઉતર્યા બાદ	૭૬
૫૭	દાદાને આગણુ આગણે	કન્યાને વળાવતા	૭૬
૫૮	હયોને લાડી કચોળડા	"	૭૭
૫૯	પરશાબેથી કેસર હડે	"	૭૮
૬૦	આ દશ આ દમ પીપળો	"	૭૮
૬૧	દોલીડા મડૂક્યા લાડી	"	૮૦
૬૨	વાળી વાળી દાદા પૂછે વાત	"	૮૦
૬૩	એક આંગ્યો' તો પરદેશી પોપટો	"	૮૧
૬૪	મે તો હરખેથી અપવીયો રાખવીયો	"	૮૧

૫: ઉપન

૬૫	હાં હાં રે હમતી	ઉકરડી ઉઠાડતી વખત	૮૫
૬૬	હું તો સૂતી રે મારા રત્ન રે મોલમા	પ્રમાતીયું	૮૫
૬૭	ગાંધે તે બેડી રાણી રાજવલુ બોલે	કુલેકામા	૮૮
૬૮	પાલવ છાડને		૯૦
૬૯	શ્રી પરમાતને પો'ર	પ્રમાતીયું	૯૧
૭૦	શ્રી રામા પોણું નગર પોણું વોળડું	જુડ-રાતિ કરવાનું	૯૩
૭૧	કાળી શી કોમલ રાજદે સોદામણી	ચાક વધાવવા જતાં	૯૪
૭૨	ત્રામાકુડી તે નગર સોદામણી	"	૯૫

૬: પૂરવણી

૭૩	રાજ પેટડા પોરની નીંદરડી	પાપડ વણતા	૯૬
૭૪	લીલુડો વાંસ ટળૂકડે દળિયો	પ્રમાતીયું	૯૬
૭૫	કાઈ અંબુવરણી કોમલ રે	પીડી ચોળતા	૧૦૦
૭૬	સાવ રે સોનાનો મારો દીવડો	મામેડ	૧૦૧
૭૭	ખારી અંબુવળી અંબુવળ રે	"	૧૦૨
૭૮	વીરા ! આદલિયો હયો ને	"	૧૦૩
૭૯	વણુચરો આંગ્યો ને વણુચરી લાંગ્યો	પ્રમાતીયું	૧૦૩
૮૦	ત્વનેમડથી તળાવોટો વાપર્યો	ચાક વધાવવા જતાં	૧૦૫

૮૧	ગુજરાતથી માથલુ આની દે		૧૦૫
૮૨	માથલુ ગુચી લાવ ગુણિયલ ગજરો	કુલેકા વખતે	૧૦૬
૮૩	લાડડા ! લાડડી છાન્ય કામળ મોકલે	લગ્ન લખના	૧૦૮
૮૪	તરવાર સરખી ઉજળી દે ઢોલા	બન બતી વખતે	૧૦૯
૮૫	મોલ પધારો રાજ	બન વળતાં	૧૦૯
૮૬	વર તો બહુ દે હોશીયો	વરપોડા વખતે	૧૧૦
૮૭	મારા નખના પરવાળા જેવી સુંદરી	"	૧૧૦
૮૮	આજ મારે ભારિયા સરોવર છલિયા	બન વળના	૧૧૧
૮૯	લીલુડા વાસની વાસળી	"	૧૧૨
૯૦	વરલાડડા દે તારે કાળે	"	૧૧૩
૯૧	સો સો રૂપિયા લઇને હલવાર		૧૧૩
૯૨	લાડડી ટોડલા જેવડી દે		૧૧૪
૯૩	કીયા ભાઇની વાડીમાં		૧૧૫
૯૪	લાડડી તારા દેરામાં		૧૧૫
૯૫	સાકલડી રોરી દે દીવડીયા		૧૧૬

સુધારો

બધાં બધાં 'મીલન' હોય
ત્યાં ત્યાં 'મિલન' કરવું.

ચુંદડીના રંગો

દિન-રાત્રિની ગીલત-સખી

દિવસ મટીને રાત્રિ આવે છે, રાત્રિ વીતીને દિવસ ઉગે છે. રાત્રે રાજનો, રાજ બળ્યે વખતનો એ ફેરફાર છે જળ ત્યા થય ને થય ત્યાં જળ કરનાર કોઈ બુધ્ધિમંત્ર નેટલો-બાંકે તેથી એ વિશેષ મોટો એ ફેરફાર છે. દટણુ મટણુની દાણતા આ દિવસ-રાતના પરિવર્તન પાસે શી વિસા-તમાં છે ! બંને પરસ્પરના કટ્ટા વિરોધી : એકની પ્રકૃતિ પ્રકાશમય, તપનશીલ અને ચૈતન્યદાયી : અન્યની પ્રકૃતિ ધન અધકારમય, શીતવાહી, ને નિદ્રેતનતામાં સૂવાડનારી : છતાં બંનેનું સવાર સાજા બદલાણુ કેવું સ્વાભાવિક લાગે છે ! એ રાત્રુઓ પરસ્પરની ગરદન વાદતા હોવાને બદલે એ પ્રેમીજનો પરસ્પરનું ગાદ-પ્રગટ મીનન સાધતા હેવાનું શું એ ઉત્સવ-દશ્ય નથી બની જતું ? એકના જ્વાલા ઝરતાં કિરણોને રથજે બીજના શીતનતા વર્ષતા તારવા તત્ત્વ સ્વાભાવિક જ કા લાગે ? એકના સર્વદર્શી અજવાળાને બદલે અન્યનો સર્વગોપન અધારપછેડો પણ કેટલો બધો સ્વાભાવિક ને સુસગત લાગે છે !

અત્રુ પ્રગટ પરિવર્તન, ને છતાં એનો લગારે આચકો ન મળે આવે. બલરાત્ર પ્રત્યાધાત, છતાં તેનો જરીક અવાજ ન સભાય. આવો વિરાટ પલટો, છતાં જગતના કોડો છવો જરા એ ચોક્કસ વિન્દા એને આધીન બને છે. એમા સુખની હોરો અનુભવે છે એમા વિશ્રામ અને રક્તિ પામે છે. એ શા માટે ? નેટલા માટે કે એ પરિવર્તનનો આચકો ન લાગવા દેનારી મૃદુલ એક માલ-તન્યા ત્યા વચ્ચે આસીને પોતાનાં મમલ અગો આડા ધરે છે એનું નામ ઉપ-સંધ્યા. કલહપેવા મવત્તર વચ્ચે ઉભી રહેનારી કોં ડાહી દીકરી સરખી એ બુદ્ધિમંત્રી ઉપા-સંધ્યા દિવસ રાત્રના વિમલને પોતાની ચુંદડી અપડે સતાડી રાખે છે. ધીરે ધીરે, ધીરે-ધીરે-ધીરે નહોતું તિવસની પાખો સડેલાઈને રાત્રિ રૂપી માળામા ધુપાય છે. ધીરે ધીરે, ધીરે-ધીરે-ધીરે નહોતું બાલક માતાની મીડી ગોદમા લપાય છે ધીરે-ધીરે-ધીરે નહોતું પ્રિયતમ પ્રિયાના મુજપાગમ્ય સમાય છે.

ધીરથી બળે એક પીગળીને અન્યમાં એતપ્રીત થાય છે. એ બળે યુદ્ધ નથી, મીથન છે; પરિવર્તન નથી, અકાલ્ય છે; જ્ય પરાજય નથી, અન્યોત્થ આધીનતા છે; મૃત્યુ નથી, પ્રાણમાં પ્રાણનું નિમજ્જન છે; આંચકો નથી, આર્દ્રાગન છે. અને એ અસ્વાભાવિકને સ્વાભાવિક બનાવનાર, એ અસંગતની સંગતિ યોજનાર, એ દારૂને કર્ણામય કરી મૂકનાર કેવલ અર્ધ પા કલાકની ઉપા-સંધ્યા જ છે. દિવસ રાત્રિ, દહમયના રંગોને ધારણ કરીને એ મીલન-સખી આમને આરે ઉભી રહે છે. એણે અબજો પુનરાવર્તન પછી પણ ઉદય-સંધ્યાની રમ્યતાને જૂની પુરાણી યદ જવા દીધી નથી. નિત્ય નિત્ય નૂતનત્વ અને નિમ્નત્વની કોઈ નવરંગી સુંદરી એટીને યોતાના હસકતા પાલક ઉરાડતી એ ઉપા-સંધ્યા રાત્રેદોળની અબજો બની આભ-ધરનીને અમીરસ પાયા જ કરે છે. યાક એને લાગ્યો જ નથી. અજળ વર્ષ પાળુ યાક એને લાગવાનો નથી. યોદી વાર આપણે એ સુંદરીનું ધ્યાન ધરીએ. એ સુંદરીના રંગો અંગ્રી પાટે જરી સ્ત્રી પીએ. પછી એ સુંદરીના સોહાગ ફેરતી કોઈ બીજી સુંદરી પૃથ્વી પર ક્યાયે હોય તો તેને શોધી કાઢીએ.

માનવાત્માની મીલન-સખી

એક દશા ને યુગ દશા : માનવ-જીવનની એ પણ બન્ને વિરોધી દશાઓ : દિવસ અને રાત્રિ જેવી : વિચાર કરીએ તો મયંકર વિમ્બ-તપર એ વિરોધીઓ જેવી જણાય. બન્ને દશાના સ્વભાવ ને સ્વરૂપ કેટલાં બધા જુદાં ! બન્નેના મેળને અવકાશ જ ક્યા છે ? આજનો એકલ-વિહારી, ઉન્મત્ત કે કઠોર પ્રતિધારી કુમાર આવતી કાલે પરજુહની કોઈ અબજો કુમારી સાથે પરગી જઈ ભુગલવિહારી બને એ શું પ્રકૃતિના બુવનમાં પ્રયંડ આંચકો નથી ? જેમ કુદરતમાં તેમ જીવનમાં પણ આંહી દટણ તો બીજે પટલ, આહી જળ તો બીજે યજ, આંહી માયા તો બીજે મિટ્ટી બનાવી મૂકનાર એ ઘટના નથી ? યોગમાંથી ઉપયોગમાં લસરાવતું એ મહાન વાવાઝોડું છે. અનેક આત્માઓની આહવા ત્યજવીને એક જ માનવી પર આજું અંતઃકરણ દોળાવનાર એ એક વિકટ દશાન્તર છે. નહું લન એ એક એવું ભેજમકારક પરિવર્તન છે. એ નવા મીલને ધણા ધણા જૂના ગાંઠવર સ્નેહ સંબંધોને રદ કરાવ્યો છે. એણે સંયમ મૂલાવી લાલસાના દોર હટા મેલાવ્યા છે એણે સમતા હોડાવી મદોન્મત્તતા જન્માવેલ છે. એ પરિવર્તને ધણું જૂનું ભાંગીને નવું સરખવેલું છે. એ એનો સ્વભાવ છે. છતાં એને દિવસ-રાત્રિના પથરા સમાન કોમલ, નિરાપદ ને મધુર બનાવનાર કોઈ ઉપા-સંધ્યા ક્યાં હશે ? હશે તો કેવી હશે ? કેવી દોવી

એકઁ ? લોકોએ કેવી એની કલ્પના કરી છે ? એ સુંદરીના બાળીગળ પાલવડા પોતાની ફેરમે દાળતા ક્યાં ક્યાં ને કેવી રીતે ફરતી ગયા છે !

કેટકેટલી આજ પંખાને અતિ બે પંખીનાં પ્રાણમાં પ્રેમ પ્રગટ છે ! કેટકેટલી ફૂલકાઓ અને લીલિયો ટળી ગયા પછી જ બે દોર પણ પરરપર હેવાયાં બને છે ! માનસી તો એ સદુથી વધુ ગુચ્છવણીથી ભરેલો જીવ : એને તો મિત્ર બનતા પહેલાં પણ કેટલી અશ્રદ્ધા, ચિંતા ને ધાસ્તીમાંથી વટલું પડે છે ! એથી, એ સદુથી વધુ વિકટ મનસંચોગ તો નર અને નારીનાં બે પ્રાણપંખીડાના સમજવા. અને એ જીવનાં એકલોને કાલે નિરનિરાળા સમાજે, નોખનોખા જુગમાં નિરનિરાળી યુક્તિ પ્રયુક્તિઓ ચોતેલી દિસે છે. આજે ભણે કે યુગ ભેસે છે સંવનનનો. આજે સ્નેહ-સાહિત્યનું વાચન અને ચોખ્ખાનું સ્નેહ-સૃષ્ટિનું નિરીક્ષણ યુવક યુવતીનાં અંતરમાં બેલડ-દરાની છુપા જન્માવે છે, અને મોહવરા આંખો ભેટ્યો કાંઈક વિવેક વાપરવા આપે તેટલો વાપરીને પોતાના મસંદ કરેલા પાત્ર સાથે સંવનનની રીતિએ મનમેગ ઉપભવવા દેવાના આજે ઇલાએ નક્કી થયા છે, ધીરે ધીરે કે ત્વરિત ગતિએ, વિવેકની પાળે વચ્ચે સમતાથી વહેતી સરિતાની માફક અથવા તો ઊર્મિના પ્રબલ મારપછાડા રોકનારી કોઈ કિનારીએ. વિનાને વિકલ પથે એક જીવન ખીળ જીવનમાં ઠલવાઈ નય છે. પ્રેમના પત્રો, કવિતાની રચનાઓ, પરરપર પાડવવામાં આવતી ભેટો, પ્રતિજ્ઞા રહિત મેળાપો, સહનિવાસો, સગાં વહાલાં ને સ્નેહીજનો તરફની સોનાદો, અંદરજની (homey moon)ના બેલડી-વિહારો, વગેરે વગેરે રંગો ને ભાતોથી ભરે છે આજની જીવન-સુંદરી. એ રંગો કાચા છે કે પાકા, એ ભાન રહેશે કે રેણાઈ જશે, એનો નિર્ણય હજી થયો નથી.

સમતોલતા

પરંતુ એવી કોઈ જીવન-સુંદરી જૂના કાળમાં હતી કે નહિ ? આજ કાલ અશિક્ષિત અને પછાત વર્ગમાં જાપતા સમુદાયને એવી કોઈ સુંદરીનું સ્મરણ છે કે નહિ ? એના માનવ-મીલનો શું કેવલ ક્લાવિહીન, પ્રાણ-વિહીન, રંગવિહીન મીલનો હતાં ? કે કોઈ ક્ષુબ્ધ સુંદરીની સુવાસો ત્યાં પણ મ્હેકતી હતી કદિ ? એવું કંઈક હતું. ને અવરોધ રૂપે હતું જીવે છે. એ જીવે છે પ્રાચીન લોકલન-વિધિ રૂપે; લોકોનાં લગ્ન-ગીતોના સન્નમ એક સુમખા રૂપે.

લોકસમુદાયે પોતાની સંવતિની કૌમાર અને વિવાહિત દરાની વચ્ચે આખી એક લગ્ન-રીતિ અને લગ્નકાવ્યનું સાહિત્ય ઉત્પન્ન કરીને પોતાને સૂઝવું તેડું સર્વદેશીય ભાવના-મીલન સાધવાનો ચત્ત કર્યો હતો. કુદ-

અને પ્રાણ અને કડક બલવાળી દશાનો પાલનદાર લોક-યુવક અથવા યુવતી, ખીરે ખીરે-લિવરા રળીના મીઠાન જેટલા જ ખીરે ખીરે, દખલિ-જીવનની સામી પરિસ્થિતિમાં નિરાબદે, વિશ્વ આધાને, વિના કમ્પે સરી જતા, બન્ને અવસ્થાઓનું માધ્યમ મીઠાની મીઠાઈને ખીરા લાગતા કંઈ નહિ તે એવી મીઠાઈનો આસપ આ ગ્રીષ્મવટશરી રસપ્રેક્ષાની પાછળ હોય છે. એ સામસામા છાબડા વચ્ચે સમતુલાની દોરી બાંધવાનો એ પ્રયત્ન હતો. ઉપભોજની સામે વિશુદ્ધિને, યુગ્મ-જીવનની સામે કુટુંબ-સંસારને, શ્રેયારની સામે કટુણ્ણતાને, ગામીયની સામે પરિદાસને અને વિલાસની સામે ભાગ્યને ભારોબાર બનાવી બેડવાની કોઈ ભૂતિ રૂપે પ્રબળે આ પ્રેક્ષાથી યોગ્ય હોય એવું માનવા મન લગાયા છે. જીવન-ચુક્રીના એવા સારાગી રાણુમાર લોક-સાહિત્યમાં આજની ધડી સુધી સચવાયા છે, તે જણાવવાનો પ્રયાસ આજે આપણે આ પુસ્તકમાં કરીશું.

૧. લગ્નની વિકટતા

કોઈ પણ સમાજના સંસ્કારનું માપ કાઢવું હોય તો એની નીપજવેલી નમ-કિયાની ને એના રચેલા લમ-સાહિત્યની સામે દૃષ્ટિ કરી શકો છો : જીવનની વાટ ભૂલાવે તેવું ગતીર વનરાવન આ લમ છે. ત્યાં માન-વીની સન્મુખ વિવાસ હોતો છે, સુયમ ત્યાં રોલે સામરે? ત્યાં સુરા જીવે છે-કુળેની ધીરી મીડી સુવાસ ત્યાં કોને ગમે? યૌવન મદોન્મત બની ધનમાં ધેરાતી આગે હોલેનું હોય-ત્યાં નરમાસ અને નયનોની નિર્મ-લતા શે રતી રાકે? વિવાહ અને વિષ-ભોમ વચ્ચે શ્યા હાનું અતાર છે? પ્રાયેક સમાજ પોતાના તમામ વસતો કરતા આ લમોત્સવને અવસરે વધુ ઉઘાડે. પગી નય છે. એને સદલમાં સદજ તે વેળા મસ્ત બનવું, બહોવું, તોફાને વ્યવું, રંગીલા તરીવા થવું, જ્ઞાન ભૂલવું ગમે છે પાયે છદ્વિયો તે માણે મહો ફાડીને 'લાનો! લાવો!' ની ચીરો પાડે છે. મોતિની ને મોતિતા વચ્ચે મેળ રાખતા ત્યાં કુહર થઈ પડે છે. સતેષ અને સુયમ વચ્ચે ત્યાં સંગતતા રાખતી મુશ્કેલ નથી શું? રાસોનાં જલ ત્યાં સદાકાંચ આજીવું નથી રાસો સોતો ચોક્કસદારની પેરે કડક આજ્ઞા જ ફરમાવી રહે છે. મહાત્માઓના સહુનોધ ત્યાં સભળાતા નથી, એની રસ-લીનતા ને કઠિનતા કોઈને પચતી નથી રાસો ને મહાત્માઓ સ્પર્શી રાકે તે કરતા ધર્મ વધુ વિશાલ અતર-ચુષ્ટિ એ સગરે હિયોને ચડી નય છે. ધર્મવચનોથી વાર્યા ન રહે તેવા વિકટ ભાવોનો ત્યાં ખળભળાટ ગમે છે.

ઓકીકરણની ભુલિ

ગાંધે જ ત્યાં લોક-સમુદાયે નીચ જ ભૂલિત નીપજવી કાઢી એ

કદાકદીની જીવન-દંગામાં ભૂલવા ભૂલવા તમામ માનવ-ધર્મોને મધુર
 મેળાપ થોળવા આપણા કોઈ રસિક પૂર્વજોને આપણી લગ્ન-
 સંસ્કારોને લગ્ન-કવિતાની કુલત્રીની ઉપાડી દીધી એ કુલત્રીની
 વચ્ચે કર્તવ્યમાનના દેવાલય સ્વયં કુલોને રખે ચૂકીને તે કાળે
 મજનના રૂપી માલજીની ચોડી મેરી કાચદેવીને પપાની પપાણી
 પાતાના કામવ કરપરો બહુ કે પરણનાર બેસીને વિશુદ્ધ રસ-
 સમાગમ થોળવા ચત્ત કર્યો એ લગ્નમાં ઉતાવળ નહોતી,
 પરંતુને પરબારા સર્વ સ્વજનોથી દૂર કોઈ ચોર વા ખડખોરની માફક
 એકલ વિવાસ માણવા ન્હાસી જવાની એ વિધિમાં જ્યાં નહોતી. ખીર
 ખીર એ હુમાર હુમારીના બત કરજોને એક દુનિયામાંથી અન્ય દુનિ-
 ચામાં ઉપાડી જવાની એ સ્નેહ-નૌકા સ્વાસ્થી હતી ત્યાં ખાનપાનના સમા-
 રકો સમે વર-કન્યાના ઉપનાસ પણ છે, વસ્ત્રાભૂષણના કાંઠ માઠ સમિ-
 સ્વેત પાનેતરના વ કલ રા સાધુરો પાન છે, ત્યાં તેલસીંચન, સુગંધી
 પીઠીના મર્દન, અને સુખકારી સ્નાન છે, તો આદિત્ય-તાલ સરીખા
 તેજસ્વી અને પરિશુદ્ધ દેવપુત્રવની સાક્ષી પણ હાજર હોયેલી કદપાછ છે,
 ત્યાં માનવ-મેલીની હાજરી છે, તો તે સખી મેદનીની વચ્ચે વર-વધુના
 પ્રથમ પ્રેમન દસ્ત-મેળાપ પણ છે, એક બાજુ સમાજની લાજ મરનદ
 છે તો બીજી બાજુ હથેલાના વાટે પરસ્પર દેહ-વિભાજીના ચાનતા મધુર
 સંચાર પણ છે દ્રોણી ઘાળીમાં બળે હાથ કોડીની રમતો રમી રહ્યા હોય
 તો તે સામે ગોરીજ દેવની પાપ-કારતી જ્યોત પણ બળતો રખાયની હોય
 છે, સકુના દેખતા વર-વધુનું પહેલી જ વારનું સહભોગન પણ ત્યાં જ છે,
 તો સામે અગ્નિદેવની ચોખી પણ ત્યાં જ હળી હોય છે પતિની સચિ
 થા વા જવાના ઉલાસની સામેસાથ જ પિતામાતાથી નૂંદા પડવાના
 મર્મવેધક પ્રયત્નો પણ ત્યાં જ ખગ છે પુરોહિતા ધર્મ-મગન મન્ત્રા-
 ચારની ભેગાનેડ જ સમા વ્હાલાના મીઠા પરિહાસ ત્યાં ચાને છે રારીસ-
 વૈભવની વચ્ચે ધર્મના મગન ધંટારવ ત્યાં સગત બજતા સભાગય છે-
 વિવાહિત જીવનના વિહાર-સંતોષરમારી પાળી કાનક મારીને બહાર ન વધા
 બધ તે માટે ચોપાસ કર્તવ્યની પાળ બધામ બધ છે

લગ્નગીતોની અર્વદેશીયતા

એમાંથી જ કવિતા હકી છે ને કવિતા લગ્નમાંથી ન બને તો પછી બીજે
 ક્યાંથી બને? સર્વ કાળોનું મહાકાવ્ય તે લગ્ન સર્વ રસનું સાવું ઝરણું
 ને જીવનના સર્વ રૂપિરની ધોરી નસ તે આ લગ્ન એમાંથી કવિતા બની
 પણ એ તો સરિતા જેવી બગી મોઢ એકાદ બગીચાના નાના નાના જેવી
 એ નહોતી એકાદ કોઈ બહેલગત્રેલ કે પ્રેમ પી પોપડીના વાણી ગોખેલ

મુગવને સંતોષપરા અથવા દેખાડો કરવા માટેની એ 'રસ' રાષ્ટ્રના અતિ-રેકે ઉભરાતી કવિતા નદોત્તી; એ તો ન્હાના મોઝા ને હંચા નીચા તમામ ખેતરોમા રેલી જનારી સર્વસ્પર્શી કાચ-સરિતા રૂપે જ રેલી હતી. એ કવિતાએ તો રાજ્યથી લઈ રંક સુધી તનાન વરકન્યાને એક જ સુરખી રીતે લાગુ પડી મનધાર્યા મનોભાવ જગાને તેવા રાષ્ટ્રચિત્રો આલેખ્યા. એ કવિતામા તો માતૃપિતા, ક્ષાધ બહેન, સાજા બનેલી, વગેરે સર્વ કુટુંબીઓને સ્થાન મળ્યું.

એ એની એક પ્રધાન સર્વદેશીયતા બીજી સર્વદેશીયતા ને એના ભાવ મિશ્રણની-કહો કે ભાવોના એગરણની એટલેટલી કુલમરબદ્ધતા મૂકાયેલા એ મમાજ જીવનની વચ્ચે થઈને પણ સવનનનો કેવો એક જ ધારો અખડિત સૂર ચાલ્યો આગે છે. છૂટા છવાયા, ભૂંડી ભૂંડી વિધિઓ વખતે મવાતા એ ગીતો. મેટિ ભાગે તો ખુદ વિધિની કાંઈ અર્થવાદકતા ઉધારી કરવાને બદલે ભણે કે હાજમાના વર-વધુના જ પ્રેમાવાપની અથવા સદેશાની, સાત્તનની કાયવા સમુસ્લાસની પાણી ઉચ્ચારે છે. ભણે કે કવિતા પોતે કાંઈ પ્રેમખખીનો પાઠ ભજવતી, છુપી છુપી, અન્ય પ્રસંગોની એકે રહીને વરવધુના મનમેળના પ્રયાસો આદરે છે.

આખી કથા

એ પ્રેમસખી યનારી કવિતાનું સ્વરૂપ કેવું છે? એના આખા પ્રયાસની વિલક્ષણતા શી છે? આ પ્રસ્તુતિમા અર્થ સ્વરૂપ કંઈક આવી રીતે નક્કી કરવામાં આવ્યું છે. પૂર્ણ છવાયા, પ્રાસજિક વા અપ્રાસજિક, આવમા આવતા એ પોણેસો સો જેટલા ગીતોમા ભણે કાંઈ ગુણ સંકલના બેટી માત્રમ પડે છે. ભણે કે કાંઈ બે વર-કન્યાના ભાવના-લગ્નની સજા એક વાર્તા વર્ણવાતી દેખાય છે બે સુવાન સીપુરૂપ જીવનમા પ્રથમ વાર

દૃષ્ટિ તે બરી રે તલાવડી, મોતીડે બાંધી પાળ
ઈસવર ધોવે ધોતીયાં, પારવતી પાણીયં નાથ

એ સ્થિતિમા કાંઈ જળારાધને તીરે મળ્યાં, પરસ્પર મન કર્યાં અને

હળવા તે ધોળો ઈસવર ધોતીયાં, છંદારો મારાં ચીર
અમ ઘેર દાદોજી રીસાળવા, દેસે માતા મોરી ગાળ

એવા લગ્ન કુકુડા પડી

નહિ તારો દાદોજી રીસાળવા, નહિ દેસે માતા તારી ગાળ
આપણું એક જણ પરણ્યું, પશાખ મહિના માંચ

એવા પરસ્પર પરણવાના ફાલ દેવાયા ત્યાંથી માગ, કન્યાએ જગેભરી
આખડીએ ચિતાવર પિતા પાસે

એક ઉચો તે વર નો જોજો દે દાદા
ઉચો તે નત્ય નેવાં ભાંગરો !

.....

એક કંઈયે ચે પાતળીયો ને મુખ દે શામળીયો
તે મારી સૈયરે વખાણીયો

એવા પોતાની પસંદગીના મધ્યમ કોટિના પુરુષ સાથે પરણવાની આ-
કાંક્ષા બનારી, પુરુષે પણ ઘેર જઈ

લાંબી તે લાંબી સરવરિયાની પાળ
એ દે પાળે દે મોતી નીપળે

મોતી તે લાઘુ' ...ભાઈ વર હાથ
ઘેરે દે આવીને અંગડો માંડિયો

દાદા મોરા મૂળને પરણાવ
મૂળને પરણ્યાની દાદા હોંશ જો

એવી રદમ લીધી બન્નેને પિતામાતાએ અનુમતિ લીધી ગેવીરાગ
યથા, ગળીયા ગોગ બેઠાયા, લગ્ન માટે

ઘડીએ ઘડીએ લાલણુ વહુ કાગળ મોકલે
રાયવર વેલેરો આપ

સુદર વર વેલેરો આપ

તારાં ઘડીયાં લગન રાયવર વહી જરો !

એમ કન્યાએ પોતે જ પોતાના સુદર વરને જેવા જેવા જઈ આનવા
માટે ઘડીએ ઘડીએ કાગળો મોકલ્યા વરે પગુ વિનોદ કરીને સામા

હું તો કચરાની ચોરીએ નહિ પરણું

ઘડીએક બહેલો પરણીશ

જ ઘડીએક મોટો પરણીશ

હમણાં હમણાં ત્રાંખાની ચોરી નીપળે

અથવા તો

એતર વૈશાખના તડકા રે પડશે
ધોનો બળના પગ રે તળવાશે
ગોરા જાનૈયા રજે જારાશે
ગોરી જાનડીઓ શામળી થાશે
લાઈ રે ...લાઈનાં ફુલડાં ફરમાશે

એવા ઉર્મિભર્યા હૃતરો પાઠ યા પદર દિવસ પડેડે મીઠા મંગલ પ્રમુ-
ત્તિયા સામગતો, કામાનીદરમા સુમિત્ર સ્વપ્ના ભેતો હેમવર ન પીડીના મદન
લેતો, મેઘવરણ વાધા પહેરી કેસરમીના જાટના વડે શેજીતો, ધોડીને
પાગડે પગ દહ કન્યાને નેતરે જના નીકળતો પુરુષ

છીયે ગામ ગળ્યાં રે નિશાન
છીયા ગામને પાદર મોરી સજવણ
તંબુ તાણીયા રે

એવા ડેરા તંબુ નાખીને સાસરાવાસી વામને પા ર મુકામ કરે છે.
સેલર માડવેથી 'ચોડા મુદ્દી'મા સજજ થોલી વધુ ભેઈ રહી છે કે

આવે આવે રે વાસુદેવનો નંદ
પૂનમ કેરો થંદ
દીવા કેરી ન્યાત
વીવા' કેરી વરધ
કે વર આલ્યે અંજવાળાં રે

એવા અજવાળા પાધરતો વર આવે છે એટલેથી સતોષ ન પામતાં

ઉંચા ઉંચા મોલ મારે ઘર રે વીવાતા
ચોથી ઉંચેરા ગઢના કાંગરા રે
કાંગરે ચડીને બેની ...બા ભેરો
કેટલેક આવે વરરાજ્યા રે

કાંગરે ચડીને નિહાળે છે દાદાજીની મેડીંગે, કાકાની મેડીંગે, નિકટ ને
નિકટ આવતી આવતી નિંદાએ છે અન્ય સગા સમારી આખે વરરાજ્યા,
વર રૂપલા, વર લાડકા, વર હોસીયા, વગેરે કહી વખાણે છે, પણ પેતે તો

“ અમે ભેયા ચતુર મુજાણ
છત્રીસ વાલ્ત વાગીયાં ”

એમ વરની ચાતુરી પર જ નજર દેરવે છે વરરામ પણ

સીતાને તોરણ રામ પધાર્યા
લેજે પનોતી જેવું ચોખ્ખણું

એ રામસીતાના મનોમાવથી રગતો ધોખાના આવે છે. અને

ઢોલ ઢમક્યાં ને વરવહુના હાથ મળ્યા
હાલો ઈન્નવર પારવતીના સાથ મળ્યા

જગપિતા ને જગદગ્નાની બેઠીનું સમગ્લ કરાવતો એ હસ્ત મિત્રાપઃ
આવતી કાલે માવતરથી વિખૂટા પડવાનું જ એ વાતના અક્ષોસાસમા પુત્રીની

અમે રે લીલા વનની ચરકલડી
ઉડી જાયું પરદેશ જો

આજ રે દાદાજીના દેશમાં
કાલે જાયું પરદેશ જો

એક તે પાન દાદા તોડીયું
દાદા નો દેલો ગાળ જો

એવી એશિયાળી, દયાળી મનોદગ્ધા પિતા પાસે પહેરામણી માગતી
પુત્રીનું

મંપત હોય તો દેલો દાદા મોરા
હાથ જોડી ઉભા રેલો !

હાથ જોડી ઉભા રેલો દાદા મોરા
જીભડીયે જશ લેલો !

એકું રૂદનમીનું વર્ણન : પૂછાની અદર જાના વિલાપ કરતી પ્રિયાને

આછેરું કંઠકું ઘોળ્યે રે લાડી
આછેરી પીળ્ય કઢાવું !

તારા બાપનાં જૂ પટ મેલ્ય રે લાડી
દાદાજીના મોલ દેખાડું !

એવા સ્વામી વરકથી અપાતા પ્રયોગનો : અથવા એથી પણ અધિક

મેં તો કુંગર કોરીને ઘર ક્યાં રે
મેં તો કાચનાં જલિયાં કમાડ રે હો લાટી !
હજી રે સમજ મારી કોયલડી.

એવાં, આ વિવાદ પરત્વેનાં પોતાનાં વસનાં વીવક્રનેા ચિતાર દેતાં
મર્મગમી આત્માસન : હો ખજી વિદાય થી પુત્રીને સ્વજનેા તરફથી

ટેલી વળામણુ મારા દાદાજી, દીકરી હાથલાં થાજે !
હેરે તે જડશું સોના સાંકળાં, મનદાં વાળીને રે'જે !
સસરાનેા સરલકે ધુમરો, સામ્રુને પાપે તે પડજે !
જેઠ દેખી ઝીણું બોલજે, જેઠણી વાદ ન વદજે !
નાનો દેરીટો લાડકો, એનાં હસ્યાં રે ખમજે !
નાની નણુંદ જારો સાસરે, એનાં માથદાં જૂંથજે !
માયાં જૂંથીને લેજે મીઠદાં, બેનને સાસરે વળાવજે !

એવી કશ્વહાકે શીખામણે : એવી શીખામણે ખખીને વધુ પતિને
ધેર પહોચી. પીપરના વિરહની વેળા સમી ગઈ. દંપતિ-જીવનના પ્રથમ
પૂર્ણિમાની પહેલી રાત્રિયે

હા હાં રે હમલી, લીલી હંડીનેા અમરખ દીવરો

એવો અમરખ દીવરો લઈને નવવધુ રૂમનુમતાં મેઢીએ ચાડ્યાં. પ્રથમ
પૂજાય છે કે

વગર લેડયાં ગોરી શીદ આબ્યાં !

હજી હજી મૃગાર-નીતરતો ઉત્તર મળે છે : નિર્મલ મૃગારની લલ્હરીએ
વાપ છે :

ખાતળિયા પગ ચાંપવા આબ્યાં !

આછી પછેડી બોદવા આબ્યાં !

પ્રિયતમના પ્રેમની એવી આછી પછેડી બોદી લઈ, સુખનિદ્રામાં
પોટેલી કુલવધુએ મદન મીઠાં સ્વપનાં દીઠાં, સ્વામીએ એ સમસ્યામર્થાં
સ્વપનાંના-સુદર અર્થો બેસાડયા . કુલવધુએ પોતાના એવા ચતુર મુખથી
સ્વામીની સારણામતિ પુકારી :

હું તો મારગદાની ભુલી રાજ બંદલા !

મને મારગરો દેખારો રાજ બંદલા !

એક વાર એ મારમટાએ કર્તવ્યનો પથ ભૂલાયો પણ
ખતાવવામા આગ્યો :

શ્રી પરભાતને પોર દેવકીએ દાતણ માગીયાં
માગ્યાં વાર એ વાર રૂખમણીએ શખદ ન સાંભળ્યો

મોહવશ મનોદશામા અન્યમનસ્ક બનેલી વહુવારએ એ માગણી ન
સામળી. ચિત્ત કેવળ ઉપભોગની હૃદરમા ડોલતું હશે ! કર્તવ્ય ચૂકાયું. ને
સ્વામીદેવે એ 'મારમડાની ભૂલી' સ્ત્રીને માર્ગ દેખાડ્યો :

મારા નાનેરા બળભદ્ર વીર, ગંગાને કંઠે ધર કરો !
ત્યાં કંઈ રાખોને રૂખમણી નાર, માતા-વચન શીદ લોપીયું

એ નિષ્કર કર્તવ્ય કરતાં પણ પોતાની અનન્ય પ્રીતિનું કચ્ચાદ્ર વચન
ગોરી તમે મારા હૈયાનો હાર, માતા-વચન કેમ લોપીયું !

રાખીશ રાખીશ માત્ર છ માત્ર, છકે માસેતે તેડાં મોકલું
એમ સહુદુઃખી બનીને સખ દેવાની, સીતાપતિનું સ્મરણ કરાવની
કર્તવ્ય-ભાવના પ્રગટ થાય છે અને આખરે લગ્ન-જીવનનું શ્રેષ્ઠ ફળ
પોતાના હૃદરમા ધારણ કરીને પીયર પળતી પત્નીનું ઉલ્લસ દર્શ : નણે
માવતરની કુંજની કાલવ આવી :

કાળી શી કોયલ શખદે સોહામણી
આવે રે કોયલ આપણા દેશમાં

એરી સોહામણી કોયલને સખીઓએ સનસણાત પ્રશ્ન પૂછ્યો :

કેમ કરી કોયલ એ વન વાસ્યાં ?
કેમ કરી સુડો રાણો રીઝવ્યો !

ઉત્તર પણ મોઘમ જ મળ્યો :

આંખા આંખલિયે એ વન વાસ્યાં ?
ટાંકલે સુડો રાણો રીઝવ્યો !

પછી રપટ ચૂકાયું.

કેમ કરી બેની બા એ ઘર વાસ્યાં ?
કેમ કરી નાહોલિયો રીઝવ્યો !

અને હજ-હજની લોહ-કદોની મનેરયસિદ્ધિ હાખવતો જવાળ
નિકળ્યો કે

દીકરા દીકરીએ એ ઘર વાસ્ત્યાં
નેણુડે નાહોલિયો રીઝવ્યો

સતતિ-જનન અને નયનનીતરી પ્રીત એ જે જીવન-સાધ્યનાં
અંગો • અથવા

ઓરડા ઓઝરિયે એ ઘર વાસ્ત્યાં
ઊંડું નાહોલિયો રીઝવ્યો !

પરભ્રેતર તો જનનને કાળે જગતિતા સમીપની એ લોહ-કદોથી
અમૂલ્ય ભેટ સજનના મદિમાત્ર એ સાર્યકપલુ જનના આરાધની
એ અસુવ મનાયતી પૂર્ણાહુતિ આને બડે એ ભાવના આદર્શકૃષ્ણ
લય હોય

એક જ યુગવની-જીવન-માત્રાત્રુ બધું જીતાન્ત કહેતી કહેતી કવિતા
આટલી આટલી ભૂમિકાઓ ઓળગાવતી આપકુને આહી મુખી લય આવે
જી જન-ગીતોની એ સમ્પના-બદ્ધ ચેતના આ પુસ્તકમા સંપાદકની
પોતાની જ જવાબદારી પર ગ્રહણ કરામા આતી છે લોકગોરણે નક્કી
થોલ રનેહ-લગનો સજગ ઇતેદાસ એમા પ્રતિબિંબિત થયેલો બેઠ રાક રો

લોકગીતની વાસ્તવિકતા

આણુ ભાવના-જગ લોક-જીવનમા ક્યા જે કવિ જે પ્રવર્તેલું હલુ ખડું ?
કે કેવળ કામમા જ એના જાતકવર્ણા વિશે ખડા કરી લોક સમૂદાય
પોતાના ઉદ્દેશ અસતોપભર્થા જીવનમા એક ભતતી લક્ષ્ય દતી તેને પૂરી
લેતો ? લોક-જીવનમા શુ હલુ કે શુ નહોતુ તે પ્રશ્ન આપણે સમાજ-
શાસ્ત્ર અને સમાજ-ઈતિહાસના અન્યાસીને માટે જ સખી મૂકીએ અમૂલ્ય
યુગના પ્રેમજીવનનો ઇતિહાસ ઉદ્ભવા માટે તે સમયે સંભવલુ સાહિત્ય
સાક્ષી રૂપે વપરાય છે તેલુ આપણે જાણીએ છીએ એ સાહિત્યને તામા-
છક જીવનનુ પ્રતિબિંબ લેખવાનો સીરસ્તો લાખા સમયથી આ થો
આવે છે અને આપણે એટલુ ઉચેરી પણ રાકીએ કે અન્ય સાહિત્ય તો
સમાજનુ ચિત્ર ઝીલે વા ન જે ઝીલે-ચિત્ર ઝીલવાની મુખ્ય દૃષ્ટિ એ
સાહિત્યના સર્જની દોષી નથી-એ પોતાની એક ની, અથવા અમુક
દેશ સમૂદાયની જ જીવન-કથા વા નકલવા હોઈ શકે, પરંતુ લોક-
સાહિત્ય તો મોના સ્વભાવે ને લક્ષણે કરીને સર્વ દેશોમા સમાજ-જીવ
નના જ સૂરો કાઢતુ-એના જ વિશે એવતુ મનાયુ છે હોઈ ગહન

કમ્પના રાક્ષિ નહિ, કોઈ મિથ્યા કામપુન્યથી આનંદ લઈ લેવાની
 ઓકાડી રસવૃત્તિ જ નહિ, પણ સમાજ-જીવનની ઉર્મિજનક વાસ્તવિકતા જ
 આ લોકસાહિત્યની પામ પ્રેરક હોય છે એટલે જેમ સામુ-વદ્ધ કે સ્ત્રી-
 પુરુષની કારણજનક કવડ-ધમ્મનો આનેખતા ગીતો પરથી આપણે તે
 સુખના મૂલ-કલેશના અનુમાનો પર દોડ્યા જઈએ છીએ, તેમ ન્યાયને ખાતર
 આપણે આ 'લ ન-ગીતો' જેવા સસ્કારી સાહિત્યની પઠન પણ મધક
 એવી રમ્ય વાસ્તવિકતા હમી હોવાનું કબુલ રાખવું ધરે ■ એ ન્યાયવદ્ધા
 આપણને એવી માન્યતા પર દોરે છે કે લોકદૃષ્ટિમાં કોઈ સાચેસાચ બનેલા
 લાવના-લગ્નની જ આ ગીતોમાં તસ્વીર પાડવામાં આવી છે, ને એ સાહિ-
 ત્ય કેવળ કોઈ કમ્પનાવિદારી કવિનું નીપજવેલું અવાસ્તવિક ચિત્રપટ નથી.

સ્નેહલક્ષ્મીની સંભાવના

પરંતુ તે તો આપણે સમાજ-ઈતિહાસના પ્રદેશને સોપીએ ધરીભર
 માની લઈએ કે લોક-જીવનમાં આવા ઉત્તર બનાવો બનવા અસંભવિત જ
 છે! વર-કન્યાની સ્વતંત્ર પસંદગીની તે વાત જ ત્યાં શી હોઈ શકે? લોકો
 માઠકું ભેડી દેનારા માબાપો તે વળી પોતાના સુતાનોની સ્વયંવર-પ્રથામાં
 પોતાની સમતિ જ શી રીતે નોંધાવે? કન્યા પોતાના બાપને સવાહ આપે,
 પોતાના સ્વામીને પરણવા આવવાની કહેતી લખે, એ તે શું સભરની
 વાતો છે? સ્નેહલક્ષ્મીના ઉલ્લાસમાં જે લા સોધાયલા નવાયુગના આદર્શો
 તો પશ્ચિમમાંથી આવેલા છે અથવા એ લગ્નલાવના તો કવિ ન્દાનાવાદને
 ખાતે જમા થવી ભેદ્ય, તેને બદલે તમે શું ના યસ એ અધ્યારમય
 મધ્યયુગના અડખૂત માનવીઓને અર્પણ કરતા શરમાતા નથી? અ ટાય
 લામાંથી આવી સાચ ધ નાઓ ઉત્તરવા જતા શું તમે તમારી નરી પુરાણપ્રિય
 ધેલકાતું જ પાલન કરતા નથી? વગેરે વગેરે મેણના દુભવા લાવનારાઓની
 સામે વાદમાં ન ઉતરતા એ પ્રશ્ન એના ખાસ અભ્યાસીઓને સોપીએ

સાચો સ કેત

હતા એક વાત તો હવે જ રહે છે પ્રશ્ન ઉટે છે કે તો પછી શા હેતુથી
 આવા સ્નેહલક્ષ્મીના પંખવ અદોલનો જગાવનારા ગીતો રચવામાં આવ્યા?
 રચ્યા પછી પણ એને એક સાહિત્ય-ભેદ તરીકે, મોઢ ઘોળ ધણું રસિકજનોના
 રસ-રોલનને કાળે અલાયદા રાખી મૂકવાને બદલે પ્રત્યેક વર્ષ કે છ માસે,
 રથથી રક સુધી પ્રત્યેક દુહાના લગ્ન વખતે ગાઈ શકે તેવી પ્રત્યેક સ્ત્રીના
 કંઠે, બરાબર મોઢ હેતુપૂર્વકની યોજના હોય એવે સ્વરે શા માટે આ
 આખા ગીત-સાહિત્યને પ્રવાહી બનાવી વહેલું મેની દેવામાં
 આયુ ? શા માટે એ પરમાણુઓને આવી ચીરજીવ થાખે આપી નાના

મોઝા પ્રત્યેક બહેનોને અતરૂથી એના પડધા જમાનવાની પ્રથા પગ ? એ પ્રથા પાછળ મા' ગણીર સકેવ તો હશે ખરો ને ? હોયો જ નેહએ કા તો

૧ ગીતોમા મૂકાયવી બાનના એજ લગ્નનો આદર્શ હોય તેથી એ લગ્નકાળે વાસ્તવિક પરિસ્થિતિ ચાહે તેવી ચાલવી દેાય, છતાં ગનાય તો આદર્શોની જ ગાથા નેટો કે તે સમુદાય આવા મર્યાદામય રનેહ-લગ્નને આદર્શ રૂપે પૂજતો આરાધક હોતો. અથવા તો

૨ માનસગાજની કોઈ મલ્લુત વ્યવહારદક્ષિ આ ગીતોની સાચાનુ પાછળ લખી હતી કેવી રીતે ? એ રીતે કે પરણનાર સ્ત્રી પુરુષને, પરણતા પુરુષોએ પદર વીસ દિવસો દરમીયાન, રનેહલગ્નની, મવનનની, કશ્લા-દંતાની, કુટુંબ-મજાની, વાતમલ્યની-એવી જેવી જેટલી બની નાકે તેટલી ભૂમિકામાંથી માનસિક રીતે પસાર કરાવી જવા નેહએ કે જેને પરિણામે વાસ્તવિક રીતે તો પોતાની સમૃદ્ધિ વિના ફળ વડીનોના નિર્ણયને આધીન બનીને જ નેહાતા હતા, એ યુગવ એ પદર નીમ દિવસની શીત-સુદિમાંથી મીઠા ચાસોડવાસ લગ્ન મનોરાજ્યની અદર તો એ ગીતોની જ ઉન્નુક્ત હર્મિઓનો અનુભવ કરી કાઢે, અને પરસ્પર મોહિત બનીને જ મુક્ત મને પરણતા હોય તેઓ આત્મિક મીઠો હમગકો માગી ગઈ પરિણામે શુ કાયદો મળે ? મનના સકોચ અંગોન્ય અનુભવપણાના ઉચ્ચ, સામનામા આલુમનાના સરોવર, પારકાના નિર્ણયનુ દળાણ, ઇત્યાદિ બોલ અતકરણ પરથી સરી પડે / મા.એવી નાછે / મા.એવી પ્રેમસંબંધોના પાક બળવની પરસ્પર બે અનુભવા હૃયાનો મેળાપ કરાવે, નેરોમા અમૃત આળે, હૃદયમા મોહિની છાંટે, શ્રેયોદેશમા પ્રીતિનો આવેશ પ્રગાવે, ને હતા મરનદ, મગલતા, વિશુદ્ધિ, દેવસાક્ષી, ધર્મ વગેરે ન ચૂકવા દે, દિવસ રાત્રિનું નિરાબદ સુદર સમીપન નીપળવે એવો કંઈક હેતુ હશે

કરમાતી વાઠી

એમ સા માટે ન હોય ? અને ઘણા સમય સુધી એ કળામૃત પાણુ થયો હશે લોકસાહિત્યના અન્ય બધા હોડવા કરતા આ લગ્ન-ગીત રૂપી આસોપાલવના મૂળ હડા હડા, સદુષી હડા રોપાયા હશે. નહિ તો આજ સુધી પાણુ એ વૃક્ષ પોતાના ટાળ-પાદડા સમેત આજના યુગની ખારી બનેલી ભૂમિમા ખડુ રહેલુ આપણે ન નેવા પામત

બેરાક આળે એ વૃક્ષને નવો ફાવ આવતો બધ યથો છે નવી દરારો કુટલી નથી રાતી ફેરી ફૂપળો એસતી નથી. એ આગે તાબ રહેર નીકળતા નથી અને જુના જે ટાળ પાદડા છે તે પાણુ કરમાઈને સૂકાવા લાગ્યા છે. એની લીલુડી મીઠપ જતી રી છે આ તો કેવળ રૂઢીની જડ પેસવાને

કારણે એ ભૂતાં ગીતો દિવસ રાત આરડી આરડીને કોડિલકાંડી સ્ત્રીઓ પોતાનાં ગળાને સોજા ચડાવે છે. ભૂના લમની બધી રીતિઓ ને વિધિઓ જેમ જટિલ જણાય છે, ભૂનાં હુમડાંના ઢગલા ને અલંકારોના થયેરા જેમ ઓભરૂપ બની ગયાં છે, ભૂના સ્નેહ-મળતા જેમ આજે શિક્ષાચાર અને દબમાં પરિણમ્યાં છે, તેમ આ ગીતોની એક વાર મંદ મધુર ગૂંઠકતી ફુલ-વાડી પણ આજે ઉજ્જડ વેરાનની અવસ્થાએ ઉતરી ગઈ છે. ગાનારાં એક જ સામઠાં ગળા ભરડીને ગાય છે, એક ગાય ને અન્ય સહુ બીયે તે પદ્ધતિમાંથી મળતી વિશ્રાંતિ અને એમાં સ્વયંભૂ ઉર્જવતિ ઉર્મિને આ લમગીતો ગાવાની પ્રથામાં અવકાશ નથી. એના અર્થો સમજવાની તો શું પણ સ્પષ્ટપણે શુદ્ધ અશુદ્ધ રાષ્ટ્ર-રચના તપાસવાની પણ કોઈને ખેવના નથી. પુરૂષો તો પ્રકૃતિથી જ સ્ત્રીઓના સાહિત્ય તરફ ખેદરકાર રહ્યા, એટલે તેઓ બાળે જ એ ગીતોના મર્મ તપાસવા યત્નયા છે. પુરૂષોને મન કેવળ એક જ ભ્રમણા પેરી ગઈ છે કે આ વેવડી સ્ત્રીઓ ભેગી મળી કેવળ વડી પાપડાં ટાપડાં બેઠકભૂ, અથવા તો મરકરીનાં ભેમરબદ ફેટાણાં જ ગાય ।

ફેટાણાં

નિર્મળાં મીડાં નીરની એક નદી અનેક ગામોને પાદરથી ચાલી ભય છે. પણ બધાં ગામનાં ગામલોકો એકસમાન રસવૃત્તિનાં નથી હોતાં. કોઈએ એ પ્રવાહને કાઢે આંજાવાડિયાં ને ફુલવાડીઓ ઉઝાર્યાં, તો કોઈએ એના પટની અંદર ચીત્તડાંના વાડા ઉગાડી પાણીને રૂધી રાખ્યું. કોઈએ રૂપાળા ઘાટ આરા ચણાવી એની પાલે દેવાલયો બાંધ્યાં, તો કોઈ માછીમારોના મામડાએ પાણી મધવી માર્યું. કોઈએ પ્રજાતની પૂનતાં પુરૂષો અથવા ધીના દીવા એ પ્રવાહમાં તરતાં મેલ્યાં, તો કોઈએ પોતાની ગંદકીની ગરજો જ એમાં ઠલવી દીધી.

લોક ગીતોની-લોક સાહિત્યની પણ આની એક સરિતા જ વહે છે.) લોક કાવ્યો રચનાતું કે લોકવાર્તા યોજનાતું સરકાર-ઝરણું અસલથી ભૂદા ભૂદા યુગો વાટે ભૂદી ભૂદી જનતાનાં જીવન રોસરણું યદને ચાલ્યું ભય છે. કોઈ એકાદ વ્યક્તિ, એકાદ સમુદાય, કે એકાદ સમયનાં રચેલાં એ ગીત વાતો નથી. કાવ્ય રચનાની તાકાત અને વૃત્તિ અલગત સહુ સમુદાયોમાં હતી. કાવ્યોર્મિને નજૂત કરનારા અવસરો પણ સહુને મળે ચાલ્યા આવતા. પછી તો એ અવસર મળતાં જ સમુદાયની જેવી અસિદ્ધિ હતી તેવી કાવ્યરચના એણે નીપળતી કાઢીને પરપરાની ગીત-સરિતામાં બેઠી મૂકી દીધી. એટલે રસવૃત્તિ હીન થતી ગઈ હતી તેમ તેમ

પરિદાસ પણ ઉતરતો ગયો દરો. એમાંથી પ્રથમ જરા બુદ્ધિશાળી કે
માર્મિક વિનોદશીનો જનમાં દરો. પછી વળી વધુ સ્થુળ, એટલે માર્મિક
ને કશ્ચિત્તય હાસ્યરસ પેદા ગયો દરો. અને પછી છેક જ અધમતામાં
અને અમિલતામાં એ પરિભ્રમ્યો દરો. પરિદાસ, નર્મ રસ, માર્મિકતા,
વિનોદપ્રિયતા, એ બધા તો બેરાક જનસ્વભાવનાં જ અંગો છે. સાહિ-
ત્યમાં એ પ્રકૃતિનો મદ્દાન ફાળો છે. એ વગર સાહિત્ય એનપણી અને
અને ફીકડું જ થઈ પડે છે. અને લોક-પ્રકૃતિનું નિષ્પાદન પ્રતિબિંબ
હોવાથી એ પરિદાસ ગીતોમાં ઉતર્યા વગર રહી જ ન શકે. એટલે
પ્રથમ તો એમાં અત્યંત નિર્દોષ નિર્મળ નર્મરસ જ વલકયો દરો.
હાખલા તરિકે,

પેલી પીડી ચરશે રે જીવાવરને
ઉતરતી ચરશે રે ઝોલી છાડીને

આમવા બનેલી કે વેવાઈને વિનોદ કરવાની આપણી દુરતી વૃત્તિ પ્રમાણે

વગર રે માટે બેનડ જાઈની વેલુ'
કે માફા બળકે મસાડે તણા.
વાંસે રે માટે ભટ્ટણ પૂરણીયા
કે કમર ખાંધીને ખાસડ ખડખડે

એ મુજબ, લગ્ન પર આવેલ બહેનના પતિનું દીખતું કરવાની
સહજ વૃત્તિ જરા વધુ ધારા રંગો પૂરીને એકે ચિત્ર જન્માવે છે:-

આલા હીન્દુલ વાંસ વઢાવો રે
તેની નાનો રીંટોપલી ઝૂંથાવો રે
ટોપલી આપો બેનીળા વર હાથ રે
બેલો વેચી સાદીને ઘેર આવ્યો રે
ઝોરડે ઉભાં બેનીળા લેખાં લે છે રે
તમારા દાદાને ઘેર હતા વીવા રે
અરધી રાતનાં દળણ્યાં દળાવ્યાં રે
પાછલી રાતનાં પાણીયાં લરાવ્યાં રે
સુરજ ઉગ્યે દાતણીયાં નખાવ્યાં રે
પો'ર ૧૬ ચર્યો ને છોડ્યા પખળાવ્યાં રે
જામને આવરલી વાર ત્યાં લાગી રે!

આટલે સુધી તો વિનોદ નિંદો છે. પ્રકૃતિનવ છે. જીવનમાં એ જ વસ્તુ નૂદે નૂદે સ્વરૂપે સર્વત્ર દર્શન દે છે. પરંતુ તેથી આગળ આદર્શો એ દુર્ગંધ મારતો પ્રદેશ આવે છે, તે કૃષ્ણાનો પ્રદેશ. એમાં કુસંસાર છે, મર્મ નથી:

તારી તે માની લાડી
તારાં લૂણાં ઉતારે છે કોણુ રે
ઉડણુ ભડણુ પૂંકતી
જણી શેઠાની શિયાળ રે

અથવા એથી વધુ કુચિમય

લાડી લાડો જમે રે કંસાર, લારીની માદી દળવળે રે
દીકરી મને આંગળી ચીંટાડ, કંસાર કેવો ગાળો લાગે રે
માદી છું તો પરણી છો કે નહિ, કંસાર નવ સાંભરે રે

આથી દીન રૂચિનું મોનું સર્વત્ર આપ્યું ઢરો. સુરતી ગીતોમાં પણ

વેવાણુ ઉતરની છું હેઠી રે, તારા પેટે પડી છો ભેટી રે
તારા ચૂસા પછાડી ગારો રે, તને દીકરી જણ્યાનો પારો રે
છું તો દીકરી જણી જણી થાકી રે, આંખાની કેરી પેઠે પાકી રે

એટલું જ બસ નથી. કન્યાની વિદાય લેવા મર્મવેધક પ્રસંગો એ આપું કૃષ્ણાનું ગવાય તો તો એ બહુ ધાવકી ઢહેવાય :

તારાં લીંગલાં પોતીયાં લેને લાડી ચાલ હવે વેહેલી
મારું સાજન બોલી થાય રે લાડી ચાલ હવે વેહેલી
તારો ભાઈ ભઠીયારો રે લાડી ચાલ હવે વેહેલી
તારી બેન બેણુ રે લાડી ચાલ હવે વેહેલી
તારી મામી માછેણુ રે લાડી ચાલ હવે વેહેલી
તારી દાકી કોલણુ રે લાડી ચાલ હવે વેહેલી

આવાં કૃષ્ણાનુજ્યારે ગામડાંમાં લગ્ન વખતે માંડવાની નીચે જ સામસામાં રહીને જીને પડેલી સ્ત્રીઓ ગાય છે, ત્યારે એ સામસામી ગાળાગાળી અને વડવાડનું જ સ્વરૂપ ધરે છે. અનેક કુરૂદી માંદેલી એ એક કુરૂદી છે. એ ક્યારે પેસી ગઈ તે રોધવું સ્ટેવ નથી. રસ સાદિત્યમાં એવે સ્થાન નથી. સંગ્રહ તરીકે એ પુસ્તક તૈયાર થતું હોય, તેમાં તો સર્વદેશીયતાની

દષ્ટિએ આવાં કૃદાણાં પણ સંધરી લેવાં જોઈએ. પરંતુ 'સુદી' સંગ્રહ નથી, કેવળ સુપબોનો સંગ્રહ છે. તેથી કૃદાણાંને ખાતર રાખવામાં આવ્યાં છે. અને લગ્ન-ગીત એટલે કૃદાણાં, એ માન્યતા અજ્ઞાન પર જ ચલાયતી છે. એ જામણા દૂર ચલી પડે છે.

લગ્નગીતોનું સંગીત

વનવાસી પશુ પક્ષીઓના અને વનસ્પતિના દેહ ઉપર જેમ રંગોની વિલસણ બુલબુલામણી છે, કથો રંગ પ્રધાનપણે છે એટલું જ જેમ એ વિષયમાં બોલી શકાય છે, તેમ આ લગ્નગીતોમાં પણ ભૂલવા રંગોની કોઈ સ્વયંભૂ મિલાવટ છે. તેમાં પ્રધાન સૂરો સારંગના છે. અને સૂરોના સાશ્વત્તા સમબલે છે કે સારંગ એટલે લગ્નનો સૂર : એ ગરમી પ્રગટાવે છે, હુંક આપે છે, ચેતનાનું પ્રેરણ કરે છે. સારંગ રાગની આ સાશ્વતાખી પ્રકૃતિ : સાથી વાત : લગ્નગીતોમાં એ રાગનું પ્રધાન પદ સાર્યક છે. જીવનની ગૂંમતમ ઉભા બંને પરણનારાં યુવાન-યુવતીના પ્રાણમાં ભગ્ન કરવી એ મુખ્ય હેતુ જેમ ગીતના સંબંધોને છે, તેમ રાગને પણ હોવો જ જોઈએ. અને સારંગ તો બંને ભવની આંતરિક ઉભા જગાડે છે : આનંદની ને શોકની. નણકારો કહે છે કે મારવાડીઓનાં મૃત્યુ પરના વિલાપોમાં પણ સારંગના જ સૂરો બરેલા છે. એનો અર્થ એ કે સારંગ કાંઈ છોડે, માતેલો રાગ નથી. એ તો ગર્ભીર બાવેથી ભરેલી ઉભાને આપનાર છે. એ દર્પ શોકના મિશ્ર આવેશ સૂજનાર સારંગનું લગ્નગીતોમાં અત્યંત ઉચિત સ્થાન છે. એ ઉર્મિઓને બ્લેકવતો નથી, તેમ બૂઝાવી પણ દેતો નથી. એ તો ધીરી ધીરી, કંડૂલાશરી, ગમીરતાશરી ઉભા સંચિ છે. સોરડી લોક-જીવનમાં સાશ્વત સંગીત-પદ્ધતિને પ્રચાર કથારે હતો એકું દેખાતું નથી. તેમ આ ગીતો કોઈ અવેશએ આવેલા સૂરો પરથી જ રચાયાં હોવાની કશી સાબીતી નથી. એટલે ગીતો ને ગીતોના રાગો પણ ને સ્વયંભૂ જ જનમ્યા હોય તો તો સારંગનો આવિર્ભાવ કેવળ સંકુલગત જ હોવો જોઈએ. લોકના ગળામાંથી નહિ પણ પ્રાણમાંથી જ સારંગ આપોઆપ બહાર નીકળ્યો હશે. એ વાત પણ સ્વયંસંકુલિત સંગીતના આખા વિષય પર કોઈ સંગીતકારને આકર્ષી જનારી ચઈ પડતી નહોતી. લોક-સંગીતની ઉંડી કંદરાઓમાં ઉતરી રહેલા કોઈ ભાઈ ગોર્વાદરાવ જેવા જાની પુરૂષની સહાયથી એ વિષયનું પણ એકાદ પુસ્તક લખાવાની ધડી આવી પહોંચી છે.

ગાવાની રીતી

સૂરો એક જ સરખા છે. ગીતો પણ લગ્નગત ધની ખરી કોમો માટે

સર્વસામાન્ય ન હોય. મિથ્ય કહેમે કામ પરત્વે કાઠક પાકાન્તરે. યતો હશે.
કેમોની ખાસ એકતિ પણ કઈક નિશાનીઓ મૂકતી હશે દાખલા તરીકે :

લાંબી તે લાંબી સરવરિયાની પાળ
આહે એ રે પાળે રે મોતી નીપળે !
મોતી તે લાધુ ...ભાઈ વર હાથ
આહે ઘેરે રે ગાવીને જગડો માંડિયો

એ ગીતમા કે હ મોતી વીણનાર-એટલે કે વૈશ્ય પ્રકૃતિના પુરુષની છબી
આવી એટલે એ વાલિન્યપ્રમાણ કેમમા ગવાતી પકિતઓ દિસે છે હવે
એજ ગીતનું માહાન્તર

લીકુડી ઘોડી પાતળિયો અમવાર
આ હે ચોદ રતનનો વીરને આજખો.
ઘેડી તે જાંધી આંમલિયાની હાળ
આ હે આજખડો વળગાડ્યો આંખા હાળખી

તે પછી તો જાને ગીતોમા

દાદા તે મોરા મૂળને પરણાવ
આ હે મૂળને પરણ્યાની દાદા હોંશ ઘણી

એજ પકિતઓ આવે છે આપણે ભેઃ સમગ્ર રાષ્ટ્રએ છાએ ખીજમા
ચાલપૂતીને સાવ પ્રતીવ થાય છે

એજ રીતે જે જે ગીતોમા ધાર્મિકતા પવિત્રતા દેવોનું આવાહન,
જગેરે આવે તે ગીતોની પ્રથમ હતપત્તિ પ્રાણીય જેની ભતિમા ન યક્ષેલી
માત્રી રાકાય વધુ પ્રમાણુત એ ગીતો ત્યાજ્ય અવાચ. વૈશ્ય ભતિઓને
હીરા, મોતી, સોના રૂપા, વગેરે ॥ જાવો વધુ સ્પર્શે અને ક્ષત્રિયોને ?

તરવાર સરખી ઉજળી રે ઢોલા ?
તરવાર સેટયમાં ખિરાને રે વાલીયા વીરને.
એવી રે હોય તો પરણુલે રે ઢોલા !
નીકર ખીજ પરણાવુ રે વાલીયા વીરને !

તજ સરીખી તીખી રે ઢોલા !
તજ તે ઝુખમાં બિરાજે રે વાલીલા વીરને !
એવી રે હોય તે પરણુલે રે ઢોલા !
નીકર બીછ પરણાતું રે વાલીલા વીરને !

આ રજપૂત ગીત : એ પોતાની કન્યામાં તરવારની તેજસ્વિતા, વંદની તજ સરીખી તીખામાં, વગેરેની અપેક્ષા રાખે છે. અથવા રાજપૂતીની બીછ પણ કેટલીક છાપો પડેલી લુગો :

માણસુ જૂંધે લાવંતરીનાં ફુલ રે
માળીએ જૂંધે વીંઝણો રે

x x x

ઠાકોર પોડયા પીતળીયે પક્ષંગ રે
વહુ ...ખા ઢોળે વીંઝણો રે

અથવા

છીયે ગામ ગઠયાં રે નિશાન
છીયા ગામને પાદર ગોરી રાજવાણુ !
તંજુ તાણીયા રે

આ બધી રાજપૂત-ભાવોની સરખીઓ વહે છે. જેમ શબ્દોમાં એ અતિગત સંસ્કારો, તેમજ સ્વરોમાં; એટલે કે ગાવાની રીતોમાં. ખાસતઃ વૈશ્યની સ્ત્રીઓને ગાતાં સાંજગો, તે સાદા રીધા, કાંઈ ખાસ ઉર્મિ ન જગાડનારા સુરો અને પદરો. કહ્યુંજો ગાતી હોય, ત્યારે એમના બ્યવસાયની, રીતજાતોની, ને સંસ્કારોની સ્પૂલતા, કંઈક મારવારી ગાણાંને સ્મરણે તેના ત્વક્તિ આરોહ અવરોહમાં, અને સાંકડા પહોળા કબ્યારોની ધમધમતી ઉતાવળમાં પ્રગટ થાય છે. પરંતુ હવે સંભારે : કોઈ વેલડામાં બેઠેલી પાંચ કાઠીઆણીઓને અથવા જવાસણોને ગાતી સંભારે : ધીરે ધીરે સંપૂર્ણ સ્વસ્થતાથી શરૂ થતા, નહોતે અનંત કાળ સુધી પૂરા નહિ જ થાય તેવાં અખડિત આદેવનોની ધારા રચીને ચાલુ કરી એ ત્વરા ન હોય તેવી ખામોગમી, સધ્યાના આરા તરફ જોવાની માફક ધીરે ધીરે મધુર સમાપ્તિમાં વિલીન થતા

તરવાર સરખી ઉજળી રે
તરવાર ભેટયમાં બિરાજે રે

અથવા પેલા, ચાર પાંચ ગાડના નીમાડને છોડવ લરી દેતા પ્રસાંત,
નજરમાન, યોગસમર્થ,

મોર લાજે ઉગમણે દેશ
મોર લાજે આયમણે દેશ
વળતો લાજે રે વેવાયુને માંડવડે હો રાજ !

એ સ્વરોને રાદ કરો. અથવા પરના આનંદ દાનિયનું મદનનું,
નવપત્તું સ્વામન-ગીત

મો'લ પધારો રાજ !

મો'લ પધારો રાજ !

તમે સોનાની રાજધાણે મો'લ પધારો રાજ !

એના સ્વરોને રાદ કરો. અથવા ગામને પાંચથી નીકળતી રત્નપૂત-નન
સાથે એકથી વાગતી રાજધાણા પ્રાચીન સુદો સંભારો : સમનજી જરો
કે/રાજપૂતી સ્વરોમાં ક્યા સંસ્કાર નીતરેડે. અંતકરનુની સ્વસ્થતા, વીર
નિતિનું પ્રસાન્ત મોર, નજરમાન અક્ષિત્વ, અને રિંગાન સીમાપ્રદેશ
પર રાજ કરવાની અભિવાદા : એ સંસ્કારોમાંથી આણું સ્વસ્થતામયું
સંજીત લાગે છે)

આ બધા સંસ્કારોનું એકીકરણ લક્ષ-ગીતોમાં થઈ ચૂકેલું હતું.
શાંતિઓના ગીતો નૂરું નથી રહ્યા, સત્યને પોતપોતાની વિશિષ્ટતા સાચીને
પણ એ બધી બીજ-લક્ષીને સહીયારી કરી કાઢી છે. વાડા કે પથો તેમાં
રહ્યા નથી. ગીતો વાટે સોંસરના નીકળી જઈ એટલે સમનજો કે એ
મિલાવટ કેવી મધુર બનેલ છે. લોકસાહિત્યમાં ને-Democracy-લોક-
સાક્ષાત્ત્વ તત્ત્વ છે તે આ છે. આને કંઈક રૂપે દેખાયા કરે છે.

લક્ષગીતોના સંચયો

હુવાઈવાયા ને સંમદો આજ સુધીનાં ગયા તેનાં નામ કામ :

૧. માંગલિક ગીતો

સંગ્રહ : ઇ. સ. ૧૯૧૪માં પ્રગટ થયું

બહેન જયકોર કુંવરજી

અમણદજી-બા-નગર

૨. મંગલ ગીતાવળી

(પ્રમોદ શાંતિની)

સં. દેવરાંકર વૈ. ભટ્ટ-ભાવનવર.

૧૯૧૭

૩. લમાદિ પ્રસંગનાં
ઠાડીઆવાળી ગીતો

પ્રયોજ્ય

૧૯૨૦

દરિયાંકર માધવજી બટ્ટ
મોરબી.

૪. પ્રમોશનનાં ગવાતા ગીતો

સં. સૌ. લાભવક્રમી દ્વા. મટ.

૧૯૨૫

ભાવનવર.

૫. લમ ગીતાવળી (સૂરત)

સાંચોજ્ય-બટેન સરસા મગનલાલ દીવાનજી

૧૯૨૫

સૂરત.

૬. નાગરી ગીતાવળી

સં. અ. સૌ. રૂમ-ની સામગ્રી

૧૯૨૬

ભાવનવર.

પોતપોતાના સમૂદાયોમાં ગવાતાં ગીતોને જેવે સ્વરૂપે સુઝ્યાં અર્થવા સાપત્રી રાધ્યાં તેને સ્વરૂપે પત્ર સંધરી લેવામાં આ બધા સંપ્રદાયોએ ઠીક જ કંઈ મહાવ. અનમતી પ્રતિબોધાં ગાવા માટે સરલતા પડે તે જ આશય આ સંપ્રદાય પાડે છે એ હરો. તેમ છતાં તે તમામની અંદરે અગોચરપણે પણ આ ગીતોનું સાંસ્કૃતિક-જ્ઞાન હોય એમ છે. આમાં સદુપી વધુ વ્યવસ્થિત અને શુદ્ધ સંપ્રદાય સૌ. લાભવક્રમી બહુનો માત્રુમ પામે છે. એના પ્રેરણક લખનાર બંધુને પણ એ ગીતોમાં 'લેકગીનાનું' દર્શન લાગેલું હિરો છે. મારા સંપ્રદાયમાં મેં એમાંથી સારી પેઠે વારવણી કરી છે. નાગરી ગીતો દેલેક અંશે પ્રમોશન ગીતને મળતાં આવે છે, પરંતુ નાગરી ગીતોમાં પંક્તિઓ અત્યંત લાંબી, જાણ્યા ધડી અટપટી અને પ્રસાદ પત્ર રૂંધાયેલો લાગે છે. એ ગીતો ગાવાની સૈદ્ધી પણ રધ-વિહીન અને જટિલ છે. પંક્તિઓ વિચિત્ર રીતે ગોઠવામાં આવે છે અને એ રાહદરચના તથા એ વાલની જટિલતા થી રીને સ્મૃતિમાં રહેતી હરો તે સમજવું કડિન થઈ પડે છે. બાળે એ ગીતો ગવાતાં નથી, પણ ગીતોનો વધ થતો લાગે છે.

બીજા સંગ્રહોમાં રહી ગયેલી અશુદ્ધિઓ તેમજ ત્રુટીઓ તે તે સમાદર્શક બહેન બંધુઓ નથી આવૃત્તિઓમાં મુઘડી લેશે તથા કૃદાબાને સદંતર રદ જ કરશે એવી આશા રાખું છું. એમાંના નં. ૨ અને નં. ૫ના સંગ્રહોમાં જે કેટલીક હીન પંક્તિઓ કાઢી કાઢીને નવાં સુરકારમય ગીતો રચી દાખલ કરવામાં આવ્યાં છે, તે પરથી સ્પષ્ટ દિસે છે કે લોક-ગીતોની નવી રચના કરવાનો ચત્ત દુધર નથી. કૃદાબાની રાગની સારી પંક્તિઓનો અપવાદોના સુંદર દાગ તાલનો એ રીતે આપણે સફુપથેન કરી રાકીએ છીએ.

લઘુચતુર્થ કાવ્ય

હવે પછી આ લઘુ પ્રથા અને લઘુ-સાદિત્યનો તથા પરમર્ગ આદર્શ કામ માગી લે છે :

૧. રાજપૂત, કાઠી, ચારણ, આહિર, વગેરે જાતિના ગીતોનો બારીક અભ્યાસ કરી તેનાં વિશિષ્ટ પાઠાન્તરો તારવવાં. પ્રથાની વિશિષ્ટતાઓ પણ લખવી.

૨. મારવાડી, દક્ષિણી, પારસી, મુસલમાની વગેરે હતર દિવસવાસીઓની જૂની લોકજાતની સંસ્કૃતિ તથા સાદિત્યની દિશા તપાસવી.

૩. પરદેશીઓમાં લઘુ-પ્રજ્ઞાથી તથા લઘુ-સાદિત્ય પરતોર્ણ લોકતત્ત્વ તપાસવું.

આવા મનોરથની સિદ્ધિમંથી 'ચુદ્ધી' જાગ બીજે પ્રબ પાસે ધરી રાકાય તેવી આશા સાથે વિરમું છું.

સૌરાષ્ટ્ર સાદિત્ય મંદિર
ચૈત્ર શુદ્ધ એકમ : ૧૯૮૪

સંપાદક

પરથમ ગણેશ બેસારો રે

મારા ગણેશ હુંદાળા !

ગણેશ હુંદાળા ને મોટી કાંદાળા

ગણેશને વર દાન દેને રે

મારા ગણેશ હુંદાળા !

કૃષ્ણની જાને રૂડા ઘોડલા શણગારો

ઘોડલે પીતળિયાં પલાણુ રે

મારા ગણેશ હુંદાળા !

કૃષ્ણની જાને રૂડા હાધીડા શણગારો

હાધીડે લાલ અંબાડી રે

મારા ગણેશ હુંદાળા !

કૃષ્ણની જાને રૂડા જાનૈયા શણગારો

જાનડીયું લાલ ગુલાલ રે

મારા ગણેશ હુંદાળા !

કૃષ્ણની જાને રૂડી વેલડી શણગારો

ઘોરીડે બખ્ખે રાશું રે

મારા ગણેશ હુંદાળા !

કૃષ્ણની જાને રૂડા ઘોરીડા શણગારો

વેલડીયે દસ દસ આંટા રે

મારા ગણેશ હુંદાળા !

વાવલીયા વાયા ને મેદૂલા ધડુક્યા

રણુ રે વગડામાં રથ થંબ્યા રે

મારા ગણેશ હુંદાળા !

તૂટ્યા તળાવા ને તૂટી પીંજણીયું

ધોરીડે તૂટી બેવડ રાશું રે

મારા ગણેશ હુંદાળા !

ઉઠો ગણેશ ને ઉઠો પરમેશ

તમ આંખે રંગ રેશે રે

મારા ગણેશ હુંદાળા !

અમે રે હુંદાળા ને અમે રે ફાંદાળા

અમ આંખે તમે લાળે રે

મારા ગણેશ હુંદાળા !

અમારે ભેશે સવા મણુનો રે લાડું

અમ આંખે વેવાઈ લડકે રે

મારા ગણેશ હુંદાળા !

વીવા અઘરણી ને જગન જનોઈ

પરથમ ગણેશ બેસારું રે

મારા ગણેશ હુંદાળા !

-୧-

:: ଶ୍ରବ୍ୟବର ::

સદુપી પહેલું ઘરનું મદિયા-ગીત લકડો: સરજાનદારની સુદિખં
મદિયા દાખની સજિઓનું થય વર્ણવતું આ ગીત છે. આત્ર મેહુલા
વરસાવી પેતાની સદ્વતી ધરતીનું અને ૧૭૩૧, અને પલ્લેવની
એ પ્રેમધારાઓનીથી થન પાલ્ય વનપલિને પ્રભુવ દેવી ધરતી કે જે મન-
ભારની વેદના કીલે: દાવા કુદિરોની સ્નેહ-ચિત્રીતનું એ માત્રાભં
મરાયેલું સ્વપન આંદી લોખાત્મીમાં સરજ નિર્મલ જનીને નીચું:

૨

ધરતીમાં બળ સરજ્યાં બે જણાં,
એક ધરતી બીજી આત્ર વધાવો રે આવીયો. ૧

આત્ર મેહુલા વરસાવીયા,
ધરતીએ કીત્યા છે સર વધાવો રે આવીયો. ૨

એ તો સુદિગી રૂપિત કરનાર કર્મ સુદિ-મુખ: હરે સુદિખં
વેધ અને સાદસ-પ્રેમ બે જાડ જણાવ છે:

ધરતીમાં બળ સરજ્યાં બે જણાં,
એક થોડી બીજી ગાય વધાવો રે આવીયો. ૩

ગાયનો બયો રે હજે જુત્યો,
થોડીનો દેશ પરદેશ વધાવો રે આવીયો. ૪

એ સર્જન, વેળુ, દેશ પલ્લેવનું સુદિખ, વરોની વધ
સુદિ કીલે પે. કી ૧ જનકિયો સુદિખનું સુદિખ આત્ર
આં સાર્ય સીકા કોને

ધરતીમાં બળ સરજ્યાં બે જણાં,
એક. સાસુ બીજી માત વધાવો રે આવીયો. ૫
માતાએ જનમજ આપીયો,
સાસુએ આપ્યો ભરધાર વધાવો રે આવીયો. ૬

કન્યા ને વારાન, જન્મેને અતરાવનાર વિધાતા કૃતાર્થ થયો. પણ
પૂરી સફળતા દેહુ ખાઈ છે. કન્યાને સાચી કુલ-વધુ બનાવવા માટે બે
સંસ્કારોની જરૂર : પ્રીતિર્થ્યા પિત્રાન્ન લાગન પાત્રન, અને ગૌરવર્થ્યા
સસરાની કૃપાભરમાદ :

ધરતીમાં બળ સરજ્યાં બે જણાં,
એક સસરા બીજો બાપ વધાવો રે આવીયો. ૭
બાપે તે લાડ લડાવીયા,
સસરાએ આપી લાજ વધાવો રે આવીયો. ૮

એક સુગમ-મહિમાનું સ્તોત્ર : લક્ષ્મી પછવાડે ઉભેલી આમ-ધરતીની
મંગલ જનન-સાવના, અને પૃથ્વીને પોષવા વગા ધૂમવાનો નિયંતાનો
નિરધાર : વર-કન્યાના છવન-મિલનની ચોક્કસ આવા રૂઢ સકેતો ભર્યા
છે. માનવ દૃષ્ટિનું જ્ઞાન આમ-ધરતીની નેહાનેડ મૂકાયેલું દિસે છે.

૨

એટલું જ બસ નથી શુ કહ્યું માનવી જ પરણે છે ! ના, પરણવું
તો રજુ હાથ-પાવંતીને પણ. કાઠ અગમ નિગમના આવાસમાં બે પર-
માત્મ-મિત્રો પણ પરણેલર હોવે છે : અગમ જગમ અને ચોર બકારની
રીતે ઉતાવળે ઉડેલી લેવાની બે આંખો નથી, પણ પાકા રંગનાં બે જન્મે.

પ્રેમીએના તો મગગ મુહૂર્તના વસો રમવાને માટે જ સૂરજ બાણના તેને-
મય ઉદયને ટાણે આકાશના ખેતર ખેડીવવાનો અને કસુળીના ખીજ વાવ-
વાનો સુદર સાદ પડે છે. તે, વિના પ્રયુની પાધડીનો અને પ્રભુપ્રિયાન્ની
સુદડીનો ખરેખરો કસુળી રંજ કયાથી ચડે ? તે વિના સાચો રસવૈભવ શી
નીતે હોય ? (હરણ તે સૂર્યની રાગી રનાદેન વાદન છે)

કેની કૈર ઉગેલા સાધુ

કેની કૈર હરણાં હળ ખેડે !

ઉગમણા ઉગેલા સાધુ

આથમણાં હરણાં હળ ખેડે

હરણાં છોડી રે મેલ્ય,

ખળદ બેઠયે રે કટલોલીયાં

ખળદે બેવડ રાશ

ખેડુને માથે મોળીયાં

ખેડી સધળી રે શીમ

વાવી લાલ કસુબડી

રંગો ઇશવરની મોહ્ય

રંગો પારવતીની ચુંદડી

રંગો ઇશવરની મોહ્ય

રંગો પારવતીની ચુંદડી

બાંધો ઇશવર મોહ્ય

બોધો પારવતીની ચુંદડી

• જે પરણતાં વર-વધુના દેયામાં હજી મેં ત્રીજું એક ગીત સંભળાવીને
આ સંસારનાં નિરનિરાણાં સિંધવૃન્-તત્વોની યાદ દેવશવે છે. આ માનવી-
જનના રાજ્યમાં એના મનને વિદાર કરાવે છે. એ રાજ્યમાં સંસારી
છે, બહો ધરણારી છે. એ બધી રસ-સામગ્રી ભવિષ્યની શ્રદ્ધાદીને પોતાના
નવા ધનારા ધર પ્રતિ જોવાલો કરે છે: ..

છ રે ઇંટો ચણે ને ઘર નીપળે
નીપળે રે રૂંડો મેડીનો મહેલ વધાવો મેં સૂર્યો

છ રે જોરણતું માંડણુ ફીવડો
ફીવડતું રે માંડણુ રૂંડી જ્યોત વધાવો મેં સૂર્યો

છ રે પરસાળતું માંડણુ રૂંડું પારણું
પારણાતું રે માંડણુ રૂંડો પુત્ર વધાવો મેં સૂર્યો

છ રે મેડીતું માંડણુ ઢાલીયો
ઢાલીયાતું રે માંડણુ રૂંડો કંથ વધાવો મેં સૂર્યો

છ રે પુરૂષતું માંડણુ પાઘડી
પાઘડીતું રે માંડણુ રૂંડું કુલ વધાવો મેં સૂર્યો

છ રે અઝીતું માંડણુ રૂંડી કાંચળી
કાંચળીતું રે માંડણુ રૂંડો હાર વધાવો મેં સૂર્યો

હું તો વારી રેલાઈની વાડીને
વાડીમાં નીપળે રૂંડો કંકુનો છોડ વધાવો મેં સૂર્યો

છ રે કંકુ ઘોળે ને રસ નીપળે
ચાંદલા કરશે મારી બાહુડી [ખેંદન] વધાવો મેં સૂર્યો

નહો મોતી જડયા હોય એવી ઝગમગી, કોઈ દૂધ રા મીડા નીરના
સરોવરની પાળે-કોઈ પણ સુદર જળાશયને તીરે-યુવાન યુવતીનું પહોં
મિલન થતુ કલ્યાણ છે ધન્ય અને પાવતીનો જ પરિશુદ્ધ ભાવ અર્ધ-
દિત રાખીને આહી એ વર-કન્યાના આચરણની સરસ મર્યાદા
બધાય છે. મન્યા એર્થાતિ વિનોદ થશે વૈશાખ માસની ભગલતી
જતુમા તો પરણવાના કોલ પણ દેવાયા.

ફધે તે ભંરી રે તળાવડી મોતીડે બાંધી પાળ,
ધસવર ધોવે ધોતીયાં પારવતી પાણીની હાર.

હળવા તે ધોળે ધસવર ધોતીયાં છટાશે મારાં ચીર,
અમ ધેર દાદોજી રીસાળવા માતા મારી દેશે ગાળ.

નહિ તારો દાદોજી રીસાળવા નહિ હે રે માતા તારી ગાળ,
આપણુ બેય મળી પરણુ' વૈશાખ મહિના માંહ.

ફરીવાર પાછો નહો ફલવાગને રોટે મળવાનો અવસર જડયો વર
ફલકાડની કચી ડાળી નીચે નમાવી, કન્યાએ ફુડો વીંગીને છલકાતી છાજ
જતી, અને ચલર માવણુ બન્નેને માટે મોડીયો ને હાડ ગુચી, બન્નેને
ફલના સાજ સણગાર કરાયા મનથી તો એ પુરુષને કન્યા વરી ચૂકી.
અતરમા પ્રતિજ્ઞા પણ દેવાઈ, કે પરણું તો એને જ પરણુઃ નહિ તો
અમડ-ઠામરના વપ આદર !

મારાં જેતરને શેઠડે	૫	રાય કરમલડી રે	
ફાફી છે લયકા લોળ	૫	" "	"
ધાળેભાઈ ઝળખી	"	" "	"
વીણેવહુ કુલડાં	૫	" "	"
વીણી ચુટીને ગોરીએ છાજ ભરી	"	" "	"
તેનો શુધે માલણ મોડીયો	"	" "	"
મોડીયોવહુને માથડે	"	" "	"
તેનો શુધે માલણ છોગલો	૫	" "	"
છોગલોભાઈને મોડીએ	"	" "	"
છોગલો ફેખીને રાણી રવ ચડ્યાં	૫	" "	"
પરણુંભાઈના મોલીને	"	" "	"
નીકર હલી તપ ધરૂં	૫	" "	"

૬.

અવરનો સકરપ હવે તો પ્રયત્ન કર્યો. રોજે રોજ રાત્રીમાંથી પછને રમતારી હસકુખી નીકરીના અંગ ઉપર આજે છાદાએ હુલસતા નીડી. અંતિમમાં અંતુ નીકાં પૂછપરછ થઈ. ક્યાએ લગ્નનીનું કરણ બધું. હજુ સ્પષ્ટ નિર્દેશ કરીને નથી કહેતી કે પોને કયો જવાબી નથી કરી લીધો છે. જોઈતું મોખમ જ કહે છે કે વરની પસંદગી કરવામાં એ પિતા ! જાણી વાતો ભૂલરો મા. જાણી વાતો મજબૂ કોટિનો જ હુરપ મારે માટે ગોલી રોમે ! શા માટે ઉઠ્યું નહિ ? કેમકે એ તો કદાચ મારાથી સતોષ ન પામે ! એને તો પોતાની હચ્ચતાનું મિથ્યાસિમાન રહે !

એક તે રાજ દારેકામાં રમતાં,
બેનીના દાદે તે હસીને બોલાવીયાં;

કાં કાં રે ધેડી તમારી દેહ જ દૂખળી !
આંખડલી રે જળે ભરી !

નથી નથી રે દાદા મારી દેહ જ દૂખળી,
નથી રે આંખડલી જળે ભરી.

એક ઉચો તે વર નો જોશો રે દાદા,
ઉચો તે નત્ય નેવાં ભાંગશે !

એક નીચો તે વર નો જોશો રે દાદા,
નીચો તે નત્ય ઠેઠે આંવશે !

એક ધોળો તે વર નો જોશો રે દાદા,
ધોળો તે આપ વખાણશે !

એક કાળો તે વર નો જોશો રે દાદા,
કાળો તે કટંગ લલેવશે !

એક કણ રે પાતળીયો ને મુખ રે શામળીયો
તે મારી ત્રિયરે વખાણીયો.

એક પાણી ભરતી તે પાણીયારીએ વખાણ્યો,
ભરતો રે વખાણ્યો મારી ભાણીએ !

સરીયરે વખાણ્યો, બાનીએ વખાણ્યો, પત્થર કપો, પાળી
એ મુસ્તીયામાં શી મોજપૂ રહી ? એ ત્રણેના જેવી રસિક તેમજ વિવેકી

હાલ ખીન્ન કોની હોઈ શકે ? મર્મમાં દીકરીએ પિતાને સારી પેઠે પોતાના મનોભાવ સમજાવી નાખ્યા કે હે પિતાજી ! મારી મોદવસ આંખ તો કદાચ ભૂલ પગ કરે, તેથી તો આ ખીન્ન આશજનો કને મેં મારી પસંદગીની કમોડી કરાવી છે.

૭

એથી પણ ભૂદી કવિત્વભરી વાગીમાં તો પ્રસોસ ક્ષાતિની કુમારિકાએ સમજાવ્યું, એણે શ્રુતોત્તુ ઝીણું વણું ન કર્યું. પણ જન્મતાની ઉત્તમ એકલીએ બહુ બતાવી પતિ દેશ માયલો દેવ ને પેતે પૂતળી પતિ વાડી માયલો મોરલો ને પેતે ઢળકતી ઢલડી પતિ આવાડીલો મેધ અને પેતે સુકુતી વિજળી પતિ અપાકુલનો છાદ, ને પેતે ચપા-પુલ્પની પાંખડી :

૮

કન્યા દાદાજીને જોળે બેઠાં એમ બણે રે
દાદા ! વર જોળે કાંઈ દેશ માયલો દેવ રે
કન્યા દેશસર પૂતળી રે

કન્યા કાકાજીને જોળે બેઠાં એમ બણે રે
કાકા ! વર જોળે કાંઈ વાડી માયલો મોર રે
કન્યા ઢળકતી ઢલડી રે.

કન્યા મામાજીને જોળે બેઠાં એમ બણે રે
મામા ! વર જોળે કાંઈ આવાડીલો મેધ રે
કન્યા અજકતી વિજળી રે.

કન્યા વીરાજીને જોળે બેઠાં એમ લાગે રે
વીરા ! વર બેળે કાંઈ ચાંપલિયાનો છોડ રે
કન્યા ચાંપાસર પાખડી રે.

દાદા ! દરશણ લાગ્યો દેરા માયલો દેવ રે
દરશામણ લાગી પૂતળી રે !

કાકા ! ખેલણ લાગ્યો વાડી માયલો મોર રે
ખેલામણ લાગી ઢેલડી રે !

મામા ! વરસણ લાગ્યો આવાઢીલો મેઘ રે
ઝળૂકણ લાગી વિજળી રે !

વીરા ! સોરમ લાગ્યો ચાંપલિયાનો છોડ રે
સોરલે લાગી પાંખડી રે !

૮

પછી બહે કે વડીલોએ પૂછ્યું : એા બહેન ! તમારે અંતર ક્યા પે
કરેલું છે ? તમે વહુવ્યા પ્રમાણેનો કાંઈ વર ક્યા પે દીટેા છે ? અથવા
એક રાખરો ?

દાકરી પેતાનો કથ પસદ કરવાને મિત્રે જોરડાને બારણે ચળે ઉભી
દમી નિહાને છે. એણે તો બન્ની મૂક્યો દનો તે જ બેયો. એ 'વહેવા-
રીયા' અર્થાત પ્રીત્યુ વરની વાતો ચલાવી : સામા સામા પ્રીત્યુ ? રમત-
પ્રીત્યુ-Sportsman : અડપળી બનરમાથી પચ્ચુ મેળ વડે દડો કાઢી
ભય ! બહુતરમા પ્રીત્યુ-સુંદર મનોહાર અક્ષરો કાઢનારો. જમવામા ચતુર-
ગરો ગોબરો કે અપ્પાળીયો નહિ : પ્રિયદર્શી-સુરોવરમા સ્નાન કરતાં બેન

માયાની સુવાણી કાળી મોઢી રોઝી ઘેઝી : અને લાંબીના લેખા કર-
વામા પ્રીમ-વેપારી : એવો સુવશ્તો સ્વામી મને પાંચાવને ।

છ

કુંવારી ચડી રે કમાડ, સુંદર વરને નિરખવા રે
દાદા મોરા એ વર પરણાવ, એ વર છે વેવારીયો રે

ધીડી મોરી ક્યાં તમે દીડા, ને ક્યાં તમારાં મન મોઢ્યાં રે
રમતો'તો જવળી જબર, દડૂલે મારાં મન મોઢ્યાં રે

કુંવારી ચડી રે કમાડ, સુંદર વરને નિરખવા રે
વીશ મોરા એ વર જોજો, એ વર છે વેવારીયો રે

જેની મોરી ક્યાં તમે દીડા, ને ક્યાં તમારાં મન મોઢ્યાં રે
લણતો'તો જાટની નિશાળે, અક્ષરે મારાં મન મોઢ્યાં રે

કુંવારી ચડી રે કમાડ, સુંદર વરને નિરખવા રે
કાકા મોરા એ વર જોજો, એ વર છે વેવારીયો રે

જાત્રીજ મોરી ક્યાં તમે દીડા, ને ક્યાં તમારાં મન મોઢ્યાં રે
જમતો'તો મોનાને ચાળે, કોળીડ મારાં મન મોઢ્યાં રે

પ્રત્યેશ-ગીત

સોય રત્ન રો રે કુવારા, ક્યાં છો તે ક્યાં લજો રે
દાદાજી મુજ પરણાવે, હ વર છે વેવારીયો રે
કહો દીકરી ક્યાંથી દીગે, રોજો તારા મન મોઢ્યાં રે
રમતા તા જાંસરી જબર, દડૂલે મારા મન મોઢ્યાં રે

જમતા'તા રાક ને દાગ, ચતુરધએ મારા મન મોઢ્યાં રે
જીવતા'તા સરોવરની પાળ, જોઈને જાણના મન મોઢ્યાં રે

જોડા'તા મેગો મોઢ, લાંબીના લેખા કરે રે

૬.

સરોવરની પાલેથી કોણ આપીને ઘરે ગયેલા કુમારે પણ પિતાની
પાસે જઈ ૧૬ લીધી કે પાલેથી જડેલા એ મનોહર મોતીની સાથે જ
મારો સંબંધ બેડો! અને એ સાચા મોતીના તો લાખ બે લાખ રૂપીઆ
અર્થેલા પણ વરના દાદા તૈયાર થઈ ગયા ,

૭.

જાણી તે લાંબી સરોવરીયાની પાળ
આ હે એ રે પાળે રે મોતી નીપળે.
મોતી તે લાગ્યું લાઈ વર હાથ,
આ હે ઘરે રે આવીને ઝૂંઘડો માંડીયો.
દાદા તે મોરા મૂજને પરણાવ,
આ હે મૂજને પરણ્યાની દાદા હોંશ ઘણી.
ખરચું તે ખરચું લાખ બે લાખ,
આ હે મોલીને પરણાવું ઘણી હોંશથી.

• પ્રશ્નોરા-ગીત

પરણું તો ઈલા દેવળી કુવરી
નદિતર રહુ કુંવારડો રી

૧૦

બંનેના માવવડોએ પૂજી વાતોચીનો ચમત્તી હરો અને પોતાના બેય
બાલકોની અગત પસંદગી જર માગાપની મજૂરીની મ્દોર અકાઈ મહ
હરો. સમપણ વખતે મીઠો મીઠો વ્હેણામે હરો.

• પ્રશ્નોરા-ગીતની પંક્તિઓ

ગળીયા ગોળ બેઠ્યાય રે
 દ્વધમાં સાકર બેળાય રે
 આગળ હૂતા બે લાઈ રે
 હવે ધયા છે વેવાઈ રે
 આગળ રડવડતા ચેરડીયે
 હવે વળગ્યા છે બેલડીએ

અને વર-કન્યા બંનેની મોહજાના અપોઅન્ય સંતોષનું વિનોદ-
 બીત ગવાણું હશે કે

મેં તો વાર્યા રે....લાઈ લેખણ
 તારા સસરાની ચેરીએ રમવા ન જઈશ
 તારા કાનમાં કારેલાં દેખશે
 તારા સસરાને રઠ લાગશે
 ઘર પૂછીને માગાં આવશે
 મેં તો વાર્યા રે કઈ બા લાડકડા
 તારા સસરાની ચેરીએ રમવા ન જઈશ
 તારા જડાવ અંબોડો દેખશે
 તારી સાસુને રઠ લાગશે
 ઘર પૂછીને માગાં આવશે

ત્યારથી માંડીને વર-કન્યાની મમતાને કેવી કેવી તરેહે પોષણ મળ્યા,
 તેનો આધાર દેતી હશે પણ ઘટના બીનામાં ગવાયેલી નથી જડતી. જૂના
 સમાજના જે રીત રીવાજે આપણને હજી પણ યાદ આવે છે, તે પરથી
 આપણને બહુ યાદ પડે કે એક બીજાં માવતરને ઘેર કોઈ ઉત્સવ, અવ-
 સર અથવા પર્વ નિમિત્તે વર-કન્યા રમવા જમવાનું નોતર પામતાં.
 પ્રત્યક્ષ પ્રગટપણે મજા અને ગોઠિ કરી, એ તો કુલ મરબદની મના
 હતી. પરંતુ આજીવી દૃષ્ટાદષ્ટ તો મજાતી; ઝુંગી પ્રીતિ મજાત બનતી.

૧૧

એમ કરતા લમની કડોતરી લખવાનો શુભ દિવસ આવી પહોંચ્યો. વ્યવહારની રીતિએ કન્યાના પિતાએ જ વેવાઈ પર સાદી સીધી કુમ-પત્રિકા લખી કાઢી દરો ખરતુ ગીત તો એમ બાળે છે કે બધે ખુદ કન્યાએ જ પોતાના રાયવરને-પોતાના સુંદર વરને 'ધડીયે ધડીયે' કાઢજો. લખ્યા કે બહેલો આવ ! બહેલો આવ ! મેં અમીરીએ આપણા ધડીયા લમ લેવાનાં છે માટે વેરો આવ ! વેળા વહી જશે !

ધડીએ ધડીએ લાડપુ વહુ કાગળ મોકલે
રાયવર વેલેશે આવ
સુંદર વર વેલેશે આવ
તારાં ધડીયાં લગન રાઈવર વહી જશે.

જવાબમાં પણ એણે જ કહ્યાં કે પુરુષ મોલો ધાય છે. મરડાય છે. લાડ કરે છે !

હું તો પાતરાંને તોરણ નહિ પરણું
ધડીએક મોઢો પરણીશ
બ ધડીએક વેલો પરણીશ
આ ને ધડીએ નાળીએરી તોરણ નીપજે-ધડીએ
હું તો લાકડાને બાળેક નહિ પરણું
ધડીએક મોઢો પરણીશ
બ ધડીએક વેલો પરણીશ
આ ને ધડીએ રૂપાના બાળેક નીપજે-ધડીએ
હું તો કચરાની ચોરીએ નહિ પરણું
ધડીએક મોઢો પરણીશ
બ ધડીએક વેલો પરણીશ
આ ને ધડીએ ત્રાંબાની ચોરી નીપજે-ધડીએ

૧૨

ફરીનાર સદેશો બધ છે : 'લો બેલો, આવ' એવા આમદ પ્રેરે છે
પણ માનનાં વરરાત્રને તો વળી નવનદા ઘાડ સુઝે છે. ગોરા બનૈયા
રજે ભરાય, ઔરવરગી બનડીઓ શામળી પડી બધ, અને પોતાની માળાનાં
કુલો કરમાય, એ વાતોનાં એને મીઠા ઉઘાટ થાય છે !

લગન બાળેઠડી ને મોલીડે જડીયાં
કુંવારી કન્યાએ કાગળ લખી રે મોકલીઆ
વેગે વેલો આવે ચોરાશીના બયા !
હું કેમ આવું દાસીની બધ !
આરા છે દરિયા ને પાણીડે ભરીયા !
તે વચ્ચે બહાણુ છીપાવો વરરાત્ર !
બહાણુ બેસીને વેલા આવો વરરાત્ર !
ચૈતર વૈશાખના તડકા રે, પડશે !
ઘોરી બાળદના પગ રે તળવાશે !
ગોરા બનૈયા રજે ભરાશે ! -
ગોરી બનડીઓ શામળી થાશે !
ભાઈ રેભાઈનાં કુલડાં કરમાશે !

૧૩.

કન્યાના જુદ-મદિરમાં હવે તો માનવ-મિલનના અર્ચન મંજલ ઉત્સ-
વની કેવી કેવી ઝીણવટથી તૈયારી ચાલે છે ! ધરની સાફપુરી અને શોભા
આવા રમ્ય સંજો વર્ણવાય છે !

લીલાં છાણની ગાર કરાવો રે
 ત્યાં કાંઈ કંકુના છાંટા દેવરાવો રે
 ત્યાં કાંઈ મોતીના ચોક પુરાવો રે
 ત્યાં કાંઈ ઘીના દીવા અજવાળો રે
 ત્યાં કાંઈ સોનાના ખાલેઠ ઢાળો રે
 ત્યાં કાંઈ, નેશીડને તેડાવો રે
 લાડકડાનાં લગન લખાવો રે

લગન લખાયાં. અને કન્યાની માતાએ દોરો દોરો પીયરમાથી પોતાનાં
 આપ સોનમહ તેડાવ્યા :

મારે પગરણુ આવીયું પહેલું રે
 મેં તો સૈયર કેવરાંયું વહેલું રે
 મારે પગરણુ આંચું ધાઈ રે
 મેં તો તેડાવ્યા લાઈ ભોજઈ રે
 મારા વીરો આવ્યા સીમે રે
 મારાં હૈડલાં ટાઢાં હીમે રે
 મારા વીરોજી આવ્યા ઝાંપે રે
 દુશ્મનીયાનાં હૈડાં ઝાંપે રે
 મારા વીરોજી આવ્યા શેરી રે
 વજડાવો ઢાલ ને ભેરી રે
 મારા વીરોજી આવ્યા ખડકી રે
 વાગી વાગી ઘોડકીયાંની પડવી રે
 મારા વીરોજી આવ્યા ડેલી રે
 હું તો નેવાને થઈ છું ઘેલી રે
 મારા વીરોજી આવ્યા ધાઈ રે
 મેં તો ચરૂ, ભરી, સેવ આસાઈ રે
 મેં તો ઢળકે વાત્રી ધી રેડાઈ રે

મેં તો જોળલે ખાંડ પિરગાઈ રે
મેં તો જમાડયાં ભાઈ લોભાઈ રે
મારી નણદી તે રાપે લરાઈ રે

કન્યાની માતા પાતાના વીરાની ઉપર એાળી એાળી યહ નય, તે નજુદથી ફીડું નવું નથી. બારપૂર સદોદર-રેનેદનાં સ્વર-જ્ઞાન વચ્ચેથી નજુદના રાપનો બસૂરો વારજોલે છે. કવિ અત્યંત દયાદ્રૂં રીતે ટિપ્પણ માણેછા

નણદલ આવડો રાપ ન ફીજે રે
મારું અંતરે એથી સ્ત્રીજે રે
નણદલ આવડું જાણું ન જાણ રે
ન તેરાવત ભાઈ લોભાઈ રે
નણદલ આવડું જાણું ન પેલું રે
ન કે'વરાવત મેયર વેલું રે *

* આ પ્રશ્નોત્તર ક્ષાંતિનું લગ્ન-ગીત છે.

૧૪

પહેલ વહેવા જ પગાણને મારલે એાળી એાળી યહ જતી દર્પવલી
કન્યાની માતા-અથવા વરની માતા અન્ય ક્યાં ક્યાં આદમજનોને તેડા-
વીને આનંદ પામે છે । જલે એ જ્યાં સ્વજનોનું એક પઠાદાર ચપા-
ચક્ષુ જતી નય કો

૨૮

પાછલી પછીતે આંપલીયો શો, માર્યો
થડ થોડો ને ડાળે અત ગણો રે.

પેલી ડાળે છાયા મારા ઝોરડા રે,
ખીજ ડાળે રે છાઈ ઝોસરી રે.

ત્રીજ ડાળે છાયા મારા ચોક રે,
ચોથી ડાળે છાયા મારા માંડવો રે !

કોણુમ આંચે કરું શણગાર રે,
કોણુસ આંચે બેસું ગોઠડી રે !

કોણુસ આંચે માંડું જગીયા જાગ રે,
કોણુસ આંચે રે મારા ઘર વસે રે !

કોણુસ આંચે ચોપાટો શી ડાલે રે,
કોણુસ આંચે રે મારાં ગોત્રજ હસે રે !

કોણુસ આંચે તોરણ હોરે જાય રે,
કોણુસ આંચે રે શેરી રણખણે રે !

કોણુસ આંચે માંડવ હોરે જાય રે,
કોણુસ આંચે મારાં દિલ હમે રે !

જેના પ્રવાસા પાલુ પોતે જ આપી રહી છે. મુસંજદ પ્રવાસા

સ્વામી આંચે કરું શણગાર રે,
વીરાજ આંચે રે કરું ગોઠડી રે.

હીકરો આંચે માંડું જગીયા જાગ રે,
વહુવાર આંચે રે મારાં ઘર વસે રે.

નણુદોઢ આંચે ચોપાટો શી ડાલે રે,
નણુદી આંચે રે મારાં ગોત્રજ હસે.

જમાઈ આઠ્યે તોરણ દોરે લાય રે,
દીકરી આઠ્યે રે મેરી રણમલે રે.

સાજન આઠ્યે માંડવ દોરે લાય રે,
કુટુંબ આઠ્યે મારાં દિલ હમે રેલ

૧૫

પર પક્ષને આગળે શા શા ઉલ્લાસ વર્તી રહ્યા છે । ત્યાં તો પ્રજાને
પ્રમાને પુષ્પો મોકે છે : મંગલ-મુખી માવળ આવે છે :

લજાળ ભરી ફુલડે માલલુ આવે રે
ધર રે પૂછે રે વીવા ક્યાં હવા રે

ઉચ્છ્રી જાડછી ને નવલાં કમાડ રે
ગોખે લાળીયાં મંદિર માળીયાં રે

એવા મુશોબિત ઉચ્છ્રા અને મુખધીમય ધરમાં આગે પરણપર કુમા-
રને મુખ્ય કાળના તો પોતાની પરદેશનું બહેનની છે :

આવશે બેનડ બેની બાઈ, બેસશે માંડવા લેઠ રે
વરરાતનાં નયણાં શણગારશે રે

એટલે માતાને કકોતરી લખવાની ક્ષમ ને ચાલી મુઠ્ઠાં નવી બનાવ-
રાવી, નિર્મળા અક્ષરો લખાયા :

લીલુડી લેખણ વાપરી, મથ મરવો ને માંદી કપૂર રે
 હોત મગાવો દેશાવરી, અક્ષર લખશે મોટા વહુના કંઠ રે
 અક્ષર લખજો નિર્મળા, વાંચી જોશે જોની જાનો કંઠ રે
 વાંચીને વેલા પધારજો, આપણે ઘેર છે વરધ ને વીવા રે
 આવી શકે તો આવજો, નહિતર જોનીજાને મોકલજો રે
 નહિ રે આવો તો રૂસણાં, આપણું અગપણું શો રે સ્વાઈ રે

૧૬

કંઠાથી લખે મોટા લા । પામજો અડધા . ધરી ને યોડીની વાત ।

ઘોડી અગન ગનન પગ માંડ, કે ચાલ હતાવળી રે
 ઘોડી અજલે ચાલે ને મજલે ડગ લાગે,
 ઘોડી જઈ ઉભી ગામને ચોક વીવા આવ્યા હકડા.
 જડને જોનીજાને જગાડ્યા.

જોની ઉઠોબા પાતળાં,
 જોનડ મોળ કરો જાણુગાર વીવા આવ્યા હકડા.

પરંતુ જોનને એમ્લા એકલા વિવાડના રમ જડાજડા ન ગમે.

વીરા હું કેમ આવું એકલી,
 મારે ઇશ્વર સરખા લરચાર વીવા આવ્યા હકડા.

બહુ સારું બહેન !

તારા ઇશ્વરને ચડવા ઘોડલાં

મારી બેનડને માફની વેલ્ય વીવા આઘ્યા ઢૂકડા-

૧૭

બહેનના તેડાં તો બીછ ને ત્રણ રૈલીએ વર્ણવાયા છે. લૂલતો ને
ડાઘનો નવો દાળ માતાના મુખમાંથી રેલાય છે. બાભેડી, ઢળાવી, ચોમેર
કંકાવટી મેકાવી, બેશી મડાસલ પાસે પુત્રીને કંકેલી લખાવતી માતા
ગાય છે :

૪

માંડવડે રે કાંઈ દાળોને બાભેડી

કે ફરતી મેલોને કંકાવટી

તેડાવો રે મારે બાણાપરના બેશી

કે આજ મારે લખાવી છે કંકેતરી

બાંધાવો રે મારેલાઇને છેડે

કે જાય બેનબા ઘરે નોતરે

બેની રે તમે સૂતાં છો કે જાગો

તમારે મૈયર પગરણ આઘ્યા

વીરા રે તમે કીયા શે'રથી આઘ્યા

કે કીયે શે'ર તમારા બેસણાં

બેની રે હુંગે'રથી આવ્યો
કેગે'ર અમારાં બેમણાં

વીરા રે તમે કેરસ કેરા બેટા
કે કંઈ જાઈ માતા ઉદર વર્યા

બેની રે હું તોભાઈનો બેટો
કેજાઈ માતા ઉદર વર્યો

બેની રે મારી ગરથલીયાની ઘેલી
કે આંગણે આવ્યો રે વીર નો આંગણ્યો

વીરા રે મને છોડે હરવાળી રે
વાછડે વાળતાં વીર ન આંગણ્યો

વીરા રે મેં તો ઘોડીયે ને પારણે દીક્ષા
કે રથ ઘોડલીએ વીર ન આંગણ્યો

વીરા રે મેં તો જખલે ને ટોપીએ દીક્ષા
કે પાધડી પોશાકે વીર ન આંગણ્યો

માર્ય રે મારાભાઈના ઘોડા
કે પડછી વાગે ને ધરતી ધમધમે

વાસે રે માગે બેનડ બાના માક્ષા
કે છતાં જળકે 'રે સોના તણાં*

* પ્રશ્નોત્તર-ગીત

વચ્ચે રે માદે બેનડ બાળની વેચું

- માક્ષા જળકે મગડ તણા

વાસે રે માદે શુદ્ધ ૧૨ શીયા

કે કમર બધીને ખાસડ ખડખડે !

ઉલ્લી પંક્તિમાં બેનડના બાગે પોતાના બનેલીનું વિનોદાત્મક ચિત્ર દોરી દીખાડી લીધું છે.

૧૮

મામ માનવીની સાથે જ નહિ, પણ પક્ષી અને જીવ જાતુમાંથી જે
જે રૂપાળાં, રસાળાં અને ચમુર પ્રાણીઓ જડે, તેની સાથે પણ સદેશા
મોક્ષવાની રહસ્યાઓ થાય છે. ચુંબરવ કરતો, રંગબેરંગી અને ફુલોનો
ભોળો બમરો—તેને ચ બાણે કે માલાંગ રાતા ચૂડા વાળી સુદાચ્છુ પુત્રો
૫૨ દૂત કરી મોકલ્યો :

લીલી પીળી પાંખનો ભમરલો રે
ભમીયો દેશ પરદેશ (૨),
જાજો ભમરા નોતરે રે

પેહું તે નોતરુંગામ રે
જમાઈભાઈને ઘેર (૨)
રાતે ચૂટે જોની બા રે

જોની મોરી વરધે વધાવ (૨)
મૈયર ચગરણ આઠધાં રે

હું કેમ આવું એકલી રે
મારે ઇસવર સરથાર (૨)
ઇસવર ચાડણુ ઘોડલાં રે

જાને માફાળી વેલ્ય (૨)
માફા આવે મલપતા રે

નેજા હળકતા મેલ્ય (૨)
ચંપાવરણી રજો સરાય રે

અથવા તો હજી એ એક વસ્તુ ખીલ ગયાય છે.

૪

ડુંગર ઢોરીને નીસર્યો લમરો
જાજો રે લમગ નોતરે

ગામ ન જાણુ બેની નામ ન જાણુ
દીયાં બા રાયા ઘેર નોતરે

ગામ ને નામ છે
....બા રાયા ઘેર નોતરે

ઉઠોને બેની તમે પહેરો પટોળાં
તમારે મૈયર પરગણુ આઠર્યાં

ઘોડવેલે બેસી બેનીબા આવે
ખોળે તે બાવન બેટડો

હાથમાં ઝારીવહુ ઉભા રીયાં
....વહુ નાખે બાને બેસણાં

બેમો બેસોને મારી પરદેશણુ નણુદી
બેમીને વાત કરો ગોઠડી

બેમીશ બેસીશ રે મારા વીરાની જોડયે
બેસીને વાત કરીશ ગોઠડી

ધરની ધણીઆણી તમે રાંધે ને ચીધો
માડીની જાઈ જમવા બેમશે

ધરની ધણીઆણી તમે ચીર માડી પેરો
માડીની જાંઘ પટોળાં પેરો

ધરની ધણીઆણી તમે ચોરડામાં મા'લો
માડીની જાંઘ માંડવ મા'લો

વીવણીયા ખુંદી બેની ઘેર પધારે
માડીનો જાયો તે વળામણે

દીઠાં દીઠાં રે બેનીનાં જાઠવાં
અમને તે દેને બેની શીખડી

વાધજે વાધજે રે વીરો વડની વડવાઈઓ
પરવરજે ખૂતર ઠેરે પારણે

માડીના જાયા તને દહિં રે આશિયો
જાતે પુત્રે ચાલે મલપતો

વેવાણીની જાંઘ તુને દહિં રે આશિયો
જાતે શોક્યે ચાલે મલપતી*

* પ્રાનોસ જ્ઞાતિનું ગીત સરખાવે.

મેળાની સાથ ને રૂપાના મોર વાસ્થા રે
ઠેર પાખાળા મુડલા નોતરે

ગામ ન બજાર ને નામ ન બજાર રે
કેરસ ઘેર બજાર રે મુડલા નોતરે

કુળે જોરા બેની જાંઘ કરો રાખનાર રે
પેરો પટોળા ઓઢો સુદડી રે

યાજ વાર્ષી કુબડે હાપ થતી રાત ખરે
વચમાં મેલો શીફલ બીજેરા રે

મોખરે 'અગન અગન પથ માંડતી' ને પડતી ગજવતી વીરની ઘોડી : ને પાછળ મસરના માફા વાળી મલપની આવતી બેનની વેવડી : બેનના ખોળામાં બાવન-બેઠડો સૂતો છે : વીરના દાવમાં ડગકતો નેભે છે, ને બેનની વેવડીના માફા ઉપર સોનાનાં ઘડાં અગકારા મારે છે. સંધ્યા સમયની અપવા તો પ્રમાતની પીળી ચંપાનરતી ધૂળ એ માફાને, અને એ મસરના નેબને ચોંટતી આવે છે. ધરની ધમધમે છે. એ રીતે બેનીચાની સવારી એ મંત્રગ ગીતોથી ગાજતા મડીયરના આંગણમાં આવી ઉભી રહી. ત્યાં તો મોટા ભાઈનોની વડુઓ ઝારીમાંથી નચુંદને જળ પાય છે. અને ચાકળા દાને છે. બબ્બે ભોભઈઓ તો બાની તહેનાતમા હળી થઇ રહી છે. ચિનચે છે કે 'બેસો', પણ બહેનને તો વીરની સારે બેસીને વાતો કરવાની આવડતના છે. ભાઈએ પણ બહેનને ઉત્સવની અદર દમામભર્યા આસનો સોંપી દીધાં. બહેન તો બિચારી પરદેશી : મોરેશ મહેમાન : એ કળાયણતું દિશ રખેને સથારે કાચચાચ, એની ચિંતા રહે છે. અને વળી બહેન તો પચેલના વીરના લગ્ન પર ગતારા ચોડી, કંકુની પીટ્ય કાઢી, રસીલા રાણુગાર કરશે. એતું ગણું તો માંડતો મન્નવરો.

બહેનો આવી, અન્ય સમાં પણ આવી ઉતર્યાં. અને હને પીડીને આદર થયો. વરરાજ નરા ર્યામવરણ છે ખરા ને, એટલે એની ચામડીને હનસ ચડાવવા, એના કીજામાં કીજા મેલ પણ ઉતારી નાખવા, અને એના દેહને સુગંધિત બનાવવા એને આખે અને પીડી ચોગવામાં આવે છે. માતાએ મગ બેળતી વખતે જ ગાથું કે

મગ રે મનોરા પીઠડી દળાવો
હુળદર ગાંઠીયો પીઠડી દળાવો

એ રીતે માતાએ મગની દાવ દગારી, તેમાં હજદરનો લોટ ભિલાતી, પાકા રંગ કપડે એવા તેવની લેવારી કરી:

આદિતની કરણે રે તમે નીંદરમાં પોડો રે
વરરાજને તેલ સંચારો, રન્નાદે બાગયો રે
સગીયો સોનાનો ઘડવો, કે લોચનીયાં ભરે રે
આ રે અસાવળના ઘાંગી તેલ પીત્રે મધગલે રે

એ ભાઈ પાંચી ! અપરાધે કાઠનો ઓળયો ન પડે તે વખતે હું
આ પીઠીનાં તેજ પીલજો હો ! અને વળી

માંડી પીલે ડમરો ને માંડી પીલે મચકંદ
ઓહ તેલ વરસાવને ગિર મોહિ રે

એવા મુવાસિત તેજમા ચાર મુવાસતોએ આખાના પાદડા બોળીને
તેજ વરના માથા પર સંચિયુ અને

અડદ દળન્તી તે મગ દળું, મગે તે હાથે પીઠી
પીઠી પીઠી કરશે રે ચિત્રાઈ, હાથ પગ ઘેરશે રે લોભઈ
મુખડાં નિહાળે રે માની જાઈ

મીઠડાં તે માતાજી લેશે
મુલડાં તે દાદાજી દેશે

એમ લોભઈઓએ વરને સરીરે સોનાવરની પીઠીનો લેપ મદન કરી
નવડાગે, માની જાણી બહેને મુખ નિહાળ્યું, માતાજીએ મીઠડા શીયાં,
પિતાએ પીઠીના મૂવ મૂલવા વાઢે ઘેળીને પીઠી લાડકડાને ચોળી :

પીઠી પાવલાની પાશેર
પીઠી અરધાની અધશેર
પીઠી રૂપૈયાની શેર
પીઠી આણી અમારે ઘેર
પીઠી વાટકડે ઘોળાય
પીઠી લાડકડાને ચોળાય

અને માતાએ તો મીઠડા લાગે પીડી ક્યાં પુત્રને આશિષ દીધી :

૪

પીળો પીળો રે વાનો મેં સુણ્યો,
પીળો હુળદરનો છોડ, સોય રે વાનો મેં નિરખીયો

ગોરા વરરાજા રે તમને પીઠડાં ચોળીશ,
જેમ રે સાજનીયાં સંતોષશે

દુરીજન દુરીજન રે હૈડે ડાળલા પાય
દોખીયડાં રે દાઝી મરે

રાતો રાતો રે વાનો મેં સુણ્યો
રાતો કંકુનો છોડ, સોય રે વાનો મેં નિરખીયો

ગોરા વરરાજા રે તમને ટીલડાં કરીશ
જેમ રે સાજનીયાં સંતોષશે —દુરીજન૦

લીલો લીલો રે વાનો મેં સુણ્યો
લીલી નાગરવેલ, સોય રે વાનો મેં નિરખીયો

ગોરા વરરાજા રે તમારે મુખડે તંબુલ
જેમ રે સાજનીયાં સંતોષશે —દુરીજન૦

લીનો લીનો રે વાનો મેં સુણ્યો
લીની કાજળ રેખ, સોય રે વાનો મેં નિરખીયો

ગોરા વરરાજા રે તમારું નયણું સરીક
જેમ રે સાજનીયાં સંતોષશે

કાઝાએ ને બાબાએ મળીને ગાનાં ગાતાં પ્રભાને પીડી ચાલી,
 ચપ્પકપરણું રૂડું શરીર બનાવ્યું, લાલ તિલક ક્યું, સ્ત્રીની નાગરચલનાં
 તાંબૂલ મોંમાં દીધો, ને કાઝા થડી નયનો આગળાં : એમ ચાર ચાર
 મંભવ રંગો વડે પુત્રનો દેહ બનકી ઉડ્યેલ.

૨૧

એમાં વળી કોઇ દીખતી બોલધને યાદ આવી બચ છે કે તેવાધને ગર
 તો કન્યા પણ સૌદર્ય વધારવા માટે પીડી ચાગાવની હતી ! એટલે બાબાને
 પોતાના દેવની વિશિષ્ટતા બજાવવા માટે વિનોદ બરીફવા કીધી !

પીડી ચોળે પીડી ચોળે પીતસણી
 હાથપગ ચોળે રે વરની બાબી
 મુખડાં નિહાળે રે વરની માતા !

પેલી પીડી ચડશે રે મારા છયાવરને
 ઉતરતી ચડશે રે પેલી છોડીને

પાકાં તેલ ચડશે રે મારા છયાવરને
 કાચાં તેલ ચડશે રે પેલી છોડીને

પડતી કેરી ખાશે રે મારા છયાવરને
 ગોટલાં તો ચૂસશે રે પેલી છોડી રે

આવા ખૂં મીઠા પરિહાસ વચ્ચે પીડીના મદન પૂરા થાય, ને પછી ખજ-
ખજતે જળે દીયરીયાના અઘોળનેા આદર થાય. ગવાયુ છે કે બહુ આદિત્ય
અને સ્નાદેનુ યુગન પોતે જ વીરાને સ્નાન કરાવવા ઉતરે છે બહુ
એને ગગાયમૂનાના નીરનુ ન્હાવાયુ દેવાય છે :

નાહોને નાહોને કીયા ભાઈ રે
તમારા પાહોલા હેઠ ગંગા વસે
ત્યા બેસી કીયો ભાઈ નાહીયા રે

ત્યા તો આદિત્ય રાંઠલ આવશે રે
આદિત્ય હાથ કચોળડા રે
રાણી રાંઠલ તેલ સાંચરશે રે

નાહો નાહોને કીયા ભાઈ રે
તમારા પાહોલા હેઠ જમના વમે રે
ત્યાં બેત્રી કીયો ભાઈ નાહીયા રે

ત્યાં તો કીયો ભાઈ કેંઈ વહુ આવશે રે
કીયા ભાઈ હાથ કચોળડાં રે
રાણી કેંઈ વહુ તેલ સંચારશે રે

સૂર-સ્નાદે સરીખી તમારી યે બેત્રી બનેા, તમારા અમના ઓળસ
પણ એ જ્યાં જ ઉતરેા, એની મગજ લાવના આ વિધિ વાટે મહેત્રી ઉડે
છે દેહના સૌદર્ય ખીલવવાની ક્રિયામાં પણ વિશુદ્ધિ અને દેવત્વના જ
મગજ નાદ સમજાય ॥ અને નિર્દોષ પરિહાસનો એકાદ સૂર એ આખી
વિધિના ગાંધીયંભા રૂપાળી ભાત પાડે છે.

૨૩

માયા પર તેવ સીચી, પીડીનાં મદન કરી, નવરાત્રી, બાનેદે બેસારી,
નયનેમાં કાળજી આંછ, કપાળે દીકું કરી, પછી વરના પસ બરાત્રાય છે.
બહે વરનાં કુંઠ ને કુંવારું યુગલ અથવા સાધ-બામીતું બેહું પરપર
સંકેત કરે છે:

૪

ઉચ્ચે ચોરે ચંદન ચોવટો

રે નીચી ભમ્મરીયાળી બાત

ગિરધરલાલ કેરી બાંધણી રે

ત્યાં ચડી કયા સાધ સાજન પોદશે

રે કંઈ વહુ ઢાળે છે વાય—ગિરધર લાલ૦

અંબૂઠો મરડી પિયુ જગાડિયા

રે પિયુ તમે સૂતા છે કે જાગ—ગિરધર લાલ૦

આપણે ઘેરસાધને સોયશે

રે ઉધણવો સોનીડાનાં હાટ—ગિરધર લાલ૦.

સોનીડા લાવે ટૂંકાં જૂમણાં

રે તે તો માથેસાધને કાજ—ગિરધર લાલ૦

પોંડણે ઢાળતી એ પત્નીએ કંઈ વૈરાગ્ય માસના લહેરીએ લેતા પદો-
દિને પોદેતા પતિને જગાડયા : જગાડયા ખમુ કેવી રસમય રીતિએ ?
અંબૂઠો મરડીને, ધણતીને નહિ ! અને તે જ વખતે સોનીડાનાં હાટ
ઉધણતી જૂમણાં, દોસીડાનાં હાટ ઉધણતીને પામરી, મુતારનાં હાટ ઉધણતીને
બાનેદ, હુડારનાં હાટ ઉધણતીને દીવડે અને મુખડીયાના હાટ ઉધણતીને
સુખગ કઢાવ્યા; પરણનારના બોબામાં પસ બરાત્રયા.

સાતી પદમાં ક્યાને પણ એવા જ ગીતો ગાઇ ગાઇ, એવી જ
પીડીનાં લેપ ને મુગધી તેવનાં મદન કરી, આદિત્ય-રાંદલ અને મગા
ચમૂનાનાં રમરણે સાથે અધ્યાત્મ કરોવી સગાં બહાવાએ પસ બરાત્રયાં.

દરમિયાન રાજેરાજ બંને ધરે પ્રમાણીયાને મંગલ સૂરે યુજતા રહે છે. બંને કે પ્રત્યેક પંક્તિએ મંગલ ભાવનાઓના ધૂપ દેવાઇ રહ્યા છે. ધરમાં બંને રાખે વડે દેવ આસ્તીના ડંકા પડે છે. હિમતા સૂર્યનાં, તેજનાં, રાંદલ-આદિત્યની પ્રેમલીલાનાં, અને સ્વચ્છ-સ્વચ્છનાં ને કાંઈ આદરો હોય તેન સ્તવનો વડે એક બાબુથી પ્રભાવને સ્વાંગત દેવાય છે, ને બીજી બાબુ સૂતા વરરાખની નિદ્રા ઉડાડાય છે:

સૂરજ ઉગ્યો રે કેવડીયાની ફણુશે કે વાણુલાં ભલે વાયાં રે
સૂતા બગો રે કવાસુદેવના નંદ કે વાણુલાં ભલે વાયાં રે

સૂતા બગો રે કસુભદ્રા બેનીના વીર કે વાણુલાં
તમ બગો રે બગો સહુ દેવ કે વાણુલાં
લેજો લેજો રે હાતણુ ને આરી કે વાણુલાં
બેસજો બેસજો રે તુલસીને ક્યારે કે વાણુલાં
સુખ લૂજો રે પામરીયુને છેડે કે વાણુલાં
લેજો લેજો રે શ્રીરામનાં નામ કે વાણુલાં

ને પછી કાંઈ વિનોદ કરવા થોડા સ્વચ્છને શી રીતે જમાડ્યા !

સૂરજ ઉગ્યો રે કેવડીયાની ફણુશે કે વાણુલાં
સૂતા બગો રે +....બાઈના કંધ કે વાણુલાં
લેજો લેજો રે કંદકું ને કુંડું કે વાણુલાં
હાતણુ કરજો રે મહલાંની મર્સાદે કે વાણુલાં
સુખ લૂજો રે ધાબળીયુને છેડે કે વાણુલાં
લેજો લેજો રે અહલા બહલાનું નામ કે વાણુલાં

* પછીથી વસ્ત્રા પિતા તથા બહેનનું નામ લઇને ગવાય છે.

+ વિનોદ કરવા લાયક ને પુરૂષ હોય તેની વદનું નામ મૂકાય છે.

૨૫

એ વિનોદનું વહેન જરા બહું જાને છે. જમાજરાજને રાત્રી લેવા
મેઘધ્યા કદપાય છે:

૨

આલા લીલૂડા વાંસ વઢાયો રે
તેની નાની શી ટોપલી શુધાવો રે
ટોપલી આખા જેનીળા-વર હાથ રે
જોલો વેચી સાટીને ઘેર આંચો રે
ઓરડે ઉભાં જેનીળા લેખાં લે છે રે

ક્યાં ગયા દત્તા ? બાપટો પ્રવાસો કરે છે:

તમાશ દાઢાને ઘેર હતા વીવા રે
અરધી રાતનાં દળણાં દળાંચ્યાં રે
પાછલી રાતનાં પાણીડાં લરાંચ્યાં રે
સૂરજ ઉંચો ને દાતણીયાં નખાંચ્યાં રે
ચોર દિ' અડચો ને છોકરાં પખળાંચ્યાં રે
અમને આવહલી વાર ત્યાં લાગી રે

૨૩

લજ-ઝડાલવા આવેલી સ્ત્રીઓ આપ્ટો પસિદાસ કર્યા વગર રહી રાખી
નથી પરંતુ એ દીબજ લાંબુ નથી ચાલતું. પ્રસાદનું સંદર્ભ તેઓને વધારે
આડ્યો છે. સૂર્યોદયનાં જ્યાં દર્શનમાંથી કેવી વાચા મળે છે । કેવી કદપના
પ્રગટ થાય છે ।

સીંદ્રી વરણીના રે સૂરજ ઉગીયા રે
 ચાપલીયા વગણી કાઠ આંદલીયે પ્રે વાસી રે
 વેલ્ય પરવાળડે મોરીયો રે
 વેલ્ય વેલ્યો ને કળીયુ ચૂંટાવો રે
 હાર શુધાવો ને રાણી રન્નાદેનો રે
 રાણી રન્નાદે તમે હાર સોવશવો રે
 તમ પિયુડો લાલ છડે રમે રે
 લાલ છડે રમે ખાસલા ઠાળે રે
 રતન કચોળડે દીવા ળળે રે

સૂર્યાદ્ય ગેટ સાંદ્રીવરગી તે વપાવણી જ ને જાના હડા
 ૧૧મશની જાગીમા જાગે કિરણોરૂપી વેલડીઓના મુલ-ખીનાવ રતન-
 કચોતે જગદના જાણે ગાદિય-આનાસના દીવા એ દીરાને જાળજાને
 જાણે રન્નાદે રાગીનો પિયુડો ખાસા દાગી લાલ લજ રોગડે રમે છે ને
 ચાર ૧ પુષ્પો વીગીને પ્રિયવ્રમા રાણ એ સ્વામીના મળાનો હાર શુરે
 છે આરી ગાગી કહપનાઓ એ ગાનાર સીમલણી આખોમા રમી
 રહી ઢરો

૨૪

પક્ષીનો પત્ર જે તાના મીઠા કિલ્લિલા વડે પોટી જણેવાઓને જાગડના
 આવે છે લીલુના વનના પોપજીએ ધર આજુની આગાડાને જાગીને
 “જાગી! જાગી!” ના ટોમ જાગ્યા પરચુતી બહેનના ચારે વીર ન્હડે
 ન્હડે સ્થી સૂતા દતા તેને એક પાત્ર એક મહુર રીને જાગડના અને

વિવાહ પર આવેલા જમાઈ રાજને કાગા રાણાના કંઈ સંગીત વડે
ઠઠાયાનો પરિણામ થયો:—

૪૪

મારે તે આંગણુ આંખલો

આંખલિયાનાં ખાંખેરાં પાન કે લીલૂડા વનનો પોપટો

તીયાં બેસી પોપટ રાણો વાસીયા

જગાડયા આરેય વીર કે લીલૂડા વનનો પોપટો

મેડીયું માયલા મોટાભાઈ જાગીયા

વહુ રે વહુ મોટી વહુના કંથ કે લીલૂડા વનનો પોપટો

* * *

મારે તે જાગીને શું કર્યું

રાખ્યો મારા માંડવડાનો રંગ કે લીલૂડા વનનો પોપટો

મારે તે આંગણુ લીંબડો

લીંબડીયાના ખાંખેરાં પાન કે લીલૂડા વનનો કાગડો

તીયાં બેસી કાગો રાણો વાસીયા

જગાડયા આરે જમાઈ કે લીલૂડા વનનો કાગડો

* પછી જોરડા માયલા ભાઈ, જોસરી માયલા ભાઈ, માંડવા માયલા ભાઈ, એમ ત્રણ બાઈઓને વિષે એની જો પદ્ધતિઓ ગવાય છે.

માલણ વીલે બવંતરીનાં કુલ રે
માલીડા શુ થે વીઝણે રે,

માલણ પૂછે માલીડાને વાત રે
ક્યાં ભેટે જાશે વીઝણે રે

આપણા શે'રમાં કીયો ભાઈ દેહાત રે
ક્યાં ભેટે જાશે વીઝણે રે

આપણા શે'રમાં ..ભાઈ દેહાત રે
દેહાતે જાશે વીઝણે રે

દાકેર પોઢયા પીતળીયે પલગ રે
વહુ ...બા ઢાળે વીઝણે રે

સૂતા જાગે નણદલખાના વીર રે
માલણ ઉણી તપ ધરે રે

માલણને આપો સાળે શાલુગાર રે
માલણ જાગે મહાપતી રે

મંગલ પ્રભાતનો એવો મહામૂલો વીઝણે તો સાચે જ જે ઢાઈ મોટા
દાતાર હોય, એને જ ભાગે નય બીન્ન બધા ઢળવળના રહે કુલની મહે
નતના મોટા મૂલ લઈને માવણ મરપતી ચાલ્યે ચાલી અછ દુલરીને ક્યારે
દાવણ થયા, પામરીએ મ્હો લુગયા ને રામના નામ લેવાયા પ્રભાતની
અગલ દરા એ રીતે પયરાઈ રહી

સૂર્યનો ઉદય થયો. અને જાણે ઉગમળી દિશામાં કોઈ મ ગદમથ
દેવતાનાં કંકુવરણ પગલા દેખાયા એ અતરિક્ષર્મા ચામ્યા આવતા

દેવ-યુગલ કામ છે ? ગે તો છે લાશ અને લક્ષ્મી : શ્રીપતિ અને શ્રીદેવી :
એ બંને ગી વાનો કરે છે પરસ્પર મરણ કરે છે કે આપણે કોને ઘેર
જશું ? ક્યા ધરને આંગણે આપણે ખગ મેવના જેવી પુનિત ભૂમિ છે ?
ગીત ગાનાગીએ એ દેવ-મેવકીની વાનો પોતાના ગીતમાં ઉનારે છે:-

છોડોને ભોળી વીંછળોને ગોળી
મહીડા વલોવો ભેંસું તણા રે

મહીડાં વલોવશે મારીભાઈની માડી રે
ચેરણ પટોળી જોઢણ ચુંદડી રે

*લાશ ભણે રે લખમી કીયા ભાઈ ઘેર જશું રે
જે ભાઈ પરભાતે પાણી ગળે

લાશ ભણે રે લખમી કીયા ભાઈ ઘેર જશું રે
જે ઘર સાચુ વહુ સુવાસણાં

લાશ ભણે રે લખમી કીયા ભાઈ ઘેર જશું રે
જે ઘેર બાપ દીકરો લેખાં કરે

લાશ ભણે રે લખમી કીયા ભાઈ ઘેર જશું રે
જે ઘેર પુતર કેરાં પારણાં

લાશ ભણે રે લખમી કીયા ભાઈ ઘેર જશું રે
જે ઘેર વરધ ઉતાવળી

લાશ ભણે રે લખમી કીયા ભાઈ ઘેર જશું રે
જે ઘેર સમી સાંજ દીવો બળે

* લાશ (લાઈ) રાખ્દનો અર્થ સમજનો નથી. કદાચ લક્ષ્મીનું જ
દુઃખનેતું નામ હોય. તો ખરી આંહી જે દેવીનો સમજવો.

લાશ બહુ રે લખમી કીયા લાઈ ઘેર જાગું રે
જે ઘેર મામી ભાંતે સાથીઆ

લાશ લહુ રે લખમી કીયા લાઈ ઘેર જાગું રે
જે ઘેર પોપટ કેરાં પારણાં

જેને ઘેરે પ્રભાતમાં જ જોવાં પાણી મળાય, મમી મળના જ દીનક
પ્રગટ થાય, ને પિતાપુત્ર ચાપી જાપીને ચોપડા લાગે, ત્રેસ કપમણીલ
ધરમાં જ લક્ષ્મીના વાસા મળે. જેના ધરમાં સાગુ વડુ ગળે માભાન્ય-
વતીઓ હોય, પારણે પુત્ર રમના હોય, ભાંતે માયીઆના મનક થિન્દો
અંકાયાં હોય, ને પ્રખ્યાત ભજનો રૂપાંગે ચોપ પાનરે ગેગે હોય,
જોજ ધર મુખી હોય રાકે. લક્ષ્મી અને લક્ષ્મીપતિના જોજ
મનમાન્યા મુકામ છે. આજુ મનક જુડ-છરન પ્રસાદને ખેડાર ગીતોમાં
સરજને ગાનારીઓ રાક કુટુંબીઓને ભજન કરે છે. અને પ્રભાત કરારી
જીભ પ્રેરે છે.

૨૭.

ફરી પાણી નાન્ય એક પ્રમાણીયામાં દુરની દરબની ન્ખી કહપના
જોડાવે છે:

જી

સાચા વીયાણી રે તારલા હોળીયા

ચંદ્ર-નાણી રાહિયીને પ્રસવ થયો ને તારલા રૂપી જન્મ અતર્થાં ।
કહપના તો એટલેવી જ થવી રહે છે, અને આજુ નીલ વિનોદના વાઠિ-
કાએ વહેવા લાગે છે

રાયણ વીયાણી રે તારલા છગીયા
 જેમ મુખ મુણેરેજાઈ દાતણ વિના
 દાતણીયા તેડવોરે વર જેનીળા તણા
 દાતણીયાં લઈ આવે રેજમાઈ માંડવે
 દાતણીયાને આલો રે દોઢ બદામ રાંડડી
 તેની રે ઘડવો રે જેનીળાને ટોટડી
 ટોટડી પેરીને રે જેન માંડવ માલશે

એ રીતે વરરામના જનેરીને દાણુ, મદન માટે તેડ, નડાવા માટે
 ખખાલ, મુખવાસ માટે તળિય વગેરે લાવવાનું કહેવામાં આવે છે, અને
 એવા વિનોદની ધારી પાતળી દહેશમાં પ્રમાણની પ્રવૃત્તિનો પ્રારંભ થાય છે.

†

-3-

:: दर्शन ::

૨૮

પરજુના જ્યાં માટેનો ગંભીર દિવસ પામે ને પામે આરનો નય છે.
 નેગ તેમ વરરાત્રી નભે : પોતાના છવનના ને આપ્યા આવતા અનન્ય
 પદાદા વિશે કંઈક નિષ્ક્રિય નેદનાની, પિતાની ને પ્રીતિની વાગ. પૂનો અનુભવનો
 હરો. દાપદના રસની એને ગમ નહિ પડતી હોય એવું અત કરા. પડક
 થકક થાતું હતો. તેના સુખમાં એને નંતરે કિમ્મત પૂરી, મૈદર્યનું
 સિંચન કરતું, મનોરમ કલ્પના માલેથી એના મનને પસાર કરતી મુંઝવણો
 દાડતી દેવી, એ જરૂરનું હતું. જે સરવતાથી દિવસ પીગળી જાય રાત્રિના
 પ્રદેશમાં હતી પડે છે, વચ્ચે રહેતી જળરસન અસંગત ને રીતે
 પોતાને કળાવા દીડા સિનાય દિન-રજનીનું ચોતપાન મિતન સમ્રાટી રી
 છે, તેવી જ કાંઈ કાંઈ પરવતની રીતે વડે આ ગીતો આપસુ વડા
 પતિરાજને જુગત છવનની નહી અનન્ય દુનિયામાં, કંઈ જ આપસુ
 અવશ્યા વિના ઉપાડી નય છે. તંત્રાનનું ને સંજોગનું મુંઝવણું મીઠું,
 ગાગરીયા કરતું ને અર્થબધું છે. નીરસીરનો વિવેક વરરાત્રીનું સાગળે છે.

ગાગર ઉપર બેઠો હીલો હંસ રં
 આ હંસ કેણે ઉડાડીયો રે !

કંઠો હંસ રાજા ક્યાં તમારા વાઝ રે
 આ ક્યાં તમારાં બેસણું રે !

આંખા ડાળે હુવા અમારા વાઝ રે
 આ મરોવર પાળે બેમણું રે !

કહો હંસ રાણા કેમ જાઓ પરદેશ રે
આ કેમ કરી દરિયો ડાળશે રે !

પાંખે ઉડી જાશું રે પરદેશ રે
આ ચાંચે દરિયો ડાળશું રે !

ગાગર ઉપર બેઠો લીલો હંસ રે
આ હંસ કોણે ઉડાડીયો રે !

કહો +....ભાઈ ક્યાં તમારા વાસ રે
આ ક્યાં તમારાં બેસણું રે !

+....શહેરમાં હુવા અમારા વાસ રે
આ ભરી જાનરે બેસણું રે !

કહોભાઈ કેમ જાઓ પરદેશ રે
આ કેમ કરી લાડડી લાવશે રે !

ફૂંપિયાની ઘેલીએ જાશું પરદેશ રે
આ ગરથે લાડડી લાવશું રે !

*વરતું નામ +વરના વતનતું નામ

૨૯

એ લાડડીને લેવા જવા માટે રાણાજીની સબવટો થવા લાગી. નવાં વસ્ત્રામૃતો પહેતાં મન કપી રીતે મગકાઈ ઉઠે, અગા કેવા મદ વડે મરડાવા લાગે, તેનો લૂગડો ચિતાર બેઠાએ:

ઝલ રે મગીયાનો ઝલ રે સીવડવો
ઝલ રે સીવડવો
દોરંગી વેતરાવો.

કેડ મરડીને પે'રે રેભાઈ
પે'રે રેભાઈ
વીરાનાં મન મોશે.

વીરાભાઈ આની કેર નેશે !
ઓઢી કેર નેશે !
લળી લળી મોઢા સામું નેશે !
હસી હસી મોઢા સામું નેશે—ઝલ૦

૩૦

વરરાત્ર રાત્રીમાં સજીને કુલેડાં ફરવા માટે ઘોડે ચડ્યા : પાઉસવાર
વીરો કેવો દિસ્યો ? બોલો, એને તો 'નેવા જગ મળ્યું' : ગામ બાંધુ
નેવા માટે દલખું :

૪

કુંવર ઘોડે ચડ્યા ને નેવા જગ મળ્યું
મારી શેરીમાં હાટ નો માથ કુંવર ઘોડે ચડ્યા
વીરા મેં - રે દોરીયા તને વારીયો
રૂડી પામરીયું લઈ આવ કુંવર ઘોડે ચડ્યા

છ રેલાઈ તેખેનને વીનવે .

મારા લાલ ગુલાલને કાજ કુંવર ઘોરે ચડ્યા

એ જ રીતે સોનીકાને વીનવ્યો-ખેનખડા લગ્યા આન : માણકાને
વીનવ્યો-વીંછીલુલા લઈ આન : આજ તો કરી જે હનુષ ન રહેતી નેછી.
વીરોછ આજે પોતાના જીવનસર્વસ્વને લેવા ચડે છે.

૩૧.

કેસરીઆ વાપા પહેરીને ન્ખર કુલેકે ચડે છે. એની બહેન એને મીઠાં
લે છે. એની લાઝવતી માતા માથે મોઢીયો બાંધીને ત્રાગમાં દીવડો લઈ
આવી આવે છે. મામો મામેશ બરીને આવે છે :

જ

કેસરીઆ ચડો વરઘોડે

ચડો વરઘોડે ને લાલ અંબોડે-કેસરીઆ૦

મીઠાં લઉં તારા માથાની મોઢીયે-કેસરીઆ૦

ધન્ય તારો દાદોજી કુલેકામાં મા'લે-કેસરીઆ૦

ધન્ય તારી અડતા જેઠજીવી આવે-કેસરીઆ૦

ધન્ય તારો વીરો આજનીયાં તેડવે-કેસરીઆ૦

ધન્ય તારો મામો મામેશ લઈ આવે-કેસરીઆ૦

૩૨

કુમેય ફરી રહેવાડ છે અને આજે તે બન રિદાય થવાનો, પરણવા જવાનો, પગપગના પાને પગવાનો મુનિ દિનમ આગી પડેરો છે આજે તે

ધૂળ પડે રગ મોલમાં રે
પડે રે નગાગની ક્રાંશ લમર તાગી જાનમાં રે
દાદા વિના કેમ ચાલશે રે
દાદા ભાઈ હોય, લમર તાગી જાનમાં રે

એ રીતે રમમહેલમાં દોલની ધૂળ પડી નગાત પર ધાવ પડયા. બન ભેડાઈ કુટુંબીઓ સાજન જાગીને ચાલ્યા કુલગના બોચી વર લમર-રાજની બનમાં ચવાતુ આ નીત દોલ પર દાડી પડી હોમ તેવા રાર કાઢીને મરાય ॥ કામ, આમા, વીરા, સજ્જના નામ લાગે ન્હી મીગો રવાય છે.

• પાઠાન્તર—

લમર લેટે રગ મોલમાં રે

દાદા વિના કેમ ચાલશે રે, દાદા કીયા દેવ છે સાથ
વીરા તારી જનમાં રે

ઢોલડીયા ઢળાવું તારા ચોકમાં રે, પડે રે નગારાંની પ્રાંશ
વીરા તારી જનમાં રે

કાકા વિના કેમ ચાલશે રે, કાકો કીયો દેવ છે સાથ
હોંશીલાની જનમાં રે

નોળત બેસાડું તારા ચોકમાં રે, શરણાઈ સરવો છે સાથ
વીરા તારી જનમાં રે

મામા વિના કેમ ચાલશે રે, મામા કીયો દેવ છે સાથ
ઢોલરીયાની જનમાં રે

પૂતળીયું નચાવું તારે માંડવે રે, નાચે ભવાયાની જોડ
ભમર તારી જનમાં રે

વીરા વિના કેમ ચાલશે રે, વીરો કીયો ભાઈ છે સાથ
લેરખરાની જનમાં રે

વાળું વગડાવું તારા ચોકમાં રે, હાથી હા રાજકુવાર
વીરા તારી જનમાં રે

કેસરીયો : હોંશીયો : ઢોલરીયો : ભમરીયો : લેરખડો : એવાં એવાં
વિશેષજોથી ઉમળકામરી બહેન પોતાના વિદાય થતા વીરને વધાવે છે.
ચાંદરડાંના બદલાતા જતા રંગોની માફક પ્રત્યેક રાજકુવારનાં નવે નવે
રંગે આલેખી રહેલ છે.

૩૪

પરતુ જેમ તો કુવર શી રીતે વોડે ગઈ શકે? લગ્ન એના શિર પર કે કેમ મળ્યું રહ્યા છે. સગરના એ સૂક્ષ્મ કર્ણ ચૂકાવ્યા વગર માત્તી છવનની સફળતા કોઈ ન મેળવી શકે. એક પગ એક દેશુદાર આવીને એનો છરા ઝાલી રાખે છે :

પાગડલે રે પગ દઈ ચડો રે વરરાજા !
ગોત્રજ છેડો સાહી રહ્યાં.

મેલો મેનો રે ગોત્રજ છેડા અમારા
તમારા કર અમે આપશું

જેલો નાનાં ઘડી મોટા રે કીધાં
તેના તે કર કેમ ભૂલશું

પાગડલે પગ દઈ ચડો રે વરરાજા !
માતાજી છેડા માહી રહ્યાં-

મેલો મેલો રે માતા છેડા અમારા
તમારા કર અમે આપશું

જેલો તે નવ માસ ભાર વેંઘ્યો
તેના તે શુભ કેમ ભૂલશું

પાગડલે પગ દઈ ચડો રે વરરાજા !
ફેયર છેડો સાહી રહ્યાં

મેલો મેલો રે ફેયર છેડા અમારા
તમારા કર અમે આપશું.

જેણે નાને થડી નામ પગાડ્યાં
તેના તે ગુણ કેમ ભૂલશું.

પાગલડે પગ દઈ ગયો રે વરનાળ
બેનડ છેડો સાડી રહ્યાં

મેલો મેલો રે બેનડ અમારા છેડા
તમારા કર અમે આપશું.

જેણે નાના રે પણમાં લાડ લડાવ્યા
તેના તે ગુણ કેમ ભૂલશું !

એ રીતે મહુ કુટુંબીજનોનાં ત્રણ સ્વીકારી, આભારશીને અંતરે પુત્ર
પરમુવા ચાલે, તો બેને મદ ન થડે, છુગારી ન આવે, પારખી જાણીના
મોહમાં અંબાજી જાળે અંબા કુટુંબ-માણે પિસરી ન જાય, એવા ઉચ્ચ
સંકેતમાંથી જ આ ગીત રકુરેઈ હતો.

૩૫

કરારીયા કુંવરને પાદરે સુંધી વળાવવા મળે એક વિવશણુ ટંગવાણું
માનવી દોડણું જાય છે. હાથમાં સળગતો દીવડો છે. આનંદે છલકાતો,
લાદરવાની ભેંસ સરીખી, અને હતાવળે જેણે તેણે માથું ઓળી દેતાં
જેના વાળ પર મોઢી ભૂં રીંટી મધ છે તે જિવારી ચેતી ઘડી જનેતા :
વરની એ માતા ખરિદારાણું પાલ જને છે :

હાલંતી મહાલંતી નીસરી

બાણે લાદરવાની ભેંસ રે

ઝોળી ઝોળીને માથાં ગુંથીયાં ટોકેળો ટળવળ્યો બાય રે

માફામા જોતી જહેન પોતાના વીરના માથા પરથી હણ ઉતારે છે :
એકલે કે બાઈને કોઈ પ્રેમ જણા ન સતાવે, સાથ ઉપર કોઈની ભારી નજર
ન પડે, તેથી મીઠું ઉતારે છે એક પીતળની ટ્યુમીમા મીઠાના ગ્રામમાં
નાખી જહેન એ ટ્યુમી બાઈના સિર ઉપર જળવે છે :

મારી તે માનાબાઈ
તારાં લૂણલાં ઉતારે છે ચાર
સીતા કુંતા ને દ્રૌપદી
ઝોથી હુરચંદની ઘરનાર

#

#

#

* તે પણ કન્યાપક્ષને ઉદ્દેશીને જે અસહ્ય વિનોદ કરેલ છે એ
આપણે તપી સમરવો, માટે જ આજી બૂદો આપીએ છીએ.

તારી તે માની લાડી
તારાં કુડલાં ઉતારે છે કાચુ રે
વડણ બુડણ બુડલી
જાણી ચોટાની સિયાળ રે

૩૬

કમલ્લી-નિદામ થતી સાજન મંડળીની વચ્ચે વરરાજાં ચા ચા રમે
સોભે છે ।

મેઘવરણા વાઘા વરરાજાં
કેસર લીનાં વરને છાંટણાં

મેધવ રંજના વાધા ! લોકકવિને રંજ પારખવાની આવી રસદષ્ટિ હતી.
 ધનસ્થામ રંજ ! રામ અને હૃષ્યના દેહને વણુ : તે પર કેસરનાં છાંટણાં :
 અને ખુલ્લાં અંગો તે બધાં પીડી ચંડી ઉઘડેલા, અમકતાં, ને સુવાળાં
 સફેદ : પરણવા જતા એ વરને માદ કરાવે છે કે વખને તો સાસરવાસી
 માંખને સીમાડેથી જ નિરંજિતારાજ રખેવાળો વધામગીની એટલે રોગાદો
 માગી મોગી સતાવશે, તે વખને તમે શું કરશો ? એ ચોડીદારો આડા
 ફરશે તો 'લાખેણી લાડી' શી રીતે લાવશે ? માટે વખામને 'ફૂડી રીત'
 દેને-સરપાવ દેને ! કેમકે તમે તો રાજ છા :

મેધવરણા વાધા વરરાજા
 કેસર લીનાં વરને છાંટણાં

સીમડીએ કેમ જાયો વરરાજા
 સીમડીએ ગોવાળીડા રોકશે

ગોવાળીડાને ફૂડી રીત જ દેલો
 પછે માટાનાં છાંડુ પરણશે
 પછે લાખેણી લાડી લાવશે.

વાડીએ કેમ જાયો વરરાજા
 વાડીએ માળીડા રોકશે

*

*

*

સીમાડાને માથે ચારતો ગોવાળ : પાદરની કુલવાડીએ કુપે ઉઠેરતો
 માળી : બન્ને રાજ કરતું, મહાજન : અને માડવે મગિઆર બણતો
 પુરોહિત : એ બધાં તો મામના આભૂષણો હતા. સોંદર્ય, સમૃદ્ધિ, સુગંધ,
 સત્તા, અને રાસ વિગેરેના સદા બજવ પહેરગીરો હતા. એના લાગા તો
 સદા સૂકવામાં આવતા. એ વરરાજાને-એટલે કે એ રાજરાજેન્દ્રને પણ
 આ મામ-જીવનના ચાર પાયા અમરમધીઓની ખડગી ચૂકવવી જ પડતી.

●એજ પ્રમાણે : ઝાંખણે-ટોળીડા
 શેરીએ-સાળો

બન્ને-મહાજન
 માંડવે-ગાર

૩૭

પરંતુ એ ખડા મક્કતની ચૂકવણી ન હોય ચાર દહાડાને એ ચક્રવર્તી વરરાજી જીવનનો એક અપૂર્વ દિવિત્ર્ય કરવા આ યો છે, એટલે તેના સ્વાગત યજ્ઞ સીમાડેથી જ રાત્ર ચલા બેઠા. વરરાજીની બહેનો, મોપાસના સીમાડા મળવતે ગમે, લખા મીડા, રાગદ્વાદ સરીખા સારંગ-શૂરે, સાસર-ગામને સીમાડેથી જ સદેશ મોકલવા માટે છે, અને એ સદેશ લઈ જનારો દૂત પણ દેવપત્ની મોરલો જ બને છે

મોર તારી સોનાની આંચ
મોર તારી રૂપાની પાંખ
સોનાની આંચે રે મોરલો મોતી અરવા નય.

મોર નાજે ઉગમથે દેશ
મોર નાજે આથમથે દેશ
વળતો નાજે રૂ વેવાયુંને માંડવડે હો રાજ.

વેવાઈ મારા સૂતો છો કે નાગ
વેવાઈ મારા સૂતો છો કે નાગ
*....શાઈ વરરાજે સીમડી ઘેરી માથુરાજ.

સીમડીએ કાંઈ અમર ઢોળાવ
સીમડીએ કાંઈ અમર ઢોળાવ
અમરનો હાંસી વીરાં મારો આંગ્યો માથુરાજ.

વેવાઈ મારા સૂતો હોય તો નાગ
વેવાઈ મારા સૂતો હોય તો નાગ
*....શાઈ વરરાજે ઝાંખલા ઘેર્યા માથુરાજ.

ઝાંપલીયે કાંઈ છાંટણાં છંટાવ
 ઝાંપલીયે કાંઈ પાણીમાં છંટાવ
 ઠંડકુનેા હાંસી વીરો મારો આવે માણુરાજ.

વેવાઈ મારા સૂતો હોય તો જાગ
 વેવાઈ મારા સૂતો હોય તો જાગ
 *....ભાઈ વરરાજે શેરીયું ઘેરી માણુરાજ.

શેરીએ કાંઈ ફુલડાં પથરાવ
 શેરીએ કાંઈ ફુલડાં પથરાવ
 મુગખીનેા હાંસી વીરો મારો આવે માણુરાજ.

*

તોરણે કાંઈ તંબોળ છંટાવ
 તોરણે કાંઈ તંબોળ છંટાવ
 તંબોળનેા હાંસી વીરો મારો આવે માણુરાજ.

*

માંડવડે કાંઈ લાડડી પથરાવ
 માંડવડે કાંઈ લાડડી પથરાવ
 લાડડીનેા હાંસી વીરો મારો આવે માણુરાજ.

*

ગોત્રીને કાંઈ રમતું મંડાવ
 ગોત્રીને કાંઈ રમતું મંડાવ
 રમતુનેા હાંસી વીરો મારો આવે માણુરાજ.

૩૮

આવતી જનના ડહા નિશાન ગડેડ્યા. ગામને પાદર તંબુ તાણવા
સાચા:

કીયા ગામ ગડયાં રે નિશાન

કીયા ગામને પાદર મોરી રાજવણુ ! તંબુ તાણીયા રે

કીયા રાજ કેરી રે સીમ

કીયા ભાઇ વરણે મોરી રાજવણુ ! થાં ખેલવે રે

કીયા ભાઇએ નેડી રે જન,

કીયા રે વેવાઇને મોરી રાજવણુ ! લેલર માંડવો રે

કીયા ભાઇ કેરો રે મોર

કંઈ વહુ સુવાસણુ મોરી રાજવણુ ! ઢળકતી ઢલડી રે

કંઈ વેવાણુ પોંખશે રે મોર

કંઈ વહુ સુવાસણુ મોરી રાજવણુ ! પોંખે નેડલાં રે

હસે દિરાના પડદામાં ચરેરાળી દેતા એ સૂરો વચ્ચે રમણમાઠ કરતી
જન, ગામને પાદર વડલાને છાંયડે બરાબર દીવે વાટચો ચડી તે વખતે
આંખોને ઊભી થઇ રહી. અને એ દીવોબળની મેડાએથી મણુ નેણુ કેટલીયે
પ્રીતિવદી મીઠા માડીને 'બાળા વરને નેઇ રહી' !

મારા જીયાવરની મેડીયે લીવા બળે,

ઓઠ્યા વેવાઇને આકેજમાળ બાળા વરને નેઇ રહી !

૩૯

.. કેને નેહ રહી ! કેમ આવે છે એ ? મારી આંખોમાં આ અજવાળે
રાતનાં છવયાં ? આ સુમંગી ! તારી જીવન-પૂર્ણિમાનો ચંદ્રમા આવે છે :

છ

આવે આવે રે વાસુદેવનો નંદ

પૂનમ કેરો અંદ

દીવા કેરી જ્યોત

વીવા' કેરી વરધ

કે વર આંચે અંજવાળાં રે !

તું મોકલ વેવાઈ વાટકડો

તારે તોરણ આવે છે લાડકડો-આવે આવે રેં

તું મોકલ વેવાઈ સોપારી

તારે તોરણ આવે છે વેપારી-આવે આવે રેં

તું મોકલ વેવાઈ હાથીડ

જેસી આવે વરરાજના સાથીડ-આવે આવે રેં

તું મોકલ વેવાઈ પાલખડી

જેસી આવે વરરાજની મા લખમી-આવે આવે રેં

તું મોકલ વેવાઈ વેલડીયું

જેસી આવે વરરાજની જેનડીયું

આવે આવે રે વાસુદેવનો નંદ

પૂનમ કેરો અંદ

દીવા કેરી જ્યોત

વીવા' કેરી વરધ

કે વર આંચે અંજવાળાં રે !

૪૦

એને માટે હજી વપ કરતી હતી તેને આજે આજે દેખી એકીટરો એક રહી.
એણે પણ પંદર દિવસ સુધી પ્રીતીમયા પ્રસાદીયા સાંભળ્યાં છે, પીડીએ
ચાળાવી છે, માંનસિક તેજનાં મદન લીધાં છે, હનાં ખમખમતાં મેળવાણી
પાણીનાં અપાણ કર્યાં છે, અને એ અપકરણ દેહ ઉપર કાકા, મામા,
ને પીરાણને પણ ભરાવેલી ચુંદડી પહેરી લીધી છે : કવી સાતીગળ
એ ચુંદડી !

છ

નવેનગરથી ચોળ ચુંદડી વાપરી,
આવી રે અમારલે દેશ રે વોરા રે દાદા ચુંદડી.

ચુંદડીયુંને ચારે છેડે ધૂધરી,
વચમાં તે આળેખ્યા ઝીણા મોર રે વોરા રે દાદા ચુંદડી.

સંકેલું તો ધમકે રૂડી ધૂધરી,
ઉજેળું ત્યાં ટહુકે ઝીણા મોર રે વોરા રે દાદા ચુંદડી.

અમદાવાદી ચોળ ચુંદડી વાપરી,
આવી રે અમારલે દેશ રે વોરા રે કાકા ચુંદડી.

ચુંદડીયુંને ચારે છેડે ધૂધરી,
વચમાં તે આળેખ્યા ઝીણા મોર રે વોરા રે કાકા ચુંદડી.

સંકેલું ત્યાં ધમકે રૂડી ધૂધરી,
ઉજેળું ત્યાં જગમોહનની ભાત રે વોરા રે કાકા ચુંદડી.

સૂરત શેરથી ચોળ ચુંદડી વાપરી,
આવી રે અમારલે દેશ રે વોરા રે મામા ચુંદડી.

ચુંદડીયુંને ચારે છેડે ધૂધરી,
વચમાં રે આળેખી પોપટવેલ રે વોરા રે મામા ચુંદડી.

સંકેતું ત્યાં ધમકે રૂડી ધૂધરી,
ઉખેળું ત્યાં પોપટ બોલે વેળુ રે વોરો રે મામા ચુંદડી.

જૂનાગઢથી ચોળ ચુંદડી વાપરી,
આવી રે અમારલે દેશ રે વોરો રે વીરા ચુંદડી.

ચુંદડીયુંને ચારે છેડે ધૂધરી,
વચમાં રે ચોખ્ખીયાળી ભાત્ય રે વોરો રે રૂડી ચુંદડી.

સંકેતું ત્યાં ધમકે વાગે ધૂધરી,
ઉખેળું ત્યાં ટાંકે બીણા મોર રે વોરો રે વીરા ચુંદડી.

૪૧

એવી ચુંદડીએ ચોપતી કન્યા વરને ભેઠ રહી. સખાના ખીલવા રંગો વચ્ચે રંગાતા એ મુખ સામે કન્યા ભેઠ રહી. જેને ભયે આંખડી-ઓળી વરસ કદાપિ થે ન છોડે, તેને એકાદશે ભેઠ રહી. પાદરની-લીલુડી વૃક્ષ-ધટા નીચે ઉમેરા કેસરીયા વરને ભેઠ રહી. અને એ બીનલા વરણા જીવન સાથીની મુખમુદ્રામાં એણે પોતાના દેવાધિદેવનું દર્શન કર્યું. પિતાના હયા કયા ગઢને ગોળે ચ્હાને જમ પોતે ભરે છે, તેમ પોતાના વડીલો પાલુ વરને નિહાળવા ચઢ્યા છે. પરંતુ એ ભેનારી આંખો ભૂદેરી છે.

ઉંચા ઉંચા રે દાદે ગઢ રે ચણાબ્યા

ગઢ રે સરીખા ગોખ મેલીયા

ગઢડે ચડીને બાઇને દાદાજીએ જોયું

કન્યા ગોરાં ને રાયવર શામળા !

વરને શામળો બાળીને પિતાને અફસોસ થયો ત્યાં તો દીકરી બોલી ઉઠે :

એના ઓરતડા મ કરશે દાદા

દ્વારકામાં રંણુછોડરાય શામળા

ઉંચા ઉંચા રે કાકે ગઢ રે ચણાબ્યા

ગઢ રે સરીખા ગોખ મેલીયા

ગઢડે ચડીને બાઇને કાકેજીએ જોયું

કન્યા ગોરાં ને રાયવર શામળા !

એના ઓરતડા મ કરશે કાકા

કાશીમાં વિશ્વનાથ છે શામળા

પછી તો મામાએ પણ ગઢ ઉપર ચડીને નિહાળ્યું : એને થે ઓરતા થયા : અરે ! સાણેજ ગોરાં ને વર જીને વાને ! કન્યા કહે છે :

એના ઓરતડા મ કરશે મામા

નગરમાં નૃગેશ્વર બેઠા શામળા

પોતાના વીરાને પણ બંદેનીએ ધીરજ દીધી કે

“એના ઓરતડા મ કરશે વીરા

લક્ષ્મીજીના શ્રીકૃષ્ણ વર શામળા”

શામળો છા ને રંગો ! પોતાનો તો મનનો માન્યો છે ને ! દુધે જ્યારે ચરોવરની મોતીડેબોધી ખાલે પાત્રી ગણ હતી તે દિવસે ધોતીયા ધોતો, પાણીના જાંટા લગાડીને વેશાળ માસે પરણવાનું વચન દેનારો, બહુની નિશાળે જાયતો, લેખતુ લઈ લક્ષ્મીનાં લેખાં લખતો, દુર્ગાએ જોણે બેનીજાનાં મન ચોદાનેલાં તે બચ્ચી બચરનો ગેરીદડે રમનારો,

‘કડય રે પાતળીએ ને મુખ રે સામળીએ’ મળ્યો, પંછી કન્યાને તો એ પોતાના દેવાધિદેવ સરીખો—શ્રીકૃષ્ણ સરીખો જ કા ન લાગે ? એ સ્વ-જનો ! તમે કાંઈ એના અફસોસ ન કરો.

૪૨

કન્યાના પિતાએ સામૈયાંની તૈયારી કરવા માંડી છે. છતાં કન્યા તો હજી એ ગદને કાગરે ચડીને બેઠી જ રહી છે. સામળીયા ધોડેસવારોનાં ભૂથને કીધે ધોડાના કાબલા ગાજી રહ્યા છે :

ઉંચા ઉંચા મોલ મારે ઘર રે વીવાતા
એથી ઉંચેરા ગદના કાંગરા રે

કાંગરે ચડીરે બેની.....ળા બેશે.
કેટલેક આવે વરરાણ્યા રે

ખાંચશે ખાળા રે દાદા છસે ચડીયાતા
ધોડાની ધુમ્મણ વરરાણ્યા રે

શાં શાં સામૈયાં દાદા વરના બનૈયા
શાં શાં સામૈયાં વરરાણ્યા રે

ટોલ શરણાધુ દાદા વરના બનૈયા
નગારાંની બેડય વરરાણ્યા રે

શા શા ઉતારા દાદા વરના બનૈયા
શા શા ઉતારા વરરાણ્યા રે

ઝોરડા ઝોસરી રે દાદા વરના જાનૈયા
મેડીના મોલ વરરાજ્યા રે

ગોરડીયા ઘઉં દાદા જાને ખૂટવાડયા
તોયે નો રીઝયા વરરાજ્યા રે

પાંચે પકવાન દાદા જાને ખૂટવાડયા
તોયે ન રીઝયા વરરાજ્યા રે

* * * *

પાંચસે પૂરતે રે દાદે કન્યા રે આપી
ધળકે તે રીઝયા વરરાજ્યા રે

૪૩

સાગૈયુ સમિ જાય છે. બર્જતે હીવડે મિતિ મરાય છે. એ ગીત વાંટ
પશુ જાણે કન્યા પોને જ પિતાજીને વિનવે છે કે આ કુલડે છાયેવા મારા
માડવા નંચે જન્મી બેશીડા તેડાવો દોશીડા તેડાવો સુઝુ કારીબરોને
તેડાવો હમણા એ લાડકડો, દોશીયો ને લેખડો વર આવી પહોચશે,
કે કે ચીબેની રદય લઈ બેસશે.

કુલડે છાયો મારો માંડવો
મોતીડે વધાવું તારી જાન હો લાલ પછેડો કુલે ભર્યો

કન્યા દાદાજીને વિનવે
માંડવ બેશી તેડાવો હો લાલ પછેડો કુલે ભર્યો

લાડકડો વર આવશે
લેશે લગનીયાંની રદય હો લાલ પછેડા કુલે ભર્યો

એજ પ્રમાણે એ કુલભર્યો લાલ પછેડા ગોઠીને વાટ ભેટી રાજ્યભણે કાકાને, મામાને, અને વીરાને વિનંત્યા કે દોરીડો તેડાવો-હોરીયો વર વાધાની રદય લેશે: સોનીડાને તેડાવો-લેરખડો વર વેદ વીંટીઓની રદય લેરો માળાડાને તેડાવો-‘બહુ સજનો’ વર ગોસરીયાની રદય લેરો એ બધી વિંતા ભણે કે ‘કુલ ભર્યા લાલ પછેડા’ વાળીને થેતાને જ થઈ રહી છે, અને એને ન થાય તો ખીભ કોને ધાય ? લાલ પછેડાના ભોક્તા પવિરાજની રદયો તો ખીભ કોને માલુમ હોય ?

૪૪.

ધડસતે દોલ નગારે, ઝુંજતી રાજાધારે, ગાજતી જંદૂકે, અને જમાજી બજતી મરાયે ભન ગામની બારી બનરે ધીરે પગલે ચાલી આવે છે. અને ‘અગન ગગન પગ ખાડતી’ ઘોડી પર ચોરના કેસરચીના કંથને નજીકથી, વધુ ને વધુ નજીકથી ભેઠ રહેતી એકનવાથી કન્યા મેડીને ગોળે બેસીને મનમા મનમા ભણે વડીલોને કહક કહી રહી છે એ કહી રહી છે કે તમ સહુથી મારી દહિ ન્યારી છે. તમે એના રૂપ, તેજ કે લાલ જુઓ છો, પણ હું તો ફક્ત એક જ વાત ભેળ રહી છું.

૪૫

કન્યા ચડયાં રે દાદાજીની મેડીયે
રાયવર આવ્યા દાદાજીની ચેરીયે
દાદા તમે રે ભોયા વર રાજયા
દાદા અમે ભોયા ચતૂર સુબલુ, છત્રીસ વાળાં વાગીયાં
કન્યા ચડયાં રે કાકાજીની મેડીયે
રાયવર આવ્યા કાકાજીની ચેરીયે

કાકા તમે રે જોયા વર લાડકા

કાકા અમે જોયા ચતુર સુબલુ છત્રીસ વાળં વાગીયાં

કન્યા ચડ્યાં રે મામાજીની મેડીયે

રાયવર આઠ્યા મામાજીની શેરીયે

મામા તમે રે જોયા વર રૂપલા

મામા અમે જોયા ચતુર સુબલુ છત્રીસ વાળં વાગીયાં

કન્યા ચડ્યાં રે વીરાજીની મેડીયે

રાયવર આઠ્યા વીરાજીની ડેનીયે

વીરા તમે રે જોયા વર હોંસીલા

વીરા અમે જોયા ચતુર સુબલુ છત્રીસ વાળં વાગીયાં

એન્ની આખેમા તો માત્ર એક જ શુભ વસ્તો છે. માત્ર ચતુર સુબલુ-પણુ. એની પસંદગી નથી રાજરિદ્ધિ પર ઉતરી કે નથી રૂપ ઉપર. વારે વારે, એક પછી એક ગીતમાં જે એ નિરનિરાળી રીતે કયા કરે છે તે કુલ તો એની ચાતુરી પર મોહી છે, અન્ય કયા ઉપર નહિ. અને એ તો પતિરાજને ભેટા ધારી જ નથી. શેરીએ શેરીએ જઈને, કુપી કુપી, જ્યાં મોડેથી નિહાને છે, દૂરથી, નજીકથી, આલુથી બાલુથી, દરે દિશાએથી — મોઢા ચિત્રકાર પેાત ના ચિત્રની આકૃતિના જેમ ભૂંડી ભૂંડી છતાં અને અવનવા મરોડ જોયા કરે, તેમ જ આ ચિત્ર-પેટી કવાયરી એના સગા-ચોટુ સર્વાંગી સૌદર્ય ધારી ધારીને નિરખી રહી ■

૬૧

૪૫

વરરાત્રી પણ લાડકાના દર્શનની ઉમ ઉમકા લખે. માટે તે ર મોડે રાવચુડ્યા સીતાજીને મળવાની રામચંદ્રની વચ્ચે જોઈ તેમને ર વચ્ચે આગાની દાખડીમાં બેઠો બેઠો સ્વામી મળે છે.

આંખલીયો સખી શીજો ને મોતીડે નિરમજો
પાંદડે પોથીનો રંગ ડાળખીએ દીવા બળે

તેના થડ્ય બેઠા સરીરામ, લંકા લંકા ઝંખી રીયા
કોઈ અમને લંકા દેખાડો સીતાજીને મેળવો

કોણ તારું સચું ને સાગવી
કોણ તારો માડી બયો વીર સીતાજીને મેળવે

બળભદ્ર સચું ને સાગવી
લખમણ મારો માડીબયો વીર સીતાજીને મેળવે

આંખલીયો સખી શીજો ને મોતીડે નિરમજો
પાંદડે પોથીનો રંગ ડાળખીએ દીવા બળે

તેના થડે બેઠાનગર ઝંખી રીયા
કોઈ અમનેનગર દેખાડો, લાડણ વહુને મેળવો

કોણ તારું સચું ને સાગવી
કોણ તારો માડીબયો વીર લાડણ વહુને મેળવો ।

....મારું સચું ને સાગવી
....મારો માડીબયો વીર લાડણ વહુને મેળવો

• પ્રત્યેક-મોતીની ઉમેરણી : રાજ ભૂદો છે.

કોણે તારા નેણ સમાર્યા અબાડો કુલે બર્થો
અમારે છે કોણ બેન, બેનડ વસે વનમાં રે
એણે મારાં નેણ સમાર્યા, અબાડો કુલે બર્થો

-४-

॥ मिलन ॥

આંખલીયો સખી શીજો ને રે
પાંદડે પોથીનો રંગ ડાળખીં

તેના થયે બેઠા સરીરામ, લંકા લ
કોઈ અમને લંકા દેખાડો સી

કોણ તારૂં સચું ને સાગવી
કોણ તારો માડી બયો વીર

બળભદ્ર સચું ને સાગવી
લખમણ તારો માડીબયો વીર

આંખલીયો સખી શીજો ને રે
પાંદડે પોથીનો રંગ ડાળખીં

તેના થડે બેઠાનગર અંખી
કોઈ અમનેનગર દેખાડો,

કોણ તારૂં સચું ને સાગવી
કોણ તારો માડીબયો વીર

....મારૂં સચું ને સાગવી
....મારો માડીબયો વીર

• પ્રાનેરા-ગીતની ઉમેરણી : દાળ નૂદો

કોણે તારાં નેણાં સમાર્થાં અબે
અમારે છે કોણે બેન, બેન
એણે મારાં નેણુ સમાર્થાં, અ-

૪૬

પગલતો પુરૂષ કન્યાના પીયરને દ્વારે તોરણ છળવા આવે છે એ દ્વાર પર આસોપાત્રના પાદડાના લીના તોરણ ચૂને ■ પુરૂષ “હું આત્મો છું એ નિગાની રૂપે તોરણનું પાદહુ તોડે છે અને કન્યાની માતા એને પોતે છે પ્રોક્ષણ-સીચન કરે છે પોખે છે શી શી વસ્તુઓ વડે ? રવાડ, ત્રાક, ઘોસરા અને પીડી વડે જગતના જીવન-આધારની ચારે પવિત્ર વસ્તુઓ હે કુમાર ! તારા શુદ્ધ સસારમા પણ એ ચારે સામગ્રીઓ-એ દૂધ ધી, ખાદીના વસ્ત્રો ખેતીવાડીનું ધાન્ય, તે તને સાપડાને । પરજીનારને એની પવિત્રતા સ્મરણવા આઠી પાણી સીતા રામનું જ સુખોદન યાત્ર છે

૪૭

સીતાને તોરણ રામ પધાર્યા
લેજે પનોતી પહેલું પોખણું ।

પોખતા રે વરની બ્રમર ફરકી
આખડવી રતને જડી

રવાઈએ એ વર પોખો પનોતા
રવાઈએ ગવરી સોહામણા

સીતાને તોરણ રામ પધાર્યા
લેજે પનોતી બીજું પોખણું ।

ઘોસરીયે એ વર પોખો પનોતા
ઘોસરીયે ધોરી સોહામણા

સીતાને તોરણ રામ પધાર્યા
લેજે પનોતી ત્રીજું પોખણું ।

૫

તરાકે એ વર પોખો પનોતા
તરાકે રે ટીડા સોહામણા

૪૬

પરજીતો પુરુષ કન્યાના પીયરને દ્વારે તોરણ છળવા આવે છે, એ દ્વાર પર આસોપાલવનાં પાદડાંની લીલા તોરણ ચૂંને છે. પુરુષ “હું આગ્યો છું” એ નિગાની રૂપે તોરણનું પાંદડું તોડે છે. અને કન્યાની માતા એને ઘેરે છે. પ્રિયજીત-સીતન કરે છે. ઘેરે છે શી શી વસ્તુઓ વડે ? રવાઇ, ત્રાક, ઘોસરા અને પીડી વડે. જન્મના જ્વન-આધારની ચારે પવિત્ર વસ્તુઓ. હે કુમાર ! તારા શુદ્ધ સંસારમા પણ એ ચારે સામગ્રીઓએ દૂધ ધી, ખાદીનાં વસ્ત્રો, ખેતીવાડીનું ધાન્ય, તે વન સંપત્તિ. પરજીતને એની પવિત્રતા સ્મરણવા આઠી પણ સીતા રામનું જ સંબોધન ધાય છે.

છ

સીતાને તોરણ રામ પધાર્યા
લેજે પનોતી પહેલું પોંખણું !

પોંખતા રે વરની બ્રમર ફરકી
આંખડલી રતને બડી.

રવાઇએ એ વર પોંખો પનોતાં
રવાઇએ ગવરી સોહામણાં.

સીતાને તોરણ રામ પધાર્યા
લેજે પનોતી ખીલું પોંખણું !

ધોંસરીયે એ વર પોંખો પનોતાં
ધોંસરીયે ધોરી સોહામણાં.

સીતાને તોરણ રામ પધાર્યા
લેજે પનોતી ત્રીલું પોંખણું !

તરાકે એ વર પોંખો પનોતાં
તરાકે રેંટીડા સોહામણાં.

શ્રીતાને તોરણ રામ પધાર્યા
લેજે પનોતી એયું પોંખણું !

પીંડીયે એ વર પોંખો પનોતી
પીંડીયે હાથ સોહામણા.

પનોતી એટલે પૂન્યવતી સાણુલએ વિધવાં એ આર સર્વોત્તમ પુણી વડે વધાવીને આશિષો છાદી. અને આડે પડદો રાખેલો તેની અંતરાયે આવીને કન્યાએ પોતાના મુખની લાંબુલની પીચકારી લગાવી. તાપુવના રંગે પતિને બાજુ કે સમરથા કરી કે હું વૈયાર છું. આ આત્માના રાગ વડે તાર્ક નવાગત છે હું.

૪૭

આંગણે ઉભો ઉભો અલગેલો બળે એ મુરંબી સુ'દરીને બાહાર આવવા આજ પાડે છે. પરંતુ પોતાના લાડકાને સાણુપણુનું સ્મરણ કરાવતી કન્યા વડીયોની મર્યાદા ભોખવાની મીઠી ના કહે છે :

૪

બારે પધારે સોરંગ સુ'દરી !

આંગણે અલગેલો ઉભા રીયા.

હું કેમ આવું શાણા હો લાડકા !

અગને અમારો દાદો દેખાશે.

તમારા દાદાને રીત જ દેશું,

પછી રે મોટાને માંડવ મહાલશું !

પછી રે ધીંગાની ઘેડી પરણશું
પછી રે કુંવારી કન્યા પરણશું !

✽

✽

✽

૪૮

વરરાજ માણા નીચે આપ્યા, અદર કન્યા તો બપોરથી તૈયાર થઇને
જેતી છે. હાથની બન્ને હરોળોમાં ને પગની બન્ને પાનીઓમાં કંટાળ
ચોખડા ખાના પાડીને એ પ્રત્યેક ખાનામાં અડકેક ચાદરો આડેખે છે.
પોશ્ન અને મંજીક બન્નેમાં રંગેલ બત્રીસે દાત કસુબી ગાય પાડી રહ્યા
છે. લનાટિ એક લમણાથી બીજા લમણા સુધી કડુની પીળ આંચેખી છે.
પદર દિવસના પીડી-મદને ખીરી નીકળેલા એ સુગંધી દેહ ઉપર મને
સુંદર, કોઈ સંસાર તપોવનની બાન-લેગણને અરે તેણે સાદુ પાનેતર
પહેરાવવામાં આવ્યું—અને તેલસીચિવ મોખી સુતની માથાની લગે પર શી
રૂપાળી એ સુદડી એપે છે.

૭

અમદાવાદી સુંદડ વાપરી રે
વાપરી ...ગામને ચોક
ઓઢાને જેનડ સુંદડી રે

સુંદડીને ચારે છેડે ઘૂઘરી રે
સુંદડને વચે મોતીનો ચોક

લાડકડાં ...જેનને કાજ —ઓઢાને૦

૪૬

પ્રથમ માયા પર મોડીયો : મોડીયો એટલે મુઠ્ઠા : ને તે ઉપર ચોગ ચુંદરી : એવા રાજ અને ત્યાગ બંનેના ભાવો જમવતા રાણુગાર સજ્જને કન્યા માડવે આવી. હરી મેદનીની વચ્ચે, પણ છતાં વચ્ચેના અંતર્પટ નીચે-એટલે કે જગન બધાની સાક્ષીએ, છતાં લાજ મરબદ લોપ્યા વિના કન્યાનો હાથ વરના હાથમા મેલાયો :

ધાળી ઠમકી ને વરવહુના હાથ મળ્યા
 ટોલ ઠમક્યાં ને વરવહુનાં હાથ મળ્યા
 બાણે ઇસવર પારવતીના સાથ મળ્યા

૩-

*

*

■ આવી મંગલ શરૂઆત પછીથી આ ગીતની પંક્તિઓ કમમાગ્યે કુચિત્તમ પરિહાસમાં ઉતરી પડે છે. આે તેથી એને ત્યજ દહ 'લિંગ બીતાવળી' નામના સૂરતી સંમ્બદમાં આ નવી વિશુદ્ધ પંક્તિઓ નવેસર રચાયેલી સાધી દહએ :

ટોલ ઠમક્યા રે વરવહુના હાથ મળ્યા
 વાભ' વાગ્યાં રે વરવહુના હાથ મળ્યા
 ઈંટાં દરખ્યાં રે વરવહુના હાથ મળ્યા
 પ્રેમે નિરખ્યા રે વરવહુના હાથ મળ્યા
 જેમ નદીને નદીને નાથ મળ્યા
 એમ વરને કન્યાના હાથ મળ્યા
 જેમ દૂધમાં સાકર ભળે જળી
 એમ વર ને કન્યાની ભેડ મળી
 જેમ ફુલમાં દોલ સુવાસ જળી
 એમ વરને કન્યાની ભેડ મળી
 જેમ શેભે છે દહેરા સાગરમાં
 એમ વર ને કન્યા ગાયકામાં
 જેમ સારસ શેભે સબેડે હરી
 તેમ વર ને કન્યાની ભેડ કરી
 જેમ ઇંદ્ર ઇંદ્રણીની ભેડ ધરી
 તેમ વર ને કન્યાની ભેડ કરી

હસ્ત-મેળાપ વાટે પરસ્પર સ્નેહ-નિયુતનો સંચાર થઈ રહ્યો. સામસામા ઠાવ દેવાયા. પરંતુ દેવતાની સાક્ષી ગોધાયા વિના એ કાલ અધૂરા ન તો. માદીના-અથવા ત્રાળા પીતળનાં માટલાને ચાર સ્પર્શકારે ગોઠવી ચોરી રચાતી છે. ત્યાં જન્મે જણા ચાર મગલ ફેરા ફેરે છે. અને રંગોની પસંદગી વિશે વરરાજની રસદહિ માપવા માટે બહુ કે કન્યા પ્રત્યેક મંગલ વર્તેલી વેળા પ્રશ્ન કરે છે. પતિ એનો રમ્ય ઉત્તર આપે છે. રંગોની અમક વડે કલ્પના સરપૂર બને છે :

રૂપેલું તે મંગળ વરતીયું, સખી સામો દીયો શ્રીરામ
ઘરમાં તે લીલું શું વખાણીયે, ઉત્તર દીયો વરરાજ !

લીલા તે ચોપટ પાંજરે, લીલી તે નાગરવેલ
લીલી તે ચોરી ચોગણી, લીલા ચોરીના થંભ !

ખીલું તે મંગળ વરતીયું, સખી સામો દીયો શ્રીરામ
ઘરમાં તે ખીલું શું વખાણીયે, ઉત્તર દીયો વરરાજ !

ખીળાં તે ખીતાંબર ધોતીયાં, ખીળી ચણાની દાળ,
ખીળા તે વરરાજના વાંકડા, ખીળી કન્યાની ઝાલ !

ત્રીલું તે મંગળ વરતીયું, સખી સામો દીયો શ્રીરામ
ઘરમાં તે રાતું શું વખાણીયે, ઉત્તર દીયો વરરાજ !

રાતા તે રમલા રવે ચડયા, રાતી તે ચોળ મણક
રાતાં તે વરરાજનાં મોળીયાં, રાતા કન્યાના દાંત !

ફેરા ફેરતી વખતે આ પદ્ધતિ "ફેરે તે સરી વળાવડી-(ગીત ૪૫)
ના અનુસંધાનમાં ફેરલેકે સ્થળે ગવાય છે.

ચોથું તે મંગળ વરતીયું, સખી સામે દીયો શ્રીરામ
ધરમાં તે ધોળું શું વખાણીયે, ઉત્તર દીયો વરરાજ !

ધોળા તે ધમળા વખાણીયે, ધોળા તે ભાર કપાસ,
ધોળાં તે ધોળી ધોવે ધોતીયાં, ધોળી જગલાંની પાંખ !

*પાંચમું તે મંગળ વરતીયું, સખી સામે દીયો શ્રીરામ,
ધરમાં તે કાળું શું વખાણીયે, ઉત્તર દીયો વરરાજ !

કાળા તે ગેમર હાથીડા, કાળી તે કાજળ રેખ
કાળાં તે કાચલડીનાં જ્યળાં, કાળા મેઘ મલાર !

* મંગલ તો ચાર જ હોય છે !

૫૧

એ રીતે ચાર મંગલ ફેરા ફેરા છે. જાનિતાં જવતલ હોમાય
છે. કન્યાનાં પીયરીયાને હાથે કન્યાદાન દેવાય છે. અને વરકન્યા એકજ
યાળીમાં બેસી સામસામા કોળીવા ભરાવી કંસાર જમે છે:

લાડો લાડી જમે રે કંસાર

*કંસાર કેવો ગળ્યો લાગે રે.

નનાજે માંહી ઘી કેરી ધાર
 સંસાર પાયો જ્યો લાગે રે
 લાડો લાડી જોડે એક ગાઠ
 અગ્નિની શાજે આજથી રે
 રહેશું રાખી એક લાણે હાથ
 માયા ને મરજથી રે ।
 સુજે હુ જે રે'શુ રંગે રાજ
 એક જ અંગે નેહથી રે ।
 નવાલો દે સામનામો હાથ
 જોડી ગાઠ દેહથી રે ।

• આહીથી પણ જનુ ગીત પરિહાસમા ઉતરી પડી, પ્રસંગતુ ગાણીયે હાલી નાખે છે

લાડો લાગી જમે રે કસાર
 લાડીની માગી ટળવજે રે
 દીકરી મુને આગળી ચગા
 કસાર કેવો ગળ્યો લાગે રે
 માડી તુ તો પરણી છા રે નહિ
 રે કસાર કેમ વિસરે રે ।

+ એથી એ પદ્ધિઓને ઘટને 'માનસિક ગીતો' નામના સચહુમાં નવી સરસારમય પદ્ધિઓ રચીને મૂંજાયલી તે અને અપનારી લીધી છે

૫૨

ગોત્રીજની સન્મુખ દુવેળરી થાળીની અંદર દપ્તિ કોડીની રમત રમે છે. એ બધી વિધિઓ પોતેજ કાવ્યભરી, ભાવનાભરી, ને અર્થભરપૂર છે: પરંતુ કોણ બળે શા કારણે એનું વર્ણન આવેળનારાં ગીતો આ સાહિત્યમાં નૂજ નૂજ જ મળી આવે છે. કેવલ બન્ને પરણનારાંનાં આ સહભોજન, સહકીડા-જે કહો તે-એનું એક જ સાદું, રમતીયાળ ચિત્ર મળે છે:

કાણે કાણે મંકણીયાળી ચૂડી રે
લાડા પાસે લાડકી દિસે રૂડી રે

કહોને લાડી એવડાં તે તપ ક્યાં કીધાં રે
ગઢડામાં ગોપીનાથ પૂજવા ય્યાં'તાં રે
તેને તપેભાઈ સસરે પામ્યાં રે

કહોને લાડી એવડાં તે તપ શાં કીધાં રે
મૂળીમાં માંડવરાય પૂજવા ય્યાં'તાં રે
તેને તપેબાઈ સાસુ પામ્યાં રે

વાંકાનેશમાં જડેશ્વર પૂજવા ય્યાં'તાં રે

પાલીતાણે પારસનાથ પૂજવા ય્યાં'તાં રે

એનાં એવાં તપોના પૂજ્ય-સચ્ચને પરિણામે જ બળે કે રૂઠું સાસરું નડ્યું! લગ્ન, એટલે બળે કે તપોવન: એ મુજબ નૂદાં નૂદાં તમામ તીર્થધામો અને તીર્થદેવતાઓનાં નામો મૂકી આ ગીતની પંક્તિઓ પુનરાવર્તન પામતી બધ છે. તીર્થધામોની રૂડી ભૂગોળ લક્ષ્ય છે:

૫૩

અને કેવી એ લગન-રતિ ? કેવા માણવા ને કેવાં માયરાં ? કેવી કન્યા ને
કેવાં પરણેતર ? બહે એ મીઠાસાની વાને તો પંખીડાના માગામાં પખ
પ્રસાતે ચાલી રહી છે; સુડો રાણો વિરમય પામે છે કે 'એ કાચલ રાણી !
આવી રમ્ય આંગાડાગ કરતા જે વધુ રમણીય શું મળ્યું કે તમે ત્યાં રાત
રેલાઈ અર્થાં ?'

૨

સૂડલા કાચલડીને વિનવે ર

આવી રૂડી નરેશવરની પાળ

આંખા કેરી લાળ

મૂડીને કાચલ કયાં આં'તાં રે !

શીખા રેભાઈના માંડવા રે

તીયાં રૂડાં માંડવા નખાય

રૂડાં ગીત ગવાય

જોવાને અમે ત્યાં આં'તાં રે !—સૂડલા૦

શીખાં રે....ભાઈનાં માયરાં રે

તીયાં રૂડી કન્યા પરણાય

રૂડા દેરા દેરાય

જોવાને અમે ત્યાં આં'તાં રે !—સૂડલા૦

શીખા રેભાઈના માંડવા રે

ચોડીલા આંખા જે અદર

હરે મૂડે દરબાર

જોવાને અમે ત્યાં આં'તાં રે !—સૂડલા૦

૫૪

લગ્ન-રાત્રિના લાઠમજોળ હલ્લાસુ વીતી જ્યાં દવે તો કન્યાને પોતાની
આનવી કાવની વિદાયના બચકારા લાગવા માંડ્યા છે. મીતોને આખો
પ્રવાદ મીઠી કશ્વતામાં ઢળે છે. પિતા પાસેથી વચ્ચામૂવણની પદેરામત્રી
માગતી પુત્રી અમમીન સ્વરે ગાતી કપાય છે:—

૪

ચોરીમાં ચરકલડી રે જોલે
દાદાજી અરથ ઉઠેલો !

અમારા દાદાને હાથી ને ઘોડા
તે જાને સાસરે દેજો !

સંપત હાય તો દેજો દાદા મોરા
હાથ જોડી ઉભા રે'જો !

હાથ જોડી ઉભા રે'જો દાદા મોરા
હાથીયે જશ લેજો !

ચોરીમાં ચરકલડી રે જોલે
દાદાજી અરથ ઉઠેલો !

અમારા વીરાને નવલ્લી રે ગાયો
તે જાને સાસરે દેજો !

સંપત હાય તો દેજો વીરા મોરા
હાથ જોડી ઉભા રેજો !

હાથ જોડી ઉભા રેજો વીરા મોરા
હાથીયે જશ લેજો !

[એજ પ્રમાણે “અમારી માતાને ધેર નવલ્લી લેણીએ” મૂકી ગીત
આગળ આવે છે]

૫૫

આખરે જેના મડધા જોલતા હતા તે વિદાયનો દિવસ આવી પહોંચે છે. અને કન્યાને એની ભૂતી સ્નેહગ્રાહી છાડી નવા સુખધ બાધવા શીખામણ આપનાર વરરાજા આ શીતમા જોલતો કલ્પાયો છે:

આછેરું કંકડું ઘોળ્યે રે લાડી
આછેરી પીળ્ય કઢાવું !

તારા બાપનાં ઝૂંપડાં મેટ્ય રે લાડી
...ભાઈના મહેલ દેખાડું !

તારી માતાનો જોળલો મેટ્ય રે લાડી
...વહુ તે સાસુ દેખાડું !

તારા વીરાનો કેડલો મેટ્ય રે લાડી
...ભાઈ દેર દેખાડું !

તારી બેનીનો છેડલો મેટ્ય રે લાડી
...બા નણુદી દેખાડું !

એમ પીયર-સસારના તમામ ભૂતી સ્નેહ-પાત્રોને બટવે નવા આસ-જનોની સૃષ્ટિનો મોઢ લખાડવના પ્રયત્નો ચાલવા લાગ્યા.

• કન્યાના સસર તુ નામ

૫૬

આજ કહુ ઘોળીને કન્યાએ કપાળ પર પીળ્યતો કાઢી. બચકા બાધ્યા-વેવડી દ્વારે આતીને હણી રહી. બળદ ભેતર્યા. પણ કન્યાને ભૂદાહની મળ

આત્યંત વસમી લાગે છે. આછા ધૂંધટમાં એ આંધુ પાડે છે. લગ્ન-જીવનના તમામ સ્તાવની મીઠાશ, માવતરના જોગા મૂકવાની છેલ્લી ધડી આવતાં કડવી ઝેર ધની નય છે. અને પતિ નહિ પુત્ર એક વાર વધુ રાળળ-વધુ કરણ અસર કરનારૂં જીત ગતો કટપાયો છે.

મેં તો હુંગર કોરીને ઘર કર્યાં રે
મેં તો કાચનાં જડિયાં કમાડ રે હો લાડડી !
હજી રે સમજ મારી કોયલડી !

મેં તો દાદા મારાને ફલગ્યા રે
તારા આછા ધૂંધટડાને કારણ હો લાડડી !
હજી રે સમજ મારી કોયલડી !

મેં તો કાકા મારાને કોયગ્યા રે
તારા નવલા ધૂંધટડાને કારણ હો લાડડી !
હજી રે સમજ મારી કોયલડી !

ઓ મારી કોયલ ! હવે તો સમજ ! મેં તારી સાથે પાણિચડણ કરવામાં કેટલી જહેમત ઉઠાવી ! મેં તારા આછા ધૂંધટડાને કારણ-મારા પિતાનું, મામાનું, કાકાનું, તમામ સ્વજનોના દિલ કોયગ્યા. સહુની પસંદગી વિશ્વ હું તને પરવશે. ને હવે તું રડવા બેસી છે !

૫૭

પિતાના આંગણનો ઘેર ગંભીર શીબો વડલો ત્યજવાની વેળા આવી પહોંચી. અને પગીટી ને પુત્રી પિતાની કમ્પા માગતા લાગી !

દાદાને આંગણ આંખલો, આંખો ઘેર ગંભીર જો !
એક તે પાન મેં ચૂંટ્યું, દાદા નો દેજો ગાળ જો !

અમે રે લીલા વનની ચરકલડી, ઉડી જશું પરદેશ જો !
આજ રે દાદાજીના દેશમાં, કાલે જશું પરદેશ જો !

૫૮

પીયરીયાં વિનવે છે કે જો જોઈને ! હવે અહીં પેટ ભરી ભરીને મન-
આવતાં ભોજન જમી લ્યો. પછી સાસરીયામાં તો તમારે વહુ તરીકે જોઈ
જુઠાં ને જોઈમાં મોડાં જમવાં પડશે, મિથાન્ન તો કોઈ વાર પરખે જ
મળશે ! અને રમી જમીને ગરીબ ધરને સાસરે ચાલી જતી જોઈને તો રડતાં
રડતાં પણ સ્વજનોને આશિષો જ દે છે :

૬

લ્યોને રે લાડી કચોળડાં, જમોને વાર જો વાર રે
પછે રે જમશો રે સાસરે, જમશો ઉછીસ્ટ વાર રે !

કૂર જમશો હીવાલડી, રોટલી આદિત વાર રે
એક જમશો રે બપોર છે બીજલું માઝમાં રાત રે !

ઘેડી રે ચાડ્યાં સાસરે રે, રોઈ રોઈ ભરીયાં તળાવ રે
ટાબશકે મુખ લોઈ ત્યાં, સરોવર ધોયા છે પાય રે !

ઘેડી રે ચાડ્યાં છે સાસરે, દાદો વળાવાને જાય રે
ઘણું રે જીવો રે મારા દાદાજી, માતા સુવાસણી હોય રે !

ઘેડી રે ચાડ્યાં સાસરે, વીરો વળાવાને જાય રે
ઘણું રે જીવો રે મારા વીરાજી, લાલી સુવાસણી હોય રે !

૫૬

અને એ પિતાજી ! હવે પાછા વળો. આવી આવીને તમે કેટલે,
સુધી આવી શકશો ? તમે તો મને જાડુ દર પરજાવી છે !

❧

પરજાળેથી કેસર ઉડે,
ઘોડવેલું આવે રે ઉતાવળી.

ઘોડવેલે બેસી બેનીળા આંખમાં
દાદા તેભાઈ વળામણે.

વળો વળો રે મારા સમરથ દાદા,
અમને ને દીધા તમે વેગળાં !

૬૦

વેળા ચાલી : પૈ સૌંચાયા : એટલે કે વેલગીનાં પૈયા નીચે શ્રીકૃષ્ણ
પીવવામાં આવ્યા અને સહુ સ્વજનો બહેનને વળાવવા આંખમાં
પ્રત્યેક પુત્રીને હરજામરી ચીખામણી દીધી. પિતા પ્રમત ઉમિંને માર્યો
ડેનીએથી જ પાછા વળ્યો, અને એલે સીમડી સુધી વળાવવા જવાની
દિશામાં તે ફક્ત પીસાળી જ આવી.

❧

આ દશ આ દશ પીપળો, આ દશ દાદાનાં ખેતર !
ડેલી વળામણ મારો દાદોજી, દીકરી હાથલાં થાને !

હેડ તે જડશું એના માંકળાં, મનડાં વાળીને રે'લે !
 મગરાનો સરઠક લુમટો, માસુને પાયે તે પડે !
 લેઠ દેખી ઝીણાં બોલજે, લેઠાણી વાદ ન વદજે !
 નાનો દેરીડો લાડકો, એનાં હૃદયાં રે ખમજે !
 નાની નણુંદ લગે મામરે એનાં માથડાં ગૂંધજે !
 માથાં ગૂંથી એ'થા પૂરજે, બેનને સાસરે વળાવજે !

*

શેરી વળામણ મારી એયડું, બેની ડાયલાં થાજે !

*

ઝાંપલા વળામણ મારી માતાજી, બેની ડાયલાં થાજે !

*

મીમડી વળામણ મારો વીરાજી, બેની ડાયલાં થાજે !

*

૦ આ કથોએ પદ્ય બેની એજ પદ્ધિએનું પ્રતાવનન થાય છે.

જતો હોય એવા હલસાથી કહોર બને છે: અથવા તો વેદનાનો બહેલો
અંત લાવવા માગે છે. કન્યા વિનવે કે યોગીકવાર વેશ્ય થ'લાવો : મારા
પિતાને ફરી એક વારે મળી લઉં. લાઘવી રત્ન માગી લઉં: ના ! ના !

ઢાલીડાં ધડૂકયાં લાડી, ચાલો આપણે ઘેર રે !
ઉભાં રા' તો માથું મારા દાદાજીની શીખ રે !
હવે કેવી શીખ રે લાડી, હવે કેવા બોલ રે !
પરણ્યાં એટલે ખ્યારાં લાડી, ચાલો આપણે ઘેર રે !
ઉભા રા' તો માથું મારા વીરોજીની શીખ રે !

* પ્રત્યેક સ્વજનનું નામ લઈ એની એજ પંક્તિઓ ગવાય છે.

૬૨

એવા પોકાર કરતી કન્યાને ઉપાડી 'વેલગી વેગે ચાલી. અને કન્યાના
પિતાએ ઘેર જઈ એણે તો માડવો નિસ્તેજ લાગ્યો:

વાળી વાળી દાદા પૃછે વાત

આજ માંડવ કેમ અણોહરો રે

દીવડો તે હુતો બેની બાને હાથ

મેલીને ચાલ્યાં સામરે રે

૬૩

પિતાના ધરનો દીવો-ખાતુ તેજ ચાલ્યું મધુ ! નવે દેહ ખૂતારો
ધૂતી ગયો !

૭

એક આઘો'તો પરદેશી ચોપટો,

બેની રમતાં'તાં માંડવ હેઠ ખૂતારો ધૂતી ગયો !

બેની મેલ્યાં ઢીંગલ મેલ્યાં ચોતીયાં,

બેને મેલ્યો સૈયરીયોનો આથ ખૂતારો ધૂતી ગયો !

૬૪

માતા અફમોલ કડી રહી છે કે મારી ચપા-ખાતુ મેં અવલ્યા અજવ
પાળે ગરેરી, ને આજ તો એ પાસાને દાવે ચૂલાઈ ગઈ

૭

*મેં તો હરખે ચાંપલીયો ચાપલીયો રે,

મારો ઉછેરતાં લવ જાય,

કુલ્યં વેળાએ માળી લઈ ગયા રે !

મે' તો હરજો ને લાડવધ મોટાં કર્યાં રે;
 મારો ઉછેરતાં લવ જાય,
 કામની વેળાએ જમાઈ લઈ ગયા રે !

મે' તો હરજો ને જીયાવર મોટાં કર્યાં રે;
 મારો ઉછેરતાં લવ જાય,
 કમાઈ વેળાએ વહુએ વશ કર્યાં રે !

*આ ગીત સુરતી 'લમ-ગીતાવળી'નું છે.

-୫-

:: ଓପନ, ::

૬૫

દસ આશુ' બદલાઈ ગયું છે. સૂર્યાસ્ત પછીની લગાર નેહલી અપ-
કારમયતા સુધી નૂદાઈની કડેણવા રાત્રી ના. આને સાસરવાસી જીવનની
રાત્રિ સદૃશ સદૃશ વારસે ટંકાઈને સી રૂઠી મુની મધુરતામાં આ નવ-વધુને
લપેલી રહી છે ! વિદાયની પીડા વિસારે પડી. આમુ વૃદ્ધામાં પુત્રી મળીને
પોતે પત્ની બની છે એવું જ્ઞાન થયું. નવા ધરનો દીવડો બનીને આવનારી
કન્યા આદરમાન પામી. નવી વધુના માથા પર સ્પર્શે આશીર્વાદ વરસાવ્યા.
નાનું દીયરે નજીક એની રોકે બાકી પડ્યાં. અને જીવનમાં તે એક જ
વાર આવે છે—આસીને કાં સદાકાળ રહે ને કાં સદાને માટે ચાપી બચ-
એવી એ મીઠવનની પટેરી રાત આવી પડેલી. એનાં વાળોને ન્હાવ.
એને શબ્દ-પ્રયોગો ન રોએ. એ દસ્ય કુનિયાને દેખાડનારું ન્હાવ. એ
ગોપનતા અતિ ધનિય—અતિ મમત છે. થાય છે પકિતનું બનિકાબ્ય એને
માટે લોક-કવિએ ગાળિલ માન્યુ :

હાં હાં રે હમલી	લીલી હાંડીનો	ઝમરખ દીવડો
હાં હાં રે હમલી	રમજમ કરતાં	વહુ આવ્યાં
હાં હાં રે હમલી	વગર તેડયાં	ગોરી શીદ આવ્યાં !
હાં હાં રે હમલી	આછી પછેડી	એડવા આવ્યાં !
હાં હાં રે હમલી	ખાતજિયા પગ	ચાંપવા આવ્યાં !
હાં હાં રે હમલી	મોતૈયા લાહુ	જમવાને આવ્યાં !

૬૬

પ્રિયતાના પ્રેમની આગી પટેરીની સોડખા પેડી ના. અને તે મુખ-
નિદ્રામાં એને કેવાં મંદુર, કેવાં મદુન સ્વપ્નાં દીપ્ત !

હું તો સૂતી રે મારા રંગ રે મોલમાં
સૂતાં તે સપનાં લાગીયાં છ રે '

ઠંડાં જળકુળ રે મેં તો સપનામાં દીકાં
માન સરોવર ભર્યાં દીકાં છ રે !

આંગણે હસ્તી રે મેં તો સપનામાં દીકા
કુંભ કળશ ત્યાં ભર્યાં દીકા છ રે !

આંગણે આંખલો રે મેં તો સપનામાં દીકો
જાય જાવંત્રી હુંગે હુંગે છ રે !

મોતીના ચોક રે મેં તો સપનામાં દીકા
લીલી હરિયાળી ત્યાં બહુ ફળી છ રે !

મેદીયે દીવડો રે મેં તો સપનામાં દીકો
કંકુ કેસર ફેરાં છાંટણું છ રે !

સૂતા જાગે રે મારી નણદીના વીરા
સપનાના અરથ ઉકેલને છ રે !

ઠંડા જળકુળ રે ગોરી મૈયર તમારું
માન સરોવર તારું સાસરું છ રે !

આંગણે હસ્તી રે ગોરી વીરો તમારો
કુંભ કળશ તારાં ફૂળનાં છ રે !

આંગણે આંખલો રે ગોરી સસરો તમારો
જાય જાવંત્રી સાસુ નારી છ રે !

મેલીના ચોક રે ગોરી કંથ તમારો
લીલી હરિયાળી નણુંદ તમારી છ રે !

મેડીએ દીવડો રે ગોરી કુંવર તમારો
કંકુ કેસરીયાં વવાડુ તમારાં છ રે !

ધણું જીવજો રે મારી નણીદીના વીરા
સપનાના અરથ જાણા કર્યા છ રે !

અન્ય પુરતકમાં એક સ્વપ્ન વધુ બોલાય છે :

મેં તો નજરું રે ધર વચ્ચે ગુણી રી પૂરી
લીલુડાં તોરણુ જાંબાઈ રજા રે

× × ×

ધર વચ્ચે ગુણી તે મેલી દીકરી તમારી
લીલુડાં તોરણુ જાંબાઈ તારો રે

૬૭

જેવા સુદર સ્વપ્નમાં, તેવાજ મુસંગત એના અર્થો : અનલ્પા જીવન-
સાથીએ કંઈક એવી મીઠાગ એ સદસરીના અંતઃકરણમાં મેલી દીધી, કે
નિદ્રામાં આવા રૂપાળાં સ્વપ્નમાં મળ્યાં. અને સ્વામીએ એ સ્વપ્નસૃષ્ટિને
જાને કુટુંબનાં આત્મજનો વડે વસાવી દીધી. આદીધીજ આરમાયથી
મમતા વળી પાણું નહું સ્વરૂપ ધારણ કરે છે. અનલ્પા સંસાર-વનમાં
આવી પડેલી એ સ્વામીને કહે છે કે હું તો મારું જુદી છું. મને મારું

દેખાડો : તમે મારા લોભીયા બનો ! એમ કહેવાની સાથે તો આખી યે સાચરવેય, એને મુંદર મુંદર, ઢચ્ચ લામાએને ચોચ દેખાઈ આવે છે :

ગોળે તે બેઠી રાણી રાજવણુ બોલે

મને મારગડો દેખાડો રાજ બંદલા !

હું તો મારગડાની ભૂલી રાજ બંદલા !

અલબેલડા રે મારે....ભાઈના દાદા,

જાણે ભરી સલાના રાજ રાજ બંદલા !

મને મારગડો દેખાડો રાજ બંદલા !

હું તો મારગડાની ભૂલી રાજ બંદલા !

અલબેલડા રે મારેભાઈના વીરા

જાણે હાર માયલા હીરા રાજ બંદલા !

મને મારગડો દેખાડો રાજ બંદલા !

હું તો મારગડાની ભૂલી રાજ બંદલા !

અલબેલડા રે મારેભાઈની બેની

જાણે મેહૂલિયાની હેલી રાજ બંદલા !

ગને.....

અલબેલડા રે મારેભાઈના મામા

જાણે સરોવર પાળે આંખા રાજ બંદલા !

* પ્રાનેરા-પાઠાન્તર :

અલબેલડા રે મારે ...ભાઈની બેન્યુ

જાણે પમપમતી ને નેલ્યુ રાજ બંદલા !

અલખેલડા રે મારેલાઈના કાકા

+ જાણે વીંટી માયલા આંકા રાજ ખંદલા !

અલખેલડા રે મારેલાઈની માડી

જાણે કુલડાં ફેરી વાડી રાજ ખંદલા !

+ પ્રશ્નોત્તર-ગીતમાં

“ જાણે કાચી ઠેળ આંકા ”

આ ગીતમાં ... ટપકાંવાળે રૂવે વડુના દેવરતું નામ મૂકવું નેહએ, જે
જેથી પતિનાં તમામ સગાને ઉદ્દેશીને પત્ની ગાતી હોય તેવો અર્થ નીકળે.
વાસ્તવિક એમ જ હોવું નેહમે. પરંતુ અત્યારે ગાનારી ક્ષીએ તો ત્યાં
વરતું જ નામ લે છે. કેમકે તેમને એ નામ બોલવાનો બાધ નથી હોતો.

સંપાદક.

૬૮

ત્યાં અલિ રનેડ, ત્યાં અલિજની રાંકા પાપુ રહેને પત્ની અય. કન્યાના
કાળમાં જલ્પકારા બોલ્યા કે તારો સ્વામી તો નથી વડુ પરાણી થાય છે :
તું એને નથી ગમતી ! દાંસીને ચાલી સમજ કન્યાએ બહાર જવા
સ્વામીનો ઇડો ગાળ્યો ! : સહુ કહે, ફરી પસવું છે ? અરે એવું
કોણે કયું ? આદે સૂરને કયું, પવને કયું, યજ્ઞ કહે સહુ, હું રાદને !
ગમી ! મારામા રી ઉધુપ દીડી !

સ્વામીજી મીઠી મનક કરી, મનાયેલા અણુગયાનાં ગમતભર્યા બદાન-
કાઠયાં ! સ્નેહનો થોડો વિનોદ કરી લીધો :

સોના ઇંદાણી રૂપા બેડલું રે પાલવ છોડને !
પાણીડાં ગઈ'તી તળાવ
નવનદી ! નવ પાલવ છોડને !

* * * *

કોણે કીધું ને કોણે સાંભળ્યું રે પાલવ છોડને !
કોણે ઉઠાડી છે વાત
નવનદી ! નવ પાલવ છોડને !

આંદે કીધું ને સૂરજ સાંભળ્યું રે પાલવ છોડને !
વાયે ઉઠાડી છે વાત
નવનદી ! નવ પાલવ છોડને !

તમારું તે મૈયર ગોરી વેગળું રે પાલવ છોડને !
હુકડા સાસરીયાની ખાંત
નવનદી ! નવ પાલવ છોડને !

તમારો ને વીરો ગોરી એકલો રે પાલવ છોડને !
સાત સાળાની છે ખાંત
નવનદી ! નવ પાલવ છોડને !

તમારા તે પોંચા ગોરી શામળા રે પાલવ છોડને !
ગોરા પોંચાની છે ખાંત
નવનદી ! નવ પાલવ છોડને !

તમારાં છોડ્યાં ગોરી ગોખરાં રે પાલવ છોડ્યો !
 જોળે બેસાર્યાની ખાંત
 નવબદી ! નવ પાલવ છોડ્યો !

૬૬

વિનોદ ॥ પ્રસંગો આવી આવીને જતા રહ્યા, અને આખરે બધો કે
 એક દિવસ કોઈ અપરાધનો અવસર ઉત્તો થયો. પ્રભાતે સાસુજીએ
 હાતણુ માસુ, ખણુ મોહની કાઝાનીંદરમાં ઘેરાયલી આખોવાળી અત્યમનરક
 વદુએ ધ્યાન ન આપ્યું. બે વાર માસુ, તો તે વદુ બિદરકાર રહી : અને
 ચારે દવામીએ “મને મારમડો દેખાડો રાજ !” એ સૂચના અનુસાર,
 આ કર્તવ્યભૂતી મોડવગ રાજવણુને સાચી દિગા દેખાડવા સખ સંભળાવી

છ

શ્રી પરલાતને ચોર, * દેવકીજીએ હાતણુ માગીયાં
 માગ્યા માગ્યાં વાર બે વાર
 * રૂખમણીએ શળદ ન સાંભળ્યો !

હરિના હાથમાં પાન પચાગ
 મેડીએથી * શ્રીકૃષ્ણ ઉતર્યા

મારા નાનેગ રાખજામદ્ર વીર
 ગંગાને કાંઠે ઘર કરો

• • • • •

* આ નામોને જાહેરે, કૌમલ્યા, સીના, રામચંદ્ર લખમણ, એ નામો
 ખણુ ગવાય છે

* સૂરની જ ન-ગીતમાંની બે વધુ પંક્તિઓ

મારા ગંગાજી સખા રે માન, તમારા નન તે કોરે રૂખ્યા
 આપણા પરમા રૂખમણી નાર, તેણે મારો રાગદ ન પડ્યો

એ દેવતિએ નથી રાખ્યા. ગોપ-જીવનમાં તે શાહે તે મુદકાર્થ સદાય સરખી રીતે જાહેરવનું છે :

શ્રી રામ ! ધોળું નગર ધોળું ધોળકું રે શોભા !
 શ્રી રામ ! ધોળી ધોળકીયાની વાવ રે શોભા !
 શ્રી રામ ! વાવે તળું રે ત્રાંબા તણું શોભા !
 શ્રી રામ ! મોતીકવરણું જળ ભર્યાં રે શોભા !
 શ્રી રામ ! વાવે તે કચરો કંકુ તણું રે શોભા !
 શ્રી રામ ! શીદારીયો તે રોવાળ રે શોભા !
 શ્રી રામ ! પગથીયે પગથીયે પૂતળી રે શોભા !
 શ્રી રામ ! રૂપા માછલડીની હાર રે શોભા !
 શ્રી રામ ! સાવ રે સોનાનો ખાલોડીયો શોભા !
 શ્રી રામ ! ત્યાં બેસો શ્રી કૃષ્ણ નાયા રે શોભા !
 શ્રી રામ ! નાહી ધોઈને ઉભા રીયા રે શોભા !
 શ્રી રામ ! ત્યાં આવ્યાં લક્ષ્મીજી નાર રે શોભા !
 શ્રી રામ ! શ્રી કૃષ્ણે ખીલા ખોડિયા રે શોભા !
 શ્રી રામ ! લક્ષ્મીજીએ -બાંધી ગાય રે શોભા !
 શ્રી રામ ! શ્રી કૃષ્ણે વાછડુ વાળિયાં રે શોભા !
 શ્રી રામ ! લક્ષ્મીજીએ દોઈ ગાય રે શોભા !
 શ્રી રામ ! શ્રી કૃષ્ણે ગોરસ મેળીયાં રે શોભા !
 શ્રી રામ ! લક્ષ્મીજીએ ધૂમ્યાં મહી રે શોભા !
 શ્રી રામ ! શ્રી કૃષ્ણે માખણ ઉતાર્યાં રે શોભા !
 શ્રી રામ ! લક્ષ્મીજીએ લાવ્યાં ધીવ રે શોભા !

કાળી શી કોયલ શબ્દે સોહામણી
આવે રે કોયલ આપણા દેશમાં

કેમ કરી બેનીબા એ ઘર વાસ્યાં ?
કેમ કરી નાહોલિયો રીઝ્યો ?

*દીકરા દીકરીએ એ ઘર વાસ્યાં
નેણુલે તે નાહોલિયો રીઝ્યો !

એ સોહામણી કોયલનો અત્યુત્તર લોક-કથુ* અવન-સાક્ષ્ય પ્રગટ કરી બતાવે છે. સંતતિ-જનન અને નવનેત્રી પ્રીતિ વડે પતિનું પ્રિય દરોનઃ એ બે બહે કે પરિણિત અવનની સિદ્ધિએ મનાઈ હયે ; બન્ને ધર્મોનું પાલન કરીને બેનીબા પાર્શ્વ વહ્યાં છે. હે સુભગા ! તું શીખી તે સદ્ગુને શીખવજે ! તારી સુહામણુ-ચંદ્રી સદા એવી ને એવી રહેકયા કરને ! એની જાત્યોના રંગ કદિ યે હાંખા ને પડને ! તારો દુગ-આબો સદા રહેવા જ કરને !

૭૨

ત્રાંખાકુંડી તે નગર સોહામણી
માહે ભરિયેલ ગવરીનાં ઘીય
સાહેલી રે આંખો મોરીયો !

* પાઠાન્તર :

આરથ આશરીએ એ ઘર વાસ્યાં
છેડે નાહોલિયો રીઝ્યો.

૧૧

જૂદાં આપેલાં છે.
 નિ આ ગરિતોમાંના
 બંધબેસતું ફરતું
 સમજી શકો.

મારે ક્રિયા ભાઈનાં વાછંત્ર વાગિયાં
 પેલા વેવાઈનાં પડિયાં નિશાન—સાહેલી રે

મારે ક્રિયા ભાઈને આગણુ આંખલો
 મારે ક્રિયા ભાઈને આવે શીળી છાંય—સાહેલી રે

*

મારે ક્રિયા ભાઈની મેડીએ હીવા બળે
 પેલા વેવાઈને અંધારાં ઘોર—સાહેલી રે

*

મારે કંઈ વહુને ચીર ઉપર ચુ'દી
 કંઈ વહુને રે મોતી જડયો મોડ—સાહેલી રે

*

મારે કંઈ વહુને કાંળી ઉપર કડલાં
 મારે કંઈ વહુને રે ધૂધરીએ ધમકાર—સાહેલી રે

*

* યથોક્તિ સ્વજનોના નામ લખેને ફરીવાર એની એ પદ્ધતિએ
 જવાય છે.

પૂરવણી

બાપી રહી ગયેલાં ગીતો આંહી બૂદાં આપેલાં છે.
આખી કથા વાંચી ગયા પછી આ ગીતોમાંના
અત્યેકને કથા કથા પ્રસંગમાં બ'ધબેસવું કરવું
તે વાચક પોતાની મેળે સમજી શકશે.

૭૩

નીંદરડી

રાજ પેલડા પોરની નીંદરડી,
નીંદર બોલે 'રે'ભાઈના સેજ !
નીંદરડી નેણું ઘેરી રહી.

ગોરાં નાનાં વહું બંગાડે જાગે નહિ !
પાઠયા જાગે રેખાઈના વીરા !
નીંદરડી નેણું ઘેરી રહી.

તમે કાં કંથ પીધા કસુંબલા
તમે આરોગી કાંઈ લીલૂડી ભાંગ !
નીંદરડી નેણું ઘેરી રહી.

અમે નથી પીધા રે કસુંબલા,
અમે આરોગી નથી લીલૂડી ભાંગ
નીંદરડી નેણું ઘેરી રહી.

અમે દરખારેથી ચોડા આવીયા,
આપણે ઘેરે રેભાઈના વીરા
નીંદરડી નેણું ઘેરી રહી.

૭૪

વીંઝણો

લીલૂડો વાંસ ટળૂકડે ઢળિયો
૪ રે વાંસલિયાનો વીંઝણો ઘડિયો

હરતો ને ફરતો હીરલે જડિયો
 માણુ મોતી ને પાલી પરવાળે જડિયો
 ઇ રે વીંઝણલો રાંદલના વરસુ જડિયો
 ઉઠો રાંદલના વર સપનાં નિહાળો
 લ્યો રે લોટી ને સીંચો તુળસીનો ક્યારો
 જેમ જેમ તુળસી લેરડે બાય રે
 તેમ રે રાંદલના વર નીંદરે ઘેરાય રે
 જેમ જેમ તુળસી ફાલે ને ફુલે
 તેમ રે રાંદલના વીરની નીંદરડી ઉડે
-લીલુડો

૨૮

[વર કન્યાનું નામ લઈ ફરી ગવાય છે.]

૭૫

અમૃત આંખો

કાંઈ બાળુ વરણી કોયલ રે
 કાંઈ આંખા ડાળે બેઠી રે
 કાંઈ અમરત આંખો મોર્યો
આંખે ફૂલ ઘણું રે

કાંઈ આજૂની રાતડિયે રે
 કાંઈ મેહૂલિયા નો વરસ્યા રે

કાંઈ વીજલડી નો ઝળાડી રે
 કાંઈ વાહોલિયા નો વાયા રે
 કાંઈ આવડલાં ને આવડાં
 ચીકલ શેલે થયાં રે ।

કાંઈ માડીના નેલાઈ
 કાંઈ વરધ નાવણુ નાયા રે
 કાંઈ પેલી ને સુવામણુ રે
 કાંઈલાઈની માડી રે
 કાંઈવહુ સુવામણુ
 ચીકલ કરી વળ્યાં રે

• • •

કાંઈ વારે ને સુવામણુ
 ચીકલ કરી વળ્યાં રે...

૭૬

દીવડો

ગાઈ રે માવ રે સોનાનો મારો દીવડો
 એને દીવડીયે રંગ રૂપાના મોર
 ત્રોડુન દોડીનો દીવડો

ગાઈ રે દીવડો મેલાવો મોટે માંડવે રે
 ત્યાં ચડી બેમશે માગે દેર ને લેક—ત્રોડુન૦

નણુદી મન્યકો કરીને જોલિયાં રે
લાલી ! નો આઝ્યો તારો લોલી વીર—સોહન૦
જાઈ રે કસું રે છુટી ને વેણું મોકળી
મારે હૈડે રે કાંઈ ઉતર્યો તંજોળ—સોહન૦

#

દેર વધામણી લાવે.....
લાલી ! આઝ્યો રે તારો માડીજયો વીર—સોહન૦
જાઈ કસું રે જાંધી ને વેણું ઠાંસીયું
૯ રે મારે હૈડે હરખ ન માય—સોહન૦

૭૭

આતૂરતા

મારી આંખડલી ભીંજાય રે મારો નખ નમે રે
મારો ફરકે છે રાખા પગનો લાંક રે
ઘેર કોણુ સાજનિયાં આવશે રે
મારે કીયા લાઈ આઝ્યા કીયા લાઈ આવશે
હું તો જોઈ રહી છુંલાઈની વાટરે રે
....લાઈ આઝ્યે રંગ રશે રે

[બહેનો વગેરે સ્વજનોનાં નામ લઈ પુનરાવર્તન થયા કંઈ છે.]

૭૮

વીરાની વાટ

વીરા ! ચાંદલિયો ઉગ્યો ને હરણ્યુ આથમી રે
વીરા ! ક્યાં લગણુ જોઈ તમારી વાટ રે
મામેરાં વેળા વહી ગઈ રે.

ઝેની ! ખાટણુ ગ્યો'તો પટોળાં વોરવા રે
ઝેની ! ખાટણુમાં પડી'તી હડતાળ
અમદાવાદ ગ્યો'તો વોરવા રે.

વીરા ! ચાંદલિયો ઉગ્યો ને હરણ્યુ આથમી રે
વીરા ! ક્યાં લગણુ જોઈ તમારી વાટ રે
મામેરાં વેળા વહી ગઈ રે.

ઝેની ! ચીતળ ગ્યો'તો ચુંદડી વોરવા રે
ઝેની ! ચીતળમાં પડી'તી હડતાળ
અમદાવાદ ગ્યો'તો વોરવા રે.

*

*

*

૭૯

વણુઝારો-વણુઝારી

વણુઝારો આગ્યો ને વણુઝારી લાગ્યો
ભાઈ રે વણુઝારીનો અવળો અંબેડો

ભાઈ રે....ભાઈ મારે માંડવે પધારે
માંડવે પધારીને પોઠચું મુલવાવે

ભાઈ રે વણુઝારા તારી શી શી રે પોઠું
ભાઈ રે....ભાઈ અમારી નવલખી પોઠું

પેટ્ટી તે પોઠમાં મગ રે મ'ઠાળિયા
મગ રે મ'ઠાળિયાની પીઠી રે નીપજે

ખીછ તે પોઠમાં જાર જગોતરી
જાર રે જગોતરીની ઘેંસવડી નીપજે

ત્રીછ તે પોઠમાં ચોળા ડાલરિયા
ચોળા ડાલરિયાની વડી રે નીપજે

ચોથી તે પોઠમાં અડદ ઇંડારિયા
અડદ ઇંડારિયાના પાપડ નીપજે

પાંચમી તે પોઠમાં ચોખા કમોદિયા
ચોખા કમોદિયાનો ખેરે રે નીપજે

છઠ્ઠી તે પોઠમાં ઘઉં રે ગોરડિયા
ઘઉં રે ગોરડિયાનો પકવાન નીપજે

સાતમી તે પોઠમાં કન્યા પાનેતર
કન્યા પાનેતર મારેખાને સોઢે

આઠમી તે પોઠમાં સૂતર ઘરચોળું
સૂતર ઘરચોળું મારેવહુને સોઢે

નવમી તે પોઠમાં વરરાજા મોળીયાં
વરરાજા મોળીયાંજમાઈને સોઢે

૮૦

તંબોળીડો

બૂનેગઢથી તંબોળીડો વાપર્યો
આવી ઉતર્યો અમારે દેશ
ધનરા લાલ તંબોળીડો

ઝોરડે ઉભાં *....વહુએ ઝોળખ્યો
ઠાસી ધનરાને ઝોરે તોડ્યો
ધનરા લાલ તંબોળીડો

ઠાસી લે રે ઘડો લે ઇંડાણુલી
મારી વાડીની વેલ્ય સીંચાવ
ધનરા લાલ તંબોળીડો

સીંચે સીંચે વાડી માયલો કેવડો
સીંચે સીંચે ગલાલીનો છોડ
ધનરા લાલ તંબોળીડો

- ધરની પ્રત્યેક વહુના નામ લખને એવું એ ગીત ફરી ફરી ગવાય છે.

૮૧

માલણુ

શુજરાતથી માલણુ આવી રે
સવા લાખની વાડી રોપાવી રે
ઠેરે કરમલડી રોપાવો રે
વીણી ચૂંટીને છાળ ભરાવો રે

લાઁયે લાઁયે માલણુ અમે લેશું રે
લાડકડાના પસ ભરી લેશું રે

એના પાહુલીયે રસીઆ વીરા રે
દ્રવ્ય ખરચે લાડકડાના વીરા રે

દ્રવ્ય ખરચે ને ખરચાવે રે
રૂડા સાજનીયા મેળાવે રે

એને પાહુલીયે જડિયા આંકા રે
દ્રવ્ય ખરચે લાડકડાના કાકા રે

એને પાહુલીયે જડિયા આંખા રે
દ્રવ્ય ખરચે લાડકડાના મામા રે

કુંવર ઘાડલે બેસીને વેલા આવે રે,
એની લોભઈયું કુલડે વધાવે રે

એની માતાજી માતીડે વધાવે રે,
પાણી સાથે દૂધલડે નવરાવે રે

૮૨

ગજરો

માલણુ શુંધી લાવ ગુણીયલ ગજરો
તારા ગજરાનો માનીશ ગુજરો—માલણુ ૦

તારા ગજરાતું આપીશું મૂલ રે
 માહી ગુથળે શુલાળતું કુલ રે
 જે તું ઠહીશ તે કરશું કબૂલ—માલણુ
 જેવી હોય તારી ચતૂરાઈ રે
 તેવી કરજે તેની સરસાઈ રે
 કાઈ બાઝી ન રાખીશ બાઈ—માલણુ
 એવી કરજે કારીગરી એમાં રે
 જૂઠ્ઠા હોય જોવા જેવી એમાં રે
 મોહ પામે મૂનિવર તેમાં—માલણુ
 વર લાડકડાને કાળે રે
 એવો ગુથજે તું ગજરા આળે રે
 જેવો છત્રપતિને છાળે —માલણુ
 ગજરા મૂલ પામે મૂલતાન રે
 સારો સારો કહે સુલતાન રે
 થાય ગુણીજન જોઈ સુલતાન—માલણુ
 તને આપીશ હીરાનો હાર રે
 વળી સોળ સારા શણગાર રે
 ઉપર હેમની મહોર હુનાર—માલણુ
 કવિતાની કિમત ઉર આણે રે
 એમ ગજરાતું મૂલ પ્રમાણે રે
 *દાખે દલપત બીજુ શું બાણે
 માલણુ ગુથી લાવ ગુલિયલ ગજરા

* કવિ દલપતરામનંદ જે તત્ત્વ લક્ષ-ગીતો પ્રચલિત છે સુદૃઢ રસદર્શિની
 તપાસનારને આવા કવિ- પિત તથા શુદ્ધ દોહજીત વ-ચોનો તફાવત સમજશે

છાન્ના કાગળ

લાડડા ! લાડડી છાન્ના કાગળ મોકલે
 વેવારીઆ વર વેલો આલ્ય
 રવળા મોહાની રહયું ૮

લાડડી હું કેમ આવું એકલો
 મારા હાથીયા હાથ દે હજાર
 રવળા મોહાની રહયું

* * *
 તારા હાંથીયા જાંધાવું સામી, ડેલીએ
 તારા દોરલા જાંધાવું દે ઘોડહાર
 રવળા મોહાની રહયું

* * *
 તારા સાધીયાને ઉતારા આરડા
 વરરાજાને મેડીના મોલ
 રવળા મોહાની રહયું

હુને દો ! તમે વિસરી ન બન્યો તે માટે એ નિરાશીયો પણ સાથે જ આપી છે.” આ કૃત્રિમ ગીત છે લાખા લાખા એન્જલ્સના દાવામાં ગવાય છે]

૪૩

તરવાર સરખી ઉજળી રે ઢાલા !
તરવાર હોટમાં બિરાજે રે વાલીડા વીરને,
એવી રે હોય તો પરણુજે રે ઢાલા !
નીકર ફરીને પરણાણું રે વાલીડા વીરને,
પાન તે સરખી પાતળી રે ઢાલા !
પાન મુખમાં બિરાજે રે વાલીડા વીરને,
એવી રે હોય તો પરણુજે રે ઢાલા !
નીકર ફરીને પરણાણું રે વાલીડા વીરને,
સોપારી સરખી વાંકડી રે ઢાલા !
સોપારી મુખમાં બિરાજે રે વાલીડા વીરને,
—એવી રે૦

તજ તે સરખી તીખલી રે ઢાલા !
તજ તે મુખમાં બિરાજે રે વાલીડા વીરને
—એવી રે૦

૮૫

મોલ પધારો !

[પત્નીને વળેલા વરને આદર અપાય છે]

૪૪

મોલ પધારો રાજ !
તમેભાઈના મોલી મોલ પધારો રાજ !

- ૮૩

છાના કાગળ

લાડડા ! તાડડી છાના કાગળ મોકલે
વેવારીઆ વર વેલો આવ્ય
રવળા મોઢાની રઢયું લાગશે.

લાડડી હું કેમ આવું એકલો
મારા હાથીડા હોય રે હજાર
રવળા મોઢાની રઢયું લાગશે

* * *

તારા હાથીડા જાંધાવું સામી ડેલીએ
તારા ઘોડલા જાંધાવું રે ઘોડહાર
રવળા મોઢાની રઢયું લાગશે.

* * *

તારા સાથીડાને ઉતારા ઓરડા
વરરાજાને મેડીના મોલ
રવળા મોઢાની રઢયું લાગશે.

૮૪

કેવી ?

[પરણાના જતા રજપૂત વરને સંજ્ઞા થાય છે કે “હે ઠોલા જેવા બહાદૂર અને મેખી બાઈ ! તરવાર જેવી તેજસ્વી, નાચરવેલના પાન સરખી પાતળી, સોપારી જેવી જાંઝી, અને તજ જેવી લીધી-વટવાળી કન્યા પર-

હુને દે ! તમે નિસરી ન જાઓ તે માટે એ નિશાનજો પછ સારું જ આપી છે " આ ક્ષત્રિય ઝીત છે લાળા લાળા ઓજસ્વતા દાળતા ગવાય છે]

૪

તરવાર સરખી ઉઝળી રે ઢાલા !
તરવાર હોટમાં ગિરાજે રે વાલીડા વીરને.
એવી રે હોય તો પરણુને રે ઢાલા !
નીકર ફરીને પરણાવુ રે વાલીડા વીરને.
પાન તે સરખી પાતળી રે ઢાલા !
પાન મુખમાં ગિરાજે રે વાલીડા વીરને.
એવી રે હોય તો પરણુને રે ઢાલા !
નીકર ફરીને પરણાવુ' રે વાલીડા વીરને.
સોપારી સરખી વાંકડી રે ઢાલા !
સોપારી મુખમાં ગિરાજે રે વાલીડા વીરને.
—એવી રે૦

તજ તે સરખી તીખલી રે ઢાલા !
તજ તે મુખમાં ગિરાજે રે વાલીડા વીરને
—એવી રે૦

૮૫

મોલ પધારો !

[પરણીને વળેતા વરને આદર અપાવ છે]

૪

મોલ પધારો રાજ !
તમેભાઈના મોલી મોલ પધારો રાજ !

મોલ પધારો રાજ !

તમે સોનાની શરણાયે મોલ પધારો રાજ !

મોલ પધારો રાજ !

તમેલાઈના વીરા મોલ પધારો રાજ !

૮૬

નગારાં વાગે

વર તો બહુ રે હોંશીલો વર બહુ રે ખંતીલો,

એની મૃગનેની બુલે વાટ રે

નગારાં વાગે ઝીણાં ઝીણાં !

વર તો સોનીની શેરી વચ્ચે સાંચર્યો,

વરને ઉતરીયું વસાવતાં લાગી વાર રે

નગારાં વાગે ઝીણાં ઝીણાં !

વરને તો માળીઠાની શેરી વચ્ચે સાંચર્યા,

વરને કુલડાં વસાવતાં લાગી વાર રે

નગારાં વાગે ઝીણાં ઝીણાં !

૮૭

ચુંદડી

મારા નખના પરવાળા જેવી ચુંદડી

મારી ચુંદડનો રંગ રતો હો લાડડી

ઓઢોને સાહેબબદી ચુંદડી !

હું તો દેમ કરી ઓઢું રે સાયળા ચુંદડી
 મારે દાદોળ દેખે માતાળ દેખે
 દેમ રે ઓઢું રે સોરંગ ચુંદડી !

તમારા દાદાના તેડ્યાં અમે આવશું
 તમારી માતાનાં મન મો'શે હો લાડડી
 ઓઢાને લાડકવાઈ ચુંદડી !

હું તો દેમ કરી ઓઢું સાયળા ચુંદડી
 મારે વીરાળ દેખે લાલીળ દેખે
 દેમ રે ઓઢું રે સોરંગ ચુંદડી !

તમારા વીરાનાં તેડ્યાં અમે આવશું
 તમારી લાલીના શુષ્ક ગાશું હો લાડડી
 ઓઢાને સાહેબભદી ચુંદડી !

૮૮

આનંદ ભર્યાં

આજ મારે ભરિયાં સરોવર છલિયાં
 રે આનંદ ભર્યાં !

આજ મારે માડીનાભાઈ પરણ્યા
 રે આનંદ ભર્યાં !

આજ મારે પરણીનેભાઈ પધાર્યા
 રે આનંદ ભર્યાં !

આજ અમે લાખ ખરગીને લાડી લાગ્યા
રે આનંદ ભર્યા !

આજ અમે લાખેણી લાડી લૂટ્યા
રે આનંદ ભર્યા !

આજ અમે ઈંદરિયો ગઢ લૂટ્યા
રે આનંદ ભર્યા !

આજ અમે જાણું લાખ જૂઠા
રે આનંદ ભર્યા !

આજ ઇ તો બેલી પરણાવીને ઉઠ્યા
રે આનંદ ભર્યા !

આજ અમે લાખને હસતા દીઠા
રે આનંદ ભર્યા !

આજ અમે વેવાળને રેતા દીઠા
રે આનંદ ભર્યા !

આજ મારે ભરિયાં સરોવર છલિયાં
રે આનંદ ભર્યા !

૮૯

વાંસળી

લીલૂડા વાંસળી વાંસળી મારી જનમાં વાગતી જાય !

મામને પટલીયે પૂછીયું આ ક્યાંનો રાજા જાય !
 નથી રાજા નથી રાજવીર, મારેભાઈ પરણીને જાય
 —લીલૂડાં

મામની પાણીઆરીએ પૂછીયું, આ ક્યાંનો રાજા જાય !
 નથી રાજા નથી રાજવીર, મારેભાઈ પરણીને જાય
 —લીલૂડાં

મામને ગોવાળીઠે પૂછીયું, આ ક્યાંનો રાજા જાય !
 નથી રાજા નથી રાજવીર મારેભાઈ પરણીને જાય
 —લીલૂડાં

૬૦

જીત્યા !

વર લાડડા રે તારે કાને કારેલાં
 માથડે મુગટ મોતી જડયો રે વરલાડડા !

વર લાડડા રે તારો દાઢોજ પૂછે
 સાસરિયે જઈને મોલી શું જીત્યા રે વરલાડડા !

જીત્યા જીત્યા રે મારા સાસરાની બેટી
 બીજું તે જીત્યા સાચર સાસરું રે વરલાડડા !

૬૧

રતન જડાવે !

સો સો રૂપૈયા લઈને હલ્લાર શેર ગ્યા'તા
 વીરા મોરા ! હલ્લારના હાથીડા લઈ આવો હો-રાજ !

હલસારના હાથીડને લાલ અંબાડી
વીર મોરા ! અંબાડીએ રતન જડાવો હો રાજ !

સો સો રૂપૈયા લઇને ઘોષા ચો'ર આ'તા
વીર મોરા ! ઘોષાનાં ઘોઠલાં લઇ આવો હો રાજ !

ઘોષાનાં ઘોઠલાંને ખીતળિયાં પલાણ
વીર મોરા ! પલાણે રતન જડાવો હો રાજ !

સો સો રૂપૈયા લઇને ચીતળ ચો'ર આ'તા
વીર મોરા ! ચીતળની ચુંદડી લઇ આવો હો રાજ !

ચીતળની ચુંદડી ને #.....ની લાઠી
વીર મોરા ધુંધટડે રતન જડાવો હો રાજ !

• કન્યાના પિયર-મામુ નામ

૬૨

ક્યાં રહી !

લાઠડી ટાટલા જેવડી રે
લાઠડી આવડલાં ને વરસ તું ક્યાં રહી રે ?

હું તો દિ'એ સૂતી રે રાતે જાગતી રે !
હું તો સસરાણભાઈ માગતી રે-લાઠડી○

હું તો દિ'એ સૂતી રે રાતે જાગતી રે !
હું તો સાસુણબાઈ માગતી રે-લાઠડી○

૯૩

વર-વહુનો વિનોદ

કીયા લાઈની વાડીમાં અગર ચંદણનું ઝરું હો રાયા !
 કીયે ને સૂતારે અગર ચંદણ વેરીયાં રે.

કીયા લાઈની મેડીમાં શેરડીયું ચૂસાય હો રાયા !
 કથી વહુને ઠાણીએ રેગાડા ઉતરે રે.

કીયા લાઈની મેડીમા રમક ઝમક યાય હો રાયા !
 કથી વહુને પગે ઝાંઝર ઝમઝમે રે.

કીયા લાઈની મેડીમાં કુલેરું ચોળાય હો રાયા !
 કથી વહુને મોઢે તે માળીયું બણબણે રે.

કીયા લાઈની મેડીમાં ઢીંકા પાટુ યાય હોય રાયા !
 કથી વહુને વાસે સળોટા ઉડીયા રે.

૯૪

મલારપરનો મોર

લાડડી તારા દેશમાં સોનીકે માંડયાં હાટ
 લાડડો વસાવે જૂમણાં રે
 એની લાડડીને પે'રવા ભોગ રે
 જોત્યો મલારપરનો મોરલો રે
 એને નીરલો નાગરવેલ !